

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Міністерство освіти і науки України

Київський університет імені Бориса Грінченка

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Чупріна Олена Вадимівна

УДК 37.016:373.3:81'233+004.032.6

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТОДИКА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ**

13.00.02 — теорія та методика навчання (українська мова)

Подано на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. В. Чупріна

Науковий керівник – доктор педагогічних наук,
професор кафедри лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Климова Катерина Яківна

Житомир – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	30
1.1. Психологічне і психолінгвістичне підґрунтя мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку.....	30
1.2. Педагогічні передумови розвитку мовлення учнів початкових класів	41
1.3. Понятійно-категоріальний апарат проблеми розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів.....	51
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	68
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	70
2.1. Теоретичні аспекти застосування мультимедіа в освітньому просторі.....	70
2.2. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання мультимедійних технологій у початковій школі.....	89
2.3. Мультимедійні засоби у системі форм, методів і прийомів роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів.....	103
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	127
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ 3–4 КЛАСІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ	130
3.1. Програма педагогічного експерименту та констатування навчальних досягнень учнів 3 – 4 класів.....	130
3.2. Лінгводидактична модель розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів.....	141
3.3. Методика розвитку мовлення учнів із застосуванням	

мультимедійних засобів.....	151
3.4. Перевірка й аналіз результатів упровадження експериментальної методики	164
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	174
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	182
ДОДАТКИ.....	214

АНОТАЦІЯ

Чупріна О. В. Методика розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2019.

Дисертаційну роботу присвячено проблемі розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів.

У роботі проаналізовано зміст ключових понять "мова", "мовлення", "розвиток мовлення", "мовленнєва діяльність" "методика розвитку мовлення"; уточнено зміст поняття "*розвиток мовлення учнів початкових класів*" як пріоритетний принцип навчання української мови, що передбачає систему роботи, спрямовану на збагачення словникового запасу учнів, розвиток граматичної будови їхнього мовлення; засвоєння норм української літературної мови; формування в учнів умінь і навичок сприймати, відтворювати та будувати усні й писемні висловлювання відповідно до мети та умов спілкування. *Методику розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів* визначено як систему роботи над формуванням мовленнєво-комунікативних умінь (інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних, оцінно-перетворювальних) на основі поєднання навчального матеріалу із зоровим (слуховим) сприйняттям шляхом застосування мультимедійної підтримки.

У дослідженні представлено характеристику психологічних і психолінгвістичних особливостей мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку, окреслено педагогічні передумови розвитку мовлення учнів початкових класів. З'ясовано, що розвиток мовлення передбачає створення особливих умов реалізації та потребує врахування індивідуально-вікових особливостей учнів. Основними дидактичними умовами формування

мовленнєво-комунікативних умінь в учнів початкових класів визначено урахування компетентнісного, комунікативного й особистісно орієнтованого підходів до навчання української мови, а також системність і послідовність у роботі з розвитку мовлення на різних рівнях (орфоепічному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, текстовому) у зв'язку з матеріалом, що вивчається на уроках мови (читання).

У роботі встановлено теоретико-методичні засади використання мультимедійних засобів на уроках української мови в початкових класах. Визначено особливості впровадження в освітній процес початкової школи інформаційних технологій, з'ясовано функціональні можливості мультимедійних засобів для розвитку мовлення учнів початкових класів. Проаналізовано зміст понять "мультимедійні засоби навчання", "мультимедійні технології", "мультимедійний продукт", "мультимедійне електронне видання", "електронні лінгвометодичні видання для початкової школи". Зміст поняття *мультимедійні засоби навчання* передбачає комплекс інтерактивних програмних та апаратних засобів, які дають можливість проводити операції зі статичними зображеннями, відеофільмами, анімаційними графічними образами, текстом, мовним і звуковим супроводом, добір яких відповідає логіці пізнання, рівню сприйняття та навчальним досягненням учнів. *Мультимедійну технологію* трактовано як інформаційну технологію, яка окреслює порядок розроблення, функціонування та застосування засобів обробки інформації; сукупність методів, прийомів і програмно-педагогічних засобів для реалізації навчально-виховної мети, розв'язання окремих дидактичних завдань.

У роботі проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід використання мультимедійних технологій у початковій школі, схарактеризовано мультимедійні засоби у системі форм, методів та прийомів роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів.

Реалізація експериментальної методики передбачала поєднання інтерактивних можливостей комп'ютера з комунікативними особливостями

графіки, фото- і відеозображення, анімації, звуку, спрямованих на роботу з текстом, реченням, словосполученням, словом на уроках української мови.

Досліджено стан процесу розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів, визначено критерії (інформаційно-змістовий, мовно-структурний, емоційно-ціннісний, поведінково-регулятивний) з відповідними показниками та рівні розвитку мовлення учнів (високий, достатній, середній, початковий); побудовано і науково обґрунтовано модель методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів.

У дослідженні розроблено методику розвитку мовлення учнів 3–4 класів, яка забезпечена системою підготовчих, текстових і ситуаційних вправ із мультимедійною підтримкою на основі апаратних (комп'ютер, проектор, smart-дошка) та програмних засобів (мультимедійні презентації, мультимедійні видання). Підготовчі вправи, спрямовані на збагачення словникового запасу учнів, роботу над лексичним значенням слова, багатозначними словами, омонімами, синоніми, антоніми, фразеологізмами, передбачають формування умінь аналізувати, синтезувати, робити висновки. Текстові вправи орієнтовані на формування комунікативних умінь на основі роботи з текстом: аналіз, конструювання текстів різних типів і стилів мовлення, побудова зв'язних усних та писемних висловлювань із застосуванням сюжетних ілюстрацій, на основі матеріалу прочитаного (почутого), за матеріалами відеороликів (кінофільмів), на основі власних спостережень та ін. Ситуаційні вправи передбачають: побудову й аналіз особливостей діалогічного тексту залежно від ситуації та умов спілкування, спостереження, аналіз і вправляння у використанні інтонації, міміки і жестів під час читання (розігрування) діалогів; складання запитань і відповідей на них; редагування, доповнення діалогу; перебудова монологічного висловлення у діалогічне і навпаки; складання діалогів за сюжетним малюнком та описаною ситуацією.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що вперше обґрунтовано теоретико-методичні засади розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів; обґрунтовано зміст поняття "розвиток мовлення із використанням мультимедійних засобів"; визначено критерії (інформаційно-змістовий, мовно-структурний, емоційно-ціннісний, поведінково-регулятивний) з відповідними показниками і рівні розвитку мовлення учнів (високий, достатній, середній, початковий); запропоновано науково виважену і практично апробовану методику розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів із урахуванням вимог сучасної парадигми освіти; розкрито лінгводидактичні умови ефективності запропонованої методики.

Результати експерименту підтвердили ефективність авторської методики розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості застосування запропонованої методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів у практику мовної освіти загальноосвітніх навчальних закладів; наукові положення і висновки дослідження можуть бути використані в освітній діяльності вчителів та студентів педагогічних ЗВО.

***Ключові слова:** мовлення, розвиток мовлення, методика розвитку мовлення, мультимедійні засоби, розвиток мовлення із застосуванням мультимедійних засобів, система вправ з розвитку мовлення з мультимедійною підтримкою.*

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Чупріна О. В. Використання мультимедійних засобів навчання у початковій школі: аспекти і перспективи проблеми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 64. С. 177–180.
2. Чупріна О. В. Система мультимедійних вправ на уроках української мови в 3-4 класах. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. № 7. С. 164–168.
3. Чупріна О. В. Шляхи використання мультимедіа в початковій школі в умовах компетентнісного підходу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 6 (283). С. 68–71.
4. Чупріна О. В. Проблема готовності учителів початкових класів до застосування мультимедійних засобів на уроках рідної мови. *Збірник наукових праць Уманського державного університету імені Павла Тичини* / гол. ред.: М. Т. Мартинюк. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2014. Ч. 2. С. 417–421.
5. Чупріна О. В. Аналіз зарубіжного досвіду використання мультимедійних технологій у початковій школі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. IV(38), Issue: 77. Budapest, 2016. С. 12–16.
6. Климова К. Я., Чупріна О. В. Проблеми та шляхи використання мультимедійних технологій у сучасній початковій школі. *Актуальні проблеми лінгводидактики: зб. наук. праць* / ред.кол.: А. О. Новиков (гол. ред.) та ін. Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Суми: Вінніченко М. Д. 2017. Вип. 3. С. 74–78.
7. Чупріна О. В. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія"*. 2018. Вип. 2 (8) С. 170–173.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Чупріна О. В. Теоретичний аспект застосування інтерактивних технологій ігрового навчання на уроках рідної мови у початковій школі. *Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти*: збірник наукових праць за матеріалами II студентсько-викладацького науково-методичного семінару (30 березня 2010 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С.55–58.

9. Чупріна О. В. Застосування мультимедійних засобів у початковій школі. *Науково-дослідна робота з проблем української філології і лінгводидактики*: збірник наукових праць за матеріалами III студентсько-викладацького науково-методичного семінару (29 травня 2011 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 53–57.

10. Чупріна О. В. Лінгвометодичні та психолінгвістичні аспекти розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. *Розвиток наукових досліджень 2011*: збірник тез за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава: Вид-во "ІнтерГрафіка", 2011. С.45–47.

11. Чупріна О. В. Вплив мультимедійних технологій на формування психіки молодших школярів. *Дослідження актуальних проблем української філології і лінгводидактики*: збірник наукових праць за матеріалами IV студентсько-викладацького науково-методичного семінару 19 травня 2012 р. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 51–55.

12. Чупріна О. В. Використання мультимедійних технологій студентами-практикантами на уроках рідної мови в 3 класі. *Проблеми філології в педагогічному дискурсі*: збірник наукових праць за матеріалами семінарів, проведених Експериментально-тематичним центром навчальної та науково-дослідницької діяльності ЖДУ ім. І. Франка в 2012-2013 н.р. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 24–27.

13. Чупріна О. В. Психолого-педагогічні особливості використання мультимедійних технологій для розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія "Педагогічні*

науки": збірник наукових праць. Київ:ТОВ "СІТІПРІНТ", 2013. Вип. 3. С. 177–181.

14. Чупріна О. В. Проблема розвитку аудіативних умінь учнів початкових класів. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія "Педагогічні науки": збірник наукових праць*. Київ: ТОВ "СІТІПРІНТ", 2013. Вип. 4. С. 104–109.

15. Чупріна О. В. Поняття "мультимедійний урок" та "урок з мультимедійною підтримкою" у початковій школі. *Лінгводидактичні аспекти фахової підготовки майбутнього вчителя: збірник наукових праць за матеріалами VI Всеукраїнського науково-методичного семінару викладачів і студентів 27 березня 2014 р.)* / за ред. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 60–64.

16. Чупріна О. В. Психолого-педагогічний аспект використання мультимедійних технологій в сучасній початковій школі. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія: Педагогічні науки*. Київ:ТОВ "СІТІПРІНТ", 2014. Вип. 5. С.177–181.

17. Чупріна О. В. Використання мультимедійних технологій в сучасній початковій школі у площині педагогічної психології. *Навчально-дослідницька діяльність дітей: досвід організації, дидактичні напрацювання, особливості формування навчально-дослідницьких умінь: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кіровоград 9–10 квітня 2014 року*. К. 2014. С. 193–195.

18. Чупріна О. В. Зміст аудіювання як виду мовленнєвої діяльності в початковій ланці освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.* / за ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 143–146.

19. Чупріна О. В. Застосування мультимедійних комунікативних завдань на уроках української мови в початкових класах. *Проблеми і перспективи формування лінгвокультурної особистості засобами рідного слова: збірник*

наукових праць (до 35-річчя кафедри лінгвометодики та культури фахової мови) / за ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 81–84.

20. Підлужна Г. В., Марущак О. М., Чупріна О. В. Тестові завдання з методики навчання української мови в початкових класах: навч.- метод. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 120 с.

21. Чупріна О. В. Особливості розвитку та впровадження інформаційних технологій у сучасній освіті. *Medzinárodná vedecko-praktická konferencia "Stav, problémy a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce"*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (28–29 októbra 2016 r.). Šéfredaktor prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. Vysoká škola Danybius, Sládkovicovo, Slovenská republika, 2016. С. 253–255.

22. Чупріна О. В. Реалізація принципу розвитку мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах*: збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару) / за ред. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 22–26.

23. Чупріна О. В. Проблеми застосування комп'ютерних технологій в початковій школі в умовах компетентнісного підходу. *Компетентнісні засади освітньо-виховного процесу в умовах ціложиттєвого навчання*: збірн. наук. праць молодих дослідників / за ред. проф. Н. Г. Сидорчук. Житомир: ФОП Левковець Н. М., 2018. Вип. 2. С. 129–135.

24. Чупріна О. В. Застосування матеріалів навчальних електронних видань на уроках української мови в початкових класах. *Книга в академічному дискурсі: філологічний, методичний та мистецтвознавчий аспекти*: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції / за ред. К. Я. Климової. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 123–127.

ABSTRACT

Chuprina O. V. The Methodology of Speech Development in Primary School Pupils by Means of Multimedia. – Qualification scientific research manuscript.

Thesis for a candidate degree in Pedagogical sciences by specialty 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (Ukrainian). – Zhytomyr Ivan Franko State University. Zhytomyr, 2019.

The thesis examines the problem of speech development in primary school pupils by means of multimedia. The basic notions of the research, such as “language”, “speech”, “speech development”, “speech activity” and “methodology of speech development” are analyzed. The essence of speech development in primary school pupils is specified. It is considered to be the key principle in teaching the Ukrainian language, aimed at systematic enrichment of pupils’ vocabulary, development of the grammatical structure of their speech, mastering the norms of Standard Ukrainian as well as the formation of pupils’ skills to perceive, reproduce and produce oral and written utterances in accordance with the purpose and conditions of communication.

The methodology of speech development in primary school pupils by means of multimedia is defined as systematic formation of communication skills (information and content, structural and compositional, grammatical and stylistic, evaluation and transformation) based on the combination of teaching materials and their visual and auditory perception by means of multimedia support.

The psychological and psycholinguistic characteristics of young learners’ speech development are singled out. The pedagogical prerequisites for speech development in primary school pupils are outlined. It is revealed that speech development depends on individual and age-related characteristics of pupils and requires specific conditions for its realization.

The incorporation of the competency-based, communicative and person-centred approaches to teaching Ukrainian are considered to be the main didactic prerequisites for the formation of primary school pupils’ communication skills. These

prerequisites are enhanced by systematic and consistent speech development at different levels (orthoepic, lexical, morphological, syntactic, textual) in accordance with the materials used for teaching reading in Ukrainian.

The theoretical and methodological principles of using multimedia in the Ukrainian language lessons in primary school are established. The characteristics of implementation of information technologies into the educational process in primary school are identified. The functionality of multimedia for speech development in primary school pupils is specified. The essence of such notions as “multimedia”, “multimedia technology”, “multimedia product”, “digital edition” and “digital linguistic and methodological editions for primary school” is analyzed. Multimedia is interpreted as a set of interactive software and hardware, enabling operations with texts, static images, animated graphic images, and other audio-visual materials, the selection of which should be consistent with the logics of knowledge, the level of perception and academic performance of the pupils. Multimedia technology is defined as an information technology, which outlines the procedure of development, functioning and application of information processing tools. It is also viewed as a set of methods and pedagogical software used to achieve educational goals or solve individual didactic tasks.

The current state of the problem of using multimedia in primary school is reviewed in Ukrainian and foreign educational theory and practice. Multimedia is explored within the system of forms, methods and techniques for speech development in primary school pupils. The implementation of the experimental methodology presupposes a combination of the interactive potential of a computer and communicative features of graphics, photos, videos, animation and sound when teaching Ukrainian on a word, phrase, sentence or text levels.

The state of speech development in primary school pupils by means of multimedia is studied. Specific criteria (information and content, linguistic and structural, values-based, behavioral and regulative), indicators and levels of speech development (high, sufficient, average, initial) are defined. The model of the

methodology of speech development in pupils of grades 3 and 4 by means of multimedia is elaborated and scientifically grounded. The methodology is ensured by a system of preparatory, textual and situational exercises supported by multimedia hardware (computers, projectors, smart-boards) and software (multimedia presentations, electronic editions). Preparatory exercises are aimed at enriching pupils' vocabulary, learning the lexical meaning of a word, its polysemes, homonyms, synonyms, antonyms and idioms. These exercises are intended to form analytical, synthesis and generalization skills. The aim of using textual exercises is to form communication skills on the basis of working with the text. They include analysis and production of coherent oral and written utterances with the help of story-based illustrations, videos, films, definite audio and visual information, or pupils' own experience. Textual exercises also involve construction of texts of different types and speech styles. Situational exercises presuppose production and analysis of dialogic speech in accordance with the purpose and conditions of communication. They encompass observation and practice of specific intonation patterns, facial expressions and gestures when reading or role playing conversations; making questions and answering them; completing, editing and transforming dialogues; creating dialogues by means of story-based illustrations or communicative situations.

The novelty of the research lies in the fact that for the first time theoretical and methodological foundations of speech development in primary school pupils by means of multimedia are substantiated; the notion of "speech development by means of multimedia" is clarified; specific criteria (information and content, linguistic and structural, values-based, behavioral and regulative), indicators and levels of speech development (high, sufficient, average, initial) are singled out; the methodology of speech development in pupils of grades 3 and 4 by means of multimedia is scientifically grounded and experimentally tested, taking into account the requirements of contemporary education system; linguo-didactic conditions of the effectiveness of the methodology suggested are described.

The results obtained confirm the effectiveness of the methodology of speech development in primary school pupils by means of multimedia.

The practicality of the research consists in the possibility of using the methodology of speech development in pupils of grades 3 and 4 by means of multimedia in language education in general education institutions. Scientific findings of the research and conclusions made can be employed in the process of teaching and learning in higher education institutions.

Key words: speech, speech development, the methodology of speech development, multimedia, speech development by means of multimedia, a system of multimedia-supported exercises for speech development.

List of published works on the topic of the dissertation:

Scientific works, in which the main scientific results of the thesis are published

1. Chuprina O. V. Vykorystannya mul'tymediynykh zasobiv navchannya u pochatkoviy shkoli: aspekty i perspektyvy problemy. *Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2012. № 64. S. 177–180.

2. Chuprina O. V. Systema mul'tymediynykh vprav na urokakh ukrayins'koyi movy v 3-4 klasakh. *Naukovi zapysky. Seriya "Psykhologo-pedahohichni nauky"*. Nizhyn: NDU im. M. Hoholya, 2012. № 7. S. 164–168.

3. Chuprina O. V. Shlyakhy vykorystannya mul'tymedia v pochatkoviy shkoli v umovakh kompetentnisnoho pidkhodu. *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky*. 2014. № 6 (283). S. 68–71.

4. Chuprina O. V. Problema hotovnosti uchyteliv pochatkovykh klasiv do zastosuvannya mul'tymediynykh zasobiv na urokakh ridnoyi movy. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnoho universytetu imeni Pavla Tychyny* /hol. red.: M. T. Martynyuk. Uman': FOP Zhovtyy O. O. 2014. CH. 2. S. 417–421.

5. Chuprina O. V. Analiz zarubizhnoho dosvidu vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy u pochatkoviy shkoli. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. IV(38), Issue: 77. Budapest, 2016. S. 12–16.

6. Klymova K. Ya., Chuprina O. V. Problemy ta shlyakhy vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy u suchasniy pochatkoviy shkoli. *Aktual'ni problemy linhvodydaktyky*: zb. nauk. prats' / red.kol.: A. O. Novykov (hol. red.) ta in. Hlukhivs'kyy NPU im. O. Dovzhenka. Sumy: Vinnichenko M. D. 2017. Vyp. 3. S. 74–78.

7. Chuprina O. V. Metody rozvytku zv"yaznoho movlennya na urokakh ukrayins'koyi movy v pochatkoviy shkoli. *Naukovyy visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu. Seriya "Pedahohika ta psykholohiya"*. 2018. Vyp. 2 (8) S. 170–173.

Scientific works approving the thesis materials

8. Chuprina O. V. Teoretychnyy aspekt zastosuvannya interaktyvnykh tekhnolohiy ihrovoho navchannya na urokakh ridnoyi movy u pochatkoviy shkoli. *Naukovo-doslidna robota maybutnikh pedahohiv z problem kul'tury ukrayins'koyi movy ta metodyky yiyi vykladannya v zakladakh osvity*: zbirnyk naukovykh prats' za materialamy II student·s'ko-vykladats'koho naukovo-metodychnoho seminaru (30 bereznya 2010 r.). Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2010. S. 55–58.

9. Chuprina O. V. Zastosuvannya mul'tymediynykh zasobiv u pochatkoviy shkoli. *Naukovo-doslidna robota z problem ukrayins'koyi filolohiyi i linhvodydaktyky*: zbirnyk naukovykh prats' za materialamy III student·s'ko-vykladats'koho naukovo-metodychnoho seminaru (29 travnya 2011 r.). Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2011. S. 53–57.

10. Chuprina O. V. Linhvometodychni ta psykholinhvistychni aspekty rozvytku zv"yaznoho movlennya molodshykh shkolyariv. *Rozvytok naukovykh doslidzhen' 2011*: zbirnyk tez za materialamy VII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Poltava: Vyd-vo "InterHrafika", 2011. S. 45–47.

11. Chuprina O. V. Vplyv mul'tymediynykh tekhnolohiy na formuvannya psykhyky molodshykh shkolyariv. *Doslidzhennya aktual'nykh problem ukrayins'koyi filolohiyi i linhvodydaktyky*: zbirnyk naukovykh prats' za materialamy IV student·s'ko-vykladats'koho naukovo-metodychnoho seminaru 19 travnya 2012 r. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2012. S. 51–55.

12.Chuprina O. V. Vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy studentamy-praktykantamy na urokakh ridnoyi movy v 3 klasi. *Problemy filolohiyi v pedahohichnomu dyskursi: zbirnyk naukovykh prats' za materialamy seminariv, provedenykh Eksperymental'no-tematychnym tsentrom navchal'noyi ta naukovo-doslidnyts'koyi diyal'nosti ZHDU im. I. Franka v 2012-2013 n.r.* Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2013. S. 24–27.

13.Chuprina O. V. Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy dlya rozvytku zv'yaznoho movlennya uchniv pochatkovoyi shkoly. *Naukovi zapysky Maloyi akademiyi nauk Ukrayiny. Seriya "Pedahohichni nauky": zbirnyk naukovykh prats'.* K.:TOV "SITIPRINT", 2013. Vyp. 3. S. 177–181.

14.Chuprina O. V. Problema rozvytku audiatyvnykh umin' uchniv pochatkovykh klasiv. *Naukovi zapysky Maloyi akademiyi nauk Ukrayiny. Seriya "Pedahohichni nauky": zbirnyk naukovykh prats'.* K.:TOV "SITIPRINT", 2013. Vyp. 4. S. 104–109.

15.Chuprina O. V. Ponyattya "mul'tymediyyny urok" ta "urok z mul'tymediynoyu pidtrymkoyu" u pochatkoviy shkoli. *Linhvodydaktychni aspekty fakhovoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya: zbirnyk naukovykh prats' za materialamy VI Vseukrayins'koho naukovo-metodychnoho seminaru vykladachiv i studentiv 27 bereznya 2014 r.) / za red. K. Ya. Klymovoyi.* Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2014. S. 60–64.

16.Chuprina O. V. Psykholoho-pedahohichnyy aspekt vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy v suchasniy pochatkoviy shkoli. *Naukovi zapysky Maloyi akademiyi nauk Ukrayiny. Seriya: Pedahohichni nauky.* K.:TOV "SITIPRINT", 2014. Vyp. 5. S. 177–181.

17.Chuprina O. V. Vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy v suchasniy pochatkoviy shkoli u ploshchyni pedahohichnoyi psykholohiyi. *Navchal'no-doslidnyts'ka diyal'nist' ditey: dosvid orhanizatsiyi, dydaktychni napratsyuvannya, osoblyvosti formuvannya navchal'no-doslidnyts'kykh umin': materialy*

Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, m. Kirovohrad 9–10 kvitnya 2014 roku. K. 2014. S. 193–195.

18. Chuprina O. V. Zmist audiyuvannya yak vydu movlennyevoyi diyal'nosti v pochatkoviy lantsi osvity. *Aktual'ni problemy formuvannya rytorychnoyi osobystosti vchytelya v ukrayinomovnomu prostori*: zbirnyk naukovykh prats' za materialamy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi Internet-konferentsiyi 23 kvitnya 2015 r. / za red. prof. K. Ya. Klymovoyi. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2015. S. 143–146.

19. Chuprina O. V. Zastosuvannya mul'tymediynykh komunikatyvnykh zavdan' na urokakh ukrayins'koyi movy v pochatkovykh klasakh. *Problemy i perspektyvy formuvannya linhvokul'turnoyi osobystosti zasobamy ridnoho slova*: zbirnyk naukovykh prats' (do 35-richchya kafedry linhvometodyky ta kul'tury fakhovoyi movy) / za red. prof. K. Ya. Klymovoyi. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2016. S. 81–84.

20. Pidluzhna H. V., Marushchak O. M., Chuprina O. V. Testovi zavdannya z metodyky navchannya ukrayins'koyi movy v pochatkovykh klasakh: navch.- metod. posib. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2016. 120 s.

21. Chuprina O. V. Osoblyvosti rozvytku ta vprovadzhennya informatsiynykh tekhnolohiy u suchasniy osviti. *Medzinárodná vedecko-praktická konferencia "Stav, problémy a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce"*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (28–29 októbra 2016 r.). Šéfredaktor prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. Vysoká škola Danybius, Sládkovicovo, Slovenská republika, 2016. S. 253–255.

22. Chuprina O. V. Realizatsiya pryntsypu rozvytku movlennya na urokakh ukrayins'koyi movy v pochatkoviy shkoli. *Aktual'ni problemy tekstotvorennya u linhvodydaktychniy ta mystetstvoznavchiy ploshchynakh*: zbirnyk naukovykh prats' (za materialamy mizhrehional'noho naukovo-metodychnoho seminaru) / za red. K. YA. Klymovoyi. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2017. S. 22–26.

23. Chuprina O. V. Problemy zastosuvannya komp'yuternykh tekhnolohiy v pochatkoviy shkoli v umovakh kompetentnisnoho pidkhodu. *Kompetentnisni zasady*

osvitn'o-vykhovnoho protsesu v umovakh tsilozhyttyevoho navchannya: zbirn. nauk. prats' molodykh doslidnykiv / za red. prof. N. H. Sydoruk. Zhytomyr: FOP Levkovets' N. M., 2018. Vyp. 2. S. 129–135.

24. Chuprina O. V. Zastosuvannya materialiv navchal'nykh elektronnykh vydan' na urokakh ukrayins'koyi movy v pochatkovykh klasakh. *Knyha v akademichnomu dyskursi: filolohichnyy, metodychnyy ta mystetstvoznavchyy aspekty*: zbirnyk naukovykh prats' za materialamy vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi internet-konferentsiyi / za red. K. Ya. Klymovoyi. – Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2018. S. 123–127.

ВСТУП

Стратегія підвищення якості національної освіти, реалізація її компетентнісної парадигми, динамічний поступ інформаційного суспільства актуалізують проблему модернізації освітнього процесу із застосуванням мультимедійних засобів, спрямованих на формування успішного мовця, розвиток і саморозвиток учня, який володіє системою знань, розвиненими комунікативними та творчими здібностями.

Закони України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту", "Про мови", Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, концепція "Нова українська школа", Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти відкривають нові перспективи для реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу кожного учня в оволодінні державною мовою. Розвиток мовлення учнів початкових класів є пріоритетним принципом навчання української мови, що зумовлює врахування освітніх інновацій, а також типологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу.

У Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) йдеться про врахування компетентнісного підходу до навчання на основі ключових компетентностей, серед яких "вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях" [68, с. 1]. У цьому контексті актуальною є мета початкової мовної освіти – формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно використовувати мовні засоби в різних сферах і видах мовленнєвої діяльності. Отже, розвиток мовлення учнів початкових класів набуває особливого значення.

Проблемі розвитку мовлення присвячено низку наукових доробок, які характеризуються комплексним підходом та багатоаспектністю досліджень. Теоретичні аспекти розвитку мовлення представлено в працях В. Бадер, О. Біляєва, Л. Варзацької, М. Вашуленка, О. Вишник, Р. Вовкотруб, С. Дорошенка, С. Дубовик, Т. Зенченко, Т. Ладиженської, О. Мельничайко, С. Омельчука, Л. Паламар, М. Пентилюк, К. Пономарьової, О. Прищепи, О. Савченко, О. Хорошковської та ін.; про вплив психофізичного розвитку на становлення мовленнєвої особистості школяра йдеться у дослідженнях М. Жинкіна, Г. Костюка, О. Леонтєва, М. Львова, І. Синиці та ін.; питанням культури мовлення присвячені праці Н. Бабич, І. Білодіда, О. Біляєва, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, К. Климової, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк, В. Русанівського та ін.; розвитку діалогічного мовлення – С. Дубовик, Л. Левіної, Е. Палихати, Н. Ростікус, Л. Соловець, Л. Шевцової, Г. Шелехової та ін.; проблему розвитку мовлення у процесі роботи з текстом висвітлено в дослідженнях Н. Будій, Л. Варзацької, А. Гамзи, І. Головка, Л. Овсієнко, І. Хом'яка, Л. Шевчук, Н. Янко та ін.

Значно оптимізують процес навчання української мови, зокрема розвитку мовлення учнів початкових класів, мультимедійні засоби, застосування яких зміцнює мотивацію, активізує пізнавальну діяльність учнів, дає змогу підвищити інтенсивність та ефективність мовної освіти.

На сьогодні поняття розвитку мовлення характеризується усталеними положеннями, але водночас воно вимагає постійного врахування освітніх інновацій, відбиття найважливіших сучасних суспільних тенденцій. Інформатизація освіти – одна з першорядних тенденцій, пріоритетним напрямом якої є розроблення й упровадження мультимедійних засобів навчання.

Розвиток мовлення учнів початкових класів розуміємо як пріоритетний принцип навчання української мови, що передбачає систему роботи, спрямовану на збагачення словникового запасу учнів, розвиток граматичної будови їхнього мовлення; засвоєння норм української літературної мови;

формування в учнів умінь і навичок сприймати, відтворювати та будувати усні й писемні висловлювання відповідно до мети та умов спілкування.

Одним із основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні до 2021 року є створення умов для розвитку індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо) [118].

У новітніх науково-педагогічних дослідженнях представлено такі проблеми: розроблення загальних теорій використання мультимедіа в освіті (В. Агеєв, В. Безпалько, В. Биков, А. Васюра, Б. Гершунский, А. Єршов, П. Жданович, К. Кастро, Г. Кедрович, Г. Клейман, К. Колін, А. Осин, Р. Осип, П. Піндер, Н. Роберт, С. Свириденко, Р. Селезньов, Т. Сергеев); мультимедіа як засіб навчання й інструмент мультимедійних педагогічних програмних засобів (Б. Андресен, Р. Гуревич, Ю. Єгорова, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Імбер, А. Каптерєв, Н. Клемєшова, А. Лапчевська, Т. Петренко, А. Сантос, О. Скалій, В. Стародубцев, Ю. Ткач, Г. Троян, А. Федоров, О. Чайковська та ін.); розроблення методичних основ проектування, створення й використання мультимедійних навчальних програм та мультимедійних навчальних комплексів (Г. Асвацатуров, Р. Адамов, В. Афанасьєв, Т. Бабенко, О. Гаєвський, А. Горшков, М. Грузман, С. Дмитрієв, В. Підгорна, О. Пінчук, А. Старкова, В. Таргонська, С. Трапезникова та ін.); педагогічні й методичні аспекти використання мультимедійних технологій у навчанні англійської мови (Ю. Галон, В. Ляудіс, Е. Носенко, О. Суховірський, О. Шиман, В. Шакотько, О. Палий, М. Коллінс, А. Томпсон та ін.); психолого-педагогічні й технічні аспекти застосування мультимедійних технологій (Е. Полат, М. Фролова, С. Христочевський та ін.); використання комп'ютера на уроках у початкових класах (Г. Асвацатуров, Ю. Громова, І. Мураль, О. Пінчук, Л. Югова та ін.).

Поняття "*мультимедіа*" багатозначне: мультимедіа як новий підхід до збереження інформації; мультимедіа як устаткування; мультимедіа як продукт та ін. Виникає потреба в конкретизації дефініцій. На нашу думку, доцільніше

вживати це поняття в термінологічних словосполученнях: "мультимедійні технології", "мультимедійні засоби", "мультимедійні продукти" та ін. Під *мультимедійними засобами* розуміємо інтерактивні засоби, які дають змогу одночасно проводити операції з нерухомими зображеннями, відеофільмами, анімаційними графічними образами, текстом, мовним і звуковим супроводом.

Мультимедійні засоби мають потужний освітній потенціал для оптимізації процесу навчання української мови, зокрема розвитку мовлення учнів початкових класів.

Сучасні науковці наголошують на значущості пріоритетного використання мультимедійних технологій в освіті (В. Беспалько, В. Бройдо, Б. Гершунський, Г. Дейвіс, Н. Єлістратова, Л. Зайнутдінова, І. Захарова, А. Зубов, В. Ляудіс, Є. Машбіц, М. Нахабіна, Е. Носенко та ін.). Учені зазначають, що використання мультимедійних засобів дає змогу підвищити інтенсивність та ефективність процесу навчання; створює умови для самоосвіти й дистанційної освіти; сприяє переходу до неперервної освіти; у поєднанні з телекомунікаційними технологіями розв'язує проблему доступу до нових джерел різноманітної за змістом і формами представлення інформації [130, с. 9].

Дослідження обраної проблеми є своєчасним з огляду на об'єктивну необхідність у розв'язанні суперечностей між: традиційним уявленням про способи навчання української мови і запитам сучасного суспільства, які можна задовольнити шляхом оптимального поєднання ресурсів традиційної методики та засобів мультимедіа в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти; необхідністю вдосконалення мовленнєвого розвитку учнів початкових класів відповідно до соціального замовлення та недостатнім рівнем його сформованості; наявністю потужного освітнього потенціалу інформаційних ресурсів, напрацьованої теоретичної бази з проблеми застосування мультимедійних технологій в освіті і відсутністю теоретичних засад розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням засобів мультимедіа у практиці навчання української мови; вимогами до

інформаційної культури сучасного вчителя і реальним рівнем комп'ютерної грамотності учителів початкових класів.

Вивчення й узагальнення теоретичних напрацювань з філософії, психології, лінгвістики, педагогіки, лінгводидактики у контексті розв'язання окреслених суперечностей зумовили необхідність теоретико-експериментального дослідження проблеми розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів. Актуальність і недостатня наукова розробленість обраної проблеми в українській лінгводидактиці зумовили вибір теми дисертаційної праці **"Методика розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми досліджень кафедри лінгвометодики та культури фахової мови Житомирського державного університету імені Івана Франка "Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти" (№ державної реєстрації – 0112U002258) і пов'язано із завданнями, сформульованими у чинних програмах для початкової загальноосвітньої школи (1–4 класи) з урахуванням вимог Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті та Концепції "Нова українська школа".

Тему дослідження "Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів" затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 11 від 28 травня 2010 року), рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 15 червня 2010 року) та уточнено на засіданні кафедри лінгвометодики та культури фахової мови Житомирського державного університету імені Івана Франка у формулюванні "Методика розвитку

мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів" (протокол № 11 від 2 квітня 2019 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробленні методики розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів на уроках української мови.

Відповідно до теми й мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати теоретичні засади розвитку мовлення учнів початкових класів на уроках української мови із застосуванням мультимедійних засобів.
2. Схарактеризувати зміст базових понять дослідження.
3. Узагальнити вітчизняний та зарубіжний досвід застосування мультимедійних технологій у початковій школі.
4. З'ясувати стан розвитку мовлення учнів початкових класів за розробленими критеріями, показниками та рівнями.
5. Розробити методику розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів та експериментально перевірити її ефективність на уроках української мови в початкових класах.

Об'єкт дослідження – процес розвитку мовлення учнів початкових класів.

Предмет дослідження – підходи, принципи, методи, засоби розвитку мовлення учнів початкових класів на уроках української мови.

Теоретико-методологічною основою дослідження є концептуальні положення філософії освіти (В. Андрущенко, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк та ін.), психологічні і психолінгвістичні розвідки з проблеми комунікативної діяльності (М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонт'єв, І. Синиця та ін.), мовознавчі теорії про діалектичну єдність мислення, мови й мовлення, природу й функції мови (Ф. Бацевич, Л. Виготський, Ю. Кисленко, М. Кочерган, В. Русанівський та ін.), культуру спілкування (З. Бакум, Н. Голуб, М. Грицин, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, О. Лобчук, Е. Палихата, К. Пономарьова, О. Скаковська, М. Стахів, І. Хом'як, О. Яцук та ін.), педагогічні й лінгводидактичні праці з проблеми компетентнісного,

комунікативно-діяльнісного, особистісно орієнтованого навчання (З. Бакум, І. Бех, Н. Бібік, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Кучерук, О. Пометун, Н. Лавринченко, Г. Лещенко, К. Пономарьова, С. Омельчук, О. Савченко та ін.), а також методики розвитку мовлення учнів (В. Бадер, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Дубовик, А. Зимульдінова, О. Мартіна, Л. Наконечна, М. Орап, С. Омельчук та ін.), зокрема ситуаційну діалогічну діяльність (Г. Лещенко, Е. Палихата, О. Селіванова, Л. Шевцова та ін.).

Для розв'язання окреслених завдань використано такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз філософської, психолінгвістичної, лінгвістичної, педагогічної, лінгводидактичної літератури для визначення теоретико-методичних засад дослідження; синтез й узагальнення наукових положень з обраної проблеми для розроблення методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів;

– *емпіричні*: спостереження за освітнім процесом у початкових класах на уроках української мови для отримання первинної інформації; бесіди, анкетування для визначення рівнів розвитку мовлення учнів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для перевірки ефективності експериментальної методики;

– *статистичні*: кількісний і якісний аналіз експериментальних даних, порівняльна характеристика результатів експерименту для перевірки ефективності розробленої методики розвитку мовлення учнів початкових класів.

Експериментальна база дослідження. Експериментально-дослідну роботу проведено на базі Гришковецької гімназії Бердичівської районної ради Житомирської області (довідка № 124 від 14.09.2016); Житомирського навчально-виховного комплексу № 38 (довідка № 441а від 14.03.2019); загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 21 м. Житомира (довідка № 126 від 15.03.2019); закладу загальної середньої освіти № 87 Львівської міської ради

імені Ірини Калинець (довідка № 01-21/75 від 11.03.2019); Глухівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Глухівської міської ради Сумської області (довідка № 06-06/3447 від 19.03.2019); Боярського академічного лицю "Лідер" Києво-Святошинської районної державної адміністрації Київської області (довідка № 156 від 01.04.2019) (додаток С).

Наукова новизна здобутих результатів: вперше *обґрунтовано* теоретичні засади розвитку мовлення учнів початкових класів на уроках української мови із застосуванням мультимедійних засобів; *з'ясовано* зміст базових понять дослідження й *уточнено* змістову характеристику поняття "розвиток мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів"; *узагальнено* вітчизняний і зарубіжний досвід використання мультимедійних технологій у початкових класах; *визначено* критерії (інформаційно-змістовий, мовно-структурний, емоційно-ціннісний, поведінково-регулятивний) з відповідними показниками, а також рівні розвитку мовлення учнів (високий, достатній, середній, початковий); *розкрито* лінгводидактичні умови розвитку мовлення учнів початкових класів; *схарактеризовано* мультимедійні засоби у системі форм, методів і прийомів роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів; *розроблено* методику розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів; *подальшого розвитку* набула теорія і методика розвитку мовлення учнів початкових класів із використанням електронних засобів навчання української мови.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів дисертаційної праці в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Сформульовані в роботі положення, висновки можуть бути використані для вдосконалення змісту програм, підручників, посібників з української мови в початкових класах, розроблення навчально-методичних комплексів для учнів та вчителів; на заняттях з методики навчання української мови у закладах вищої освіти, під час проведення спецкурсів і спецсеминарів, різних видів педагогічної практики.

Достовірність результатів дослідження забезпечується теоретико-методологічною обґрунтованістю розробленої методики розвитку мовлення учнів початкових класів із використанням мультимедійних засобів, упровадженням її у практику освітнього процесу, аналізом здобутих результатів за допомогою статистичних методів оброблення даних (метод перевірки статистичних гіпотез за критерієм узгодженості К. Пірсона (χ^2)).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження висвітлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів, зокрема *міжнародних*: "Розвиток наукових досліджень 2011" (м. Полтава, 28–30 листопада 2011 р.) "Інформаційно-освітній простір: технологічні концепти формування і розвитку" (м. Житомир, 29–30 жовтня 2013 р.); "Професійна підготовка вчителя початкових класів: актуальні проблеми філології та лінгводидактики" (м. Луцьк – Світязь, 22–24 травня 2014 р.); Scientific and professional conference "Modern problems of education and science – 2016" (м. Будапешт (Угорщина) 31 січня 2016 р.); "Stav, problémy a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce" (Vysoká škola danybius fakulta sociálnych štúdií). Sládkovicovo, Slovenská republika, 28–29 októbra 2016 r.); "Професійна підготовка фахівців в умовах неперервної освіти: креативний підхід" (м. Житомир, 16 листопада 2017 р.); "Освіта та формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції" (м. Мукачево 25–26 жовтня 2018 р.); *всеукраїнських*: "Треті Бугайківські читання" (м. Ніжин, 4–5 жовтня 2012 р.); "Навчально-дослідницька діяльність дітей: особливості організації, психолого-дидактичний супровід, досвід роботи, перспективи" (м. Кіровоград, 16–17 квітня 2013 р.); "Використання ресурсів Українського національного лінгвістичного корпусу у навчальному процесі ВНЗ та школи" (м. Житомир, 15 квітня 2013 р.); "Лінгводидактичні аспекти фахової підготовки майбутнього вчителя" (м. Житомир, 27 березня 2014 р.); "Навчально-дослідницька діяльність дітей: досвід організації, дидактичні напрацювання, особливості формування навчально-дослідницьких умінь"

(м. Кіровоград, 9–10 квітня 2014 р.); "Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи" (м. Умань, 23–24 жовтня 2014 р.); "Формування освітнього середовища навчально-дослідницької діяльності дітей у контексті наступності та перспективності" (м. Кіровоград, 22–23 квітня 2015 р.); "Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі" (м. Житомир, 23 квітня 2015 р.); "Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти" (м. Житомир, 23–24 березня 2016 р.); "Теорія і практика професійної підготовки фахівців у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів" (м. Житомир, 20–21 квітня 2016 р.); "Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація" (м. Мукачеве, 19–21 жовтня 2016 р.); "Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах" (м. Житомир, 9 квітня 2017 р.); "Інновації в освіті та педагогічна майстерність учителя-словесника" (м. Суми, 25 жовтня 2017 р.); "Лінгводидактична підготовка та професійний розвиток сучасного вчителя початкової школи" (м. Херсон, 27 березня 2018 р.); "Книга в академічному дискурсі: філологічний, методичний та мистецтвознавчий аспекти" (м. Житомир, 27–28 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження відображено у 24 публікаціях (з них 2 – у співавторстві), серед яких: 6 статей у фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних виданнях (із них 2 внесено до бази даних INDEX COPERNIKUS), 1 навчально-методичний посібник, 15 – в інших наукових виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 332 найменування (із них 11 іноземні), додатків. Повний обсяг дисертації становить 271 сторінка (із них 180 сторінок основного тексту). У роботі текстову частину проілюстровано 10 таблицями, 7 рисунками.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1.1. Психологічне і психолінгвістичне підґрунтя мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку

Мова – інструмент і основний засіб пізнання, форма породження, існування і вираження думки, спілкування, а, отже, й активного входження кожного члена суспільства в соціум. Мова і мовлення є, з одного боку, історичним продуктом нації, а з іншого, – невід’ємним складником виховання і розвитку кожної особистості, громадянина держави [40, с. 172].

За словами Ф. де Соссюра "лише слухаючи інших, ми навчаємося своєї рідної мови; мова відкладається в нашому мозку тільки внаслідок численних актів досвіду. Насамперед, саме завдяки мовленню мова зазнає розвитку: наші мовні навички змінюються від вражень, отриманих під час слухання інших" [256 с. 32]. Ф. де Соссюр один із перших, хто розмежовував поняття "мова" і "мовлення", водночас уважав їх складовими єдиної мовленнєвої діяльності. Мовознавець тлумачив поняття "мова" як систему вербалізованої інформації та правил її використання в процесі комунікації, під *мовленням* розумів спілкування з використанням мови. Існує взаємозалежність між мовою та мовленням: мова – це водночас і знаряддя, і продукт мовлення; мова і мовлення співвідносяться як засіб комунікації і сама комунікація.

М. Вашуленко зауважує, що, формуючи людину в духовному, інтелектуальному і моральному аспектах, мова "обслуговує потреби суспільства через цілу низку життєво важливих функцій, які практично реалізуються у мовленнєвій діяльності" [41, с. 12].

У лінгвістичному аспекті *мовлення* – процес добору й використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу; як послідовність знаків мови, організована за її законами відповідно до потреб висловленої інформації; форма актуального існування кожної мови.

Мовлення – своєрідна діяльність мовця, процес вираження думок, почуттів, бажань людини засобами мови з метою впливу на інших людей і організації особистісних та суспільних відносин (М. Жинкін, Т. Ладиженська, М. Львов, О. Реформатський). М. Жинкін наголошував на тому, що "мова і мовлення є комплементарними структурами, це означає, що немає мови без мовлення, і мовлення без мови, як немає лівого без правого"[79, с. 341]; мова не існує без мовлення, а мовлення без мови: вони – ніби атоми однієї молекули. Дослідник переконаний: людській мові притаманна та дивовижна особливість, що з обмеженого числа мовленнєвих звуків (фонем) утворюється велетенське число слів, зі слів може бути складено незчисленна кількість речень, із речень можуть бути сформовані тексти (мовлення); також будь-яка ситуація може бути відображена у висловлюванні [78, с. 34]. *Мовлення* – продукт, результат цієї діяльності – висловлювання, текст, який передбачає наявність мовного і структурного зв'язку компонентів, що їх складають (Б. Головін, Л. Федоренко) [57, с. 274].

С. Рубінштейн тлумачить поняття "мовлення" з функційної точки зору: а) семантична, сигніфікативна (позначення) функція; б) комунікативна (спілкування чи повідомлення); в) емоційна; г) виражальна; д) функція впливу [235, с. 448]. Учений наголошував на особливій ролі *емоційних процесів*: "у мовленні є емоційно-виразні моменти, що проявляються в ритмі, паузах, в інтонаціях, у модуляціях голосу та інших виразних, експресивних моментах" [236, с. 338]. Емоції в мовленні виявляють себе передусім через *інтонацію* (В. Артемов, С. Рубінштейн) – складне мовленнєве явище, що виконує кілька функцій, з-поміж яких важливими є логіко-граматична та модальна. *Емоційно-виразна функція* мовлення суттєво відмінна від мимовільної неусвідомленої виразної реакції. *Виразна функція*, включаючись у мовлення, перебудовується і входить у його семантичний зміст. С. Рубінштейн зауважує, що емоційність відіграє в мовленні людини значну

роль. Живе людське мовлення є не тільки "чистою" формою абстрактного мислення; воно не зводиться лише до сукупності значень, а зазвичай виражає й емоційне ставлення людини до того, про що вона говорить, і здебільшого до того, до кого вона звертається [236, с. 450].

І. Рум'янцева вважає, що мовлення є і засобом, і формою спілкування. Воно пов'язане з психічними властивостями і станами особистості [237, с. 27].

Більшість провідних психологів (Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимняя, О. О. Леонтьєв та ін.) розглядають мовлення як *мовленнєву діяльність*, як цілісний акт діяльності або у вигляді мовленнєвих дій, що включені безпосередньо в будь-яку немовленнєву діяльність [51, 79, 89, 142].

Відповідно до теорії мовленнєвої діяльності вивчено діяльність, спрямовану на формування і формулювання думки засобами мови і способом мовлення (О. О. Леонтьєв). Мислення у процесі здійснення мовленнєвої діяльності виступає предметом діяльності, а мовленнєві конструкти – способом існування результатів мисленнєвої діяльності. Створені теоретичні передумови сприяли здійсненню досліджень взаємозв'язку розвитку мовлення і мислення (Л. Алексеєва, В. Білоус, Л. Бутівченко, Б. Грігайте). Думка – як "опредмечена потреба" (О. М. Леонтьєв) – у структурі породження мовленнєвого висловлювання визначається вченими (Л. Виготський, О. О. Леонтьєв, Т. Ахутіна, О. Лурія) як внутрішній мотив, спонукальна сила мовленнєвого висловлювання [141].

Дослідження механізмів і закономірностей розвитку мовлення у період молодшого шкільного віку охоплюють усі аспекти мовленнєвого розвитку дітей. Щодо ролі мовлення у розвитку мислення дитини, науковці (Б. Ананьєв, Д. Ельконін, Т. Єгоров, А. Маркова, А. Богуш та ін.) мають спільну думку про взаємозалежний розвиток, під час якого ці два процеси опосередковують один одного. У дослідженнях А. Люблінської,

Н. Менчинської, Л. Виготського, А. Лурія, Ф. Юдович, О. Запорожця зазначено, що на кожному етапі розвитку мисленнєвої діяльності дитини, мовлення виступає як необхідна умова і провідний засіб розвитку цієї діяльності [50, с 86].

Мовлення – своєрідна форма пізнання людиною предметів і явищ дійсності й засіб спілкування людей. На відміну від сприймання – процесу безпосереднього відображення речей, – мовлення є формою опосередкованого пізнання дійсності, її відображенням за допомогою рідної мови. На думку Г. Люблінської, "мовлення бідніше за мову, але водночас і багатше за неї, оскільки мова – це загальне, а мовлення – індивідуальне користування мовою". Людина у своїй практиці спілкування зазвичай використовує лише незначну частину того словника й тих різноманітних граматичних структур, які становлять багатство її рідної мови. Водночас мовлення багатше за мову, оскільки людина, говорячи про щось, передає і своє ставлення до того, про що вона говорить, і до того, з ким говорить. Її мовлення набуває інтонаційної виразності, змінюється його ритм, темп, характер [50, с. 233].

Вперше виділив і проаналізував усне та писемне мовлення Л. Виготський. Усна і писемна форми мовлення мають характеристики, які вказують на істотні відмінності:

1) для усного мовлення більш властивою є ситуаційність спілкування, наявність конкретного адресата;

2) створення усного висловлення щодо писемного спонтанне, відносно обмежене в часі для продумування;

3) усне спілкування – безпосереднє сприйняття, писемне – опосередковане;

4) для усної форми властиві як мовні, так і позамовні засоби увиразнення мовлення, натомість у писемному – використовують лише мовні і графічні засоби;

5) в усному мовленні слово не піддається корекції (за винятком зроблених поправок у процесі висловлювання); писемне мовлення сприяє перевірці й корекції написаного [200, с. 45; 30, с. 16].

Період молодшого шкільного віку є етапом важливих соціальних змін, сенситивним періодом для розвитку особистісних якостей дитини та сприятливим для початку формування потреб учнів у процесі навчання. Цей етап розвитку охоплює період з 6–7 років до 10–11 років, під час якого відбуваються якісні зміни й у психіці дитини, ускладнюється система її соціальних зв'язків, мотивів. Перехід дитини від дошкільного до шкільного віку є важливим і складним процесом, що супроводжується значними анатомо-фізіологічними, психологічними змінами, новоутвореннями в її особистому розвитку.

Одним з основних завдань для дітей молодшого шкільного віку – навчитися висловлювати свої думки правильно, послідовно, точно і виразно. Ефективне володіння мовою як інструментом спілкування формує систему ціннісних ставлень до себе та оточуючих, а також забезпечує успішну адаптацію до умов шкільного навчання.

Основою розвитку усного й писемного мовлення молодших школярів є процеси *сприймання, розуміння та продукування* текстів. У процесі сприймання чужих текстів дитина засвоює систему еталонних мовних засобів. Під час створення власних текстів набуває навичок використання цих засобів у повсякденній мовленнєвій діяльності [47, с. 24-27].

У психології під смисловим *сприйманням* розуміють той початковий етап процесу встановлення й усвідомлення смислових зв'язків між одиницями мовлення, що вирізняються слухом чи зором. У багатьох

дослідженнях ідеться про нерозривний зв'язок сприймання мовлення з його розумінням: сприймання відбувається на основі розуміння, а розуміння – на основі сприймання [143].

На сучасному етапі *розуміння* мовлення розглядається у двох аспектах: як процес і як результат мовленнєвої діяльності (В. Бельтюков, Т. Дридзе, М. Жинкін, І. Зимня, О. Кубрякова, О. Леонт'єв, О. Лурія та ін.). Розуміння – це процесуально-результативна діяльність, яка поєднує процеси, що відбуваються у свідомості суб'єкта, і є результатом осмислення [19, с. 74].

Об'єктом сприймання й розуміння є текст як складне семантичне й системно-структурне утворення, а результатом – установлення відповідності між текстом і уявленням цього тексту. Текст як одиниця мовлення безпосередньо співвідноситься з мовленнєвим наміром мовця й метою комунікації.

Низку психологічних досліджень присвячено проблемам розуміння семантики тексту. Базовим елементом цього процесу вважається *слово*. О. Соколов зазначає, що на результат розуміння тексту істотно впливає вміння знаходити опорні (ключові) слова, які є носіями загального смислу. Виділення цих слів призводить до правильного чи неправильного розуміння смислу певного фрагмента тексту [108, с. 26].

Важливою умовою розуміння мовлення є також осмислення суб'єктом використаних мовних засобів, процес *розуміння* тексту. О. Лурія, вважає, що це можливо за трьох умов: слухач повинен сприйняти і зрозуміти окремі слова (лексичні одиниці); структуру цілого речення; цілого повідомлення [149, с. 114].

Отже, засвоєння граматичних конструкцій, поглиблення знань молодших школярів про навколишню дійсність (предмети, явища, ознаки тощо), розширення їхнього життєвого досвіду є необхідною умовою процесу

розуміння мовлення. Чим багатшими будуть їхні знання про навколишній світ і про способи їх передавання за допомогою мовних і мовленнєвих засобів, тим ефективнішим буде процес розуміння мовлення.

Сприймання та розуміння тексту тісно пов'язані з процесом його *продукування*. Поняттям "продукування мовлення" позначають увесь складний процес побудови висловлювання.

Вагомий внесок у психологічний аналіз процесу формування мовленнєвого висловлювання зробили психологи в кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Л. Виготський [47] розробив концепцію особистісних смислів. Вона покладена в основу багатьох сучасних моделей продукування мовлення. Поглиблюючи та вдосконалюючи цю концепцію, учені зазначають, що матеріальним носієм смислу є текст у його усній і письмовій формах. У більшості теорій (О. Леонтьєв, І. Зимня, О. Кубрякова, О. Лурія) стверджується, що весь мовленнєвий акт складається з пов'язаних між собою та розташованих у певній послідовності етапів.

О. Леонтьєвим розроблено модель виникнення мовлення, яка передбачає такі чотири стадії: 1) мотивацію висловлювання; 2) внутрішнє програмування; 3) здійснення задуму (реалізація плану); 4) зіставлення реалізації задуму із самим задумом. Усі чотири стадії не тільки плавно переходять одна в одну, а й можуть збігатися в часі залежно від обставин формування мовленнєвого висловлювання [141].

На початку побудови висловлювання є мотив; ця мотивація породжує намір щось сказати – мовленнєву інтенцію. На цьому етапі мовець має загальне уявлення про результат, але ще не розробив плану мовленнєвої дії, що дала б йому змогу досягти результату. Потреба втілюється в задумі або в думці, яка є лише найзагальнішою схемою повідомлення. За допомогою механізму внутрішнього мовлення думка і її семантичне уявлення перекодовуються в глибинно-синтаксичну структуру майбутнього

висловлювання, а потім перетворюються в поверхово-синтаксичну структуру і у лінійно упорядковане розгорнуте висловлювання. Внутрішнє мовлення, на думку Б. Баєва, з'являється з появою розумових дій, є засобом розумової діяльності, входить до контексту думки. [8, с. 20]. Учений зауважує, що вищим рівнем засвоєння дії – виконання її в думці з використанням внутрішнього мовлення. Розглядаючи внутрішнє мовлення як активізацію рухових, слухових і зорових образів слів, тимчасовий мовний зв'язок є результатом складної взаємодії мовно-рухового, мовно-слухового та мовно-зорового аналізаторів. Отже, механізм внутрішнього мовлення складає руховий, слуховий та зоровий компоненти. Б. Баєв зазначає, що внутрішнє мовлення є важливим засобом і механізмом довільних дій людини, механізмом свідомої регуляції її поведінки [8, с. 44].

На думку психологів В. Давидова, Д. Ельконіна та ін. особистість молодшого школяра характеризується системою якостей, що належать до новоутворень особистості дитини у цей віковий період. Учені зазначають, що з'являються такі властивості, як довільність дій, внутрішній план дій, рефлексія. Довільність внутрішніх дій особистості молодшого школяра проявляється у вмінні ставити перед собою певну мету, завдання, знаходити засоби досягнення результату чи вирішення проблеми, планувати виконання діяльності, долати перешкоди тощо [319, с. 108].

На думку С. Рубінштейна, змінюється не тільки соціальна роль, але й сприймання власного статусу, оскільки дитина виступає у нову роль – роль учня [236, с. 54]. Провідна ігрова діяльність дошкільного віку змінюється на навчальну. Учні адаптуються до нового колективу, нових вимог, обов'язків, режиму. Перше психічне новоутворення дітей молодшого шкільного віку – внутрішня позиція школяра, що є показником успішної адаптації до умов шкільного навчання [219, с. 42].

Аналіз психолого-педагогічних джерел щодо особливостей розвитку та становлення особистості молодшого школяра свідчить про те, що молодший шкільний вік є особливим періодом у житті дитини, який характеризується низкою новоутворень: інтенсивним розвитком та якісним перетворенням всіх процесів пізнавальної сфери (сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення, збагачення емоційно-вольової сфери); формуванням вольових рис характеру (цілеспрямованості, організованості, стриманості, дисциплінованості, наполегливості, вимогливості до себе та інших); довільністю поведінки й пізнавальних процесів; збагаченням досвіду соціальної поведінки, утворенням перших відносно стійких ціннісних орієнтацій, розвитком моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів [75, с. 124-128].

У молодшому шкільному віці відбуваються значні зміни в розвитку мислення, оскільки учні чіткіше починають усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки між предметами, явищами, діями тощо. Оскільки пам'ять учнів молодшого шкільного віку мимовільна, вони досить добре запам'ятовують, особливо те, що їм цікаво [15, с. 33-34], але відсутність досвіду і недостатній обсяг понять не дозволяють їм складати судження про предмети і явища, та все ж таки в їхніх міркуваннях є своя логіка, і вони намагаються робити висновки.

Будуючи зв'язне висловлювання (усне чи письмове), учень посилається на наявний у нього запас слів і граматичних моделей. Це матеріал довготривалої пам'яті. Другий компонент довготривалої пам'яті – запас уявлень і понять, набутих протягом життя [167, с. 350].

Окрім довготривалої пам'яті у процесі мовлення важлива роль належить оперативній: відбирає із довготривалої пам'яті синтаксичні схеми і включає до її структури слова. Сутність оперативної пам'яті зводиться до двох функцій: 1) утримання двох написаних чи сказаних слів під час побудови речення, 2) випередження двох сусідніх пов'язаних слів у ланцюгу

всього речення (тексту). Недосконалість граматичної структури дитячого мовлення свідчить про обмежений обсяг оперативної пам'яті [167, с. 350-353].

Отже, у методиці розвитку мовлення учнів початкових класів важливе значення мають такі теоретичні положення психолінгвістики:

– усне й писемне мовлення – форми мовленнєвої діяльності, які виконують репрезентативну і прагматичну функції й забезпечують формування мовної, мовленнєвої і комунікативної компетентності особистості;

– оскільки кожна з форм має свої особливості, які зумовлюють їх існування в комунікації, у психолінгвістиці усне й писемне мовлення розглядаються вченими як окремі види комунікативної діяльності, що відрізняються мотивами сприймання, розуміння й породження, функціями, сферами використання, умовами, в яких відбуваються комунікативні процеси, ситуацією комунікації тощо;

– процес виникнення мовлення є досить складним за своєю структурою: він включає певні етапи (стадії), під час реалізації яких спрацьовують спеціальні психологічні механізми (орієнтування в умовах спілкування та завданнях мовлення; формування думки та її лінійне розгортання; перекодування думки в мовні структури);

– важливу роль у формуванні висловлювання відіграє внутрішнє мовлення, оскільки воно становить проміжну ланку при переході думки в розгорнуте висловлювання;

– обов'язкові структурні компоненти продукування мовлення наступні: мотивація висловлювання, задум, програмування, реалізація, зіставлення реалізації задуму із самим задумом (контроль);

– під час мовленнєвої діяльності виконуються певні групи операцій:
1) пошук окремих мовних одиниць; 2) вибір певних мовних засобів із

сукупності існуючих; 3) створення нових одиниць у разі потреби; 4) контроль за вибраними одиницями;

– основними умовами успішного перебігу операцій продукування тексту є усвідомлення мотивів мовлення, уміння оперувати смислами як ідеальними об'єктами, наявність необхідного мовленнєвого досвіду, уміння орієнтуватися в умовах спілкування;

– важливе місце у процесі мовленнєвої діяльності молодших школярів належить внутрішньому мовленню: саме у внутрішньому мовленні відбувається попереднє продумування висловлювання, яке потім оформляється в готовому вигляді для викладу в усній чи письмовій формі. Внутрішнє й зовнішнє (усне й писемне) мовлення тісно взаємозв'язані й взаємозумовлені, тому розвивати всі три форми потрібно в тісному взаємозв'язку;

– психологічною основою формування вмінь і навичок будувати усні й письмові зв'язні висловлювання є відпрацювання механізмів сприймання, розуміння й продукування текстів;

– у процесі сприймання-розуміння усних і письмових текстів відбувається збагачення знань особистості про предмети, явища, ознаки тощо і способи їх передавання за допомогою мовних і мовленнєвих засобів, а під час текстотворення відпрацьовуються механізми об'єктивації набутих знань для досягнення комунікативних намірів;

– оскільки усну форму мовлення забезпечують такі види мовленнєвої діяльності, як аудіювання і говоріння, у процесі навчання усного мовлення необхідно брати до уваги особливості кожного з цих видів;

– писемну форму мовлення забезпечують такі види мовленнєвої діяльності, як читання й письмо, тому методика навчання писемного мовлення має бути зорієнтована також на відпрацювання вмінь і навичок, необхідних школярам для засвоєння цих видів мовленнєвої діяльності.

Особливості розвитку психіки та пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку потребують створення спеціальних умов для реалізації освітнього процесу. Під час навчання якісно й кількісно розвиваються пізнавальні процеси, які виявляються у розвитку мислення, сприймання, пам'яті, уваги. Для оптимізації процесу навчання, зокрема навчання мови та розвитку мовлення доцільно застосування засобів, які реалізуються через можливість синкретичного навчання (одночасно зорового та слухового сприйняття матеріалу). Гармонійну інтеграцію різних видів інформації можна здійснити за допомогою мультимедійних засобів.

Застосування мультимедійних засобів має на меті збагачення й розширення безпосереднього чуттєвого досвіду учнів, розвиток спостережливості, пізнання конкретних властивостей предметів під час практичної діяльності, опори для самостійного навчання й систематизації навчального матеріалу.

Таким чином, мовленнєвий розвиток учнів початкових класів засобами мультимедіа неможливо здійснювати без урахування теоретичного підґрунтя, закладеного в працях українських та зарубіжних психологів та психолінгвістів.

1.2. Педагогічні передумови розвитку мовлення учнів початкових класів

Передумови досліджуваної нами проблеми полягають в окресленні провідних підходів та принципів навчання української мови та розвитку мовлення учнів початкових класів. Зокрема аналіз праць вітчизняних науковців виявив різні наукові підходи до вирішення вказаного питання.

Характеристиці та технологічним особливостям наукових підходів присвятили свої дослідження І. Бех, О. Біляєв, М. Вашуленко,

Є. Голобородько, Н. Голуб, С. Гончаренко, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, І. Кучеренко, Т. Ладиженська, Л. Мацько, В. Мельничайко, С. Рубінштейн, О. Савченко, О. Овчарук, С. Омельчук, М. Пентилюк, О. Пометун, Л. Скуратівський, М. Стельмахович, С. Трубачева, О. Хорошковська, О. Хуторської, Г. Шелехова та інші.

Оновлення системи освіти, зокрема початкової, характеризується фундаментальними змінами та переходом на новий рівень становлення й розвитку. Поява суперечностей між програмовими вимогами до учнів, запитами суспільства й потребами особистості в освіті спричинило виникнення *компетентнісного підходу*. Сучасна початкова школа працює за новим Державним стандартом, оновленими програмами, враховуючи концептуальні засади реформування середньої школи. Вимоги до обов'язкових результатів навчання, у тому числі й української мови, визначаються з урахуванням компетентнісного підходу, в основу якого покладено ключові компетентності [68].

Проблема формування ключових, загальнопредметних та предметних компетентностей учнів завжди була актуальною. Українськими вченими визначено зміст основних дефініцій "компетентність" та "компетенція", здійснено порівняльну характеристику ключових компетентностей в європейських освітніх системах та розглянуто методичні аспекти формування в учнів компетентностей та компетенцій (Т. Байбара, Н. Бібік, О. Біда, С. Бондар, М. Вашуленко, Н. Голуб, І. Гудзик, К. Климова, Л. Коваль, О. Локшина, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьова, О. Савченко, С. Трубачева та ін.). Компетентнісний підхід – це спрямування освітнього процесу на досягнення результатів у вигляді ключових і предметних компетентностей. На думку І. Зимньої, цей підхід, фіксує і встановлює підпорядкованість знань умінням, акцентуючи увагу на практичному аспекті [87, с. 32-36].

Загальноновизнаною є думка вчених про те, що "реалізація компетентнісного підходу в навчанні учнів початкових класів буде успішною за умов комплексного забезпечення всіх складників освітнього процесу – цілей навчання, побудови компетентнісно орієнтованого змісту освіти, відповідна розробка методичного забезпечення, професійної підготовки учителя та ін." [9].

Згідно з концепцією Нової української школи (2016 р.), компетентнісний підхід передбачає реалізацію десяти ключових компетентностей і наскрізних умінь. Із-поміж зазначених компетентностей виділимо "спілкування державною мовою (і рідною у разі відмінності), що передбачає вміння усно і письмово висловлюватися й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів" [115, с 11].

Процес формування компетентностей спрямований на особистість учня і може бути ефективно реалізований в умовах *особистісно орієнтованого навчання*. В. Сухомлинський зазначав, що під час уроку вчитель особливу увагу повинен звертати на сприймання, реакцію учнів на почуте слово. Тільки в такому випадку можна реалізувати особистісно орієнтоване навчання [261; 262].

Багато залежить від методики роботи вчителя, яка має стати технологічною, що передбачає запровадження технологій навчання, зокрема мультимедійних, які розкривають не лише пізнавальний потенціал кожного учня, а головним чином дозволяють учителю формувати його суб'єктність у процесі навчання.

Особистісно орієнтований підхід для розвитку мовлення учнів полягає у врахуванні рівня розумових здібностей учнів, їхніх індивідуальних особливостей, об'єкта навчання (мовленнєва діяльність школярів), суб'єкта мовленнєвої діяльності (учень). Мовленнєвий розвиток передбачає володіння

мовою, її нормами в процесі мовленнєвої діяльності. Саме розвиток мовленнєвої діяльності визначає розвиток мовлення, а не навпаки. Для ефективного впровадження методики з розвитку мовлення учнів, є підхід до організації мовленнєвої діяльності. У процесі пошуку такої методики необхідно враховувати особистісно орієнтований підхід до навчання, що передбачає вплив методичної системи (об'єктивності складності дібраного навчального матеріалу, організації, методів й прийоми та ін.) на особистість школяра, враховуючи його вікові та психологічні особливості [128, с. 32].

У Державному стандарті початкової освіти (2018 рік) зазначено, що однією з ключових компетентностей є "вільне володіння державною мовою [68, с. 1]. Оволодіння зазначеною компетентністю реалізується через види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), чим і зумовлений *комунікативно-діяльнісний підхід* до навчання української мови в початковій школі. Аналіз лінгводидактичної літератури свідчить, що проблема розвитку мовлення учнів є надзвичайно актуальною. Спираючись на праці провідних лінгводидактів (О. Біляєв, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Голуб, І. Гудзик, С. Караман, В. Мельничайко, М. Пентилук, О. Савченко, М. Сокирко та ін.), зазначимо, що оновлення змісту і структури системи мовної освіти передбачає роботу з розвитку зв'язного мовлення: формування понятійних (лінгвістичних і мовленнєвознавчих), екстралінгвістичних (мета й умови спілкування, підпорядкованість їм мовних засобів) та операційних (правила і способи побудови тексту) знань учнів.

У змісті початкового мовного курсу важливу роль у виборі і структуруванні навчального матеріалу відіграє поєднання системно-описового й комунікативно-діялісного підходів [30, с. 18]. *Комунікативно-діялісний підхід* передбачає орієнтацію на відомі чотири фази мовленнєвих дій (орієнтування, планування, висловлювання, контроль і корекцію висловлювання), яка поєднується з традиційним підходом до розвитку

мовлення школярів; ґрунтується на знаннях і вміннях щодо основних мовних одиниць, зокрема передбачає вдосконалення звуковимови, і на цій основі – нормативних орфоепічних навичок; збагачення, уточнення й активізацію словникового запасу школярів; удосконалення граматичного ладу мовлення учнів. Означений підхід до навчання дітей рідної мови, розвитку мовлення забезпечується за дотримання таких умов: діяльнісний характер організації процесу засвоєння мовних засобів, здійснення мовленнєвого розвитку в різних видах діяльності. Найчастіше цей аспект реалізується через збагачення словника дітей новою лексикою, пов'язаною з конкретною діяльністю [217].

Системно-описовий підхід до навчання української мови в початкових класах є важливим методичним засобом наукового пізнання, що забезпечує використання принципу системності як мисленнєвої технології (К. Пономарьова) [222, с. 15]. У результаті поєднання системно-описового й комунікативно-діяльнісного підходів робота з розвитку мовлення набула більшої практичної спрямованості. Робота ґрунтується на теоретичних відомостях про закономірності функціонування тексту як найвищої одиниці мови та мовлення [268, с. 207]. Ідея *текстового* підходу представлена у дослідженнях Т. Ладиженської, М. Вашуленка, Н. Грипас, В. Мельничайка, Д. Кравчука, М. Плющ, О. Смовської та ін. Зокрема, В. Мельничайко вважає, що "...текст забезпечує більш ефективно засвоєння мовних явищ, наочно показуючи особливості їх функціонування у мовному потоці...", тому робота над текстом має велике значення для розвитку зв'язного мовлення школярів [161, с. 4]. Учений презентує створену систему роботи над текстом та методичні рекомендації щодо навчання школярів продукувати власні зв'язні висловлювання. Пропонована система ґрунтується на методичних засадах опанування відомостей про текст у 1–3 класах, а також учнями середньої ланки. Спостерігаючи за текстами різних типів і стилів, учні засвоюють такі

текстологічні відомості, як семантика тексту, структурна організація, засоби зв'язку, функціонування мовних засобів.

Д. Кравчук запропонував систему розвитку писемного зв'язного мовлення учнів 1–3 класів. Представлено методичні засади навчання в початкових класах складати письмові перекази й твори. Особливу увагу науковець акцентує на одержання молодшими школярами елементарних уявлень про типи й стилі тексту, їх усну й писемну форми. [125, с. 12-13].

Функціонально-стилістичний підхід до вивчення мовного матеріалу зумовлює формування навичок доцільного використання мовних одиниць у різних стилях, тобто сприяє оволодінню стилістично диференційованим мовленням. Важливість цього підходу до вивчення мовних явищ безперечна, однак М. Пентилюк зауважує, що в початковому навчанні мови така робота має супровідний пропедевтичний характер [170, с. 188].

Поєднання зазначених вище підходів уможлиблює оптимізацію принципів, методів, форм, засобів розвитку мовлення учнів початкових класів. Окреслені підходи до навчання української мови будуть враховані під час створення експериментальної методики розвитку мовлення учнів із застосуванням мультимедійних засобів.

Принципи навчання, на думку М. Вашуленка, – це "ті вихідні теоретичні положення, керуючись якими, учитель вибирає відповідні засоби навчання: дидактичний (навчальний) матеріал, методи і прийоми його вивчення, організаційні форми опрацювання" [168, с. 26].

Сучасні дидакти та лінгводидакти класифікують принципи навчання з урахуванням вимог до розвитку й саморозвитку особистості (В. Андреев, З. Бакум, Н. Бібік, А. Богуш, В. Бондар, Н. Волкова, О. Глузман, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, К. Климова, М. Князян, А. Кузмінський, С. Мартиненко, М. Пентилюк, О. Пехота, П. Підкасистий, О. Савченко, С. Сисоєва, М. Фіцула та ін.). На думку науковців, доцільно визначати й

обґрунтовувати принципи відповідно до цілей, які зумовлені певними історичними умовами, особливостями розвитку суспільства й рівнем його культури. Зміна суспільних умов передбачає необхідність у зміні змісту принципів та збереження їх значення в нових умовах. Поява нових принципів віддзеркалює нові вимоги суспільства до організації навчання й системи освіти загалом [249; 274].

На основі педагогічної та психологічної теорії в методиці навчання української мови в початковій школі застосовуються такі загальнодидактичні принципи: *наочності, посильності, активності, систематичності та послідовності, перспективності і наступності, гуманізації, розвиваючого навчання* та ін.

Принцип *наочності* передбачає використання словесної (слово вчителя або учня), зображувальної (ілюстрація, предметна картка, малюнок тощо), абстрактно-символічної (звукова схема слова) наочності. Ефективно принцип наочності реалізується шляхом застосування мультимедійних засобів, що дають змогу комбінувати слухову й зорову наочність.

Принцип *посильності* в навчанні мови полягає в доборі навчального матеріалу (зокрема це різні види вправ з використанням мультимедійних засобів) з урахуванням рівня підготовки учнів. На посильність виконання завдань можуть впливати обсяг матеріалу, темп виконання завдання, невідповідність реальних умінь учнів тим, які необхідні для виконання завдань.

Особливе значення для правильної організації навчання мови має принцип *активності*. Він передбачає мовленнєво-розумову активність учнів в оволодінні мовленнєвою діяльністю. Оволодіння мовою можливе лише за умови активної навчальної діяльності кожного учня.

Принцип *систематичності та послідовності* – розташування матеріалу таким чином, що дало б змогу зрозуміти окремі мовні факти і

явища в цілісній системі. Його реалізації сприяють сучасні програми з загальноосвітніх предметів, у яких передбачено розкриття внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків і формування системних знань про реальний світ. К. Ушинський зазначав: "Тільки система ... дає нам повну владу над нашими знаннями"[272, с. 114]. "Все повинно здійснюватися так послідовно, щоб сьогоднішнє закріплювало вчорашнє і дарувало шлях для завтрашнього" (Я. А. Коменський) [275].

Принципи *перспективності і наступності* полягає у встановленні зв'язків між матеріалом, що вивчається, і наступними розділами; цей принцип передбачає окреслення перспективи формування мовних знань і мовленнєвих умінь. Вони орієнтують на використання набутих раніше (опорних) знань і навичок під час навчання мови на всіх етапах мовної освіти, встановлення зв'язку нового матеріалу з попереднім і підготовку до сприймання окремих тем курсу, орієнтацію учнів на перспективу навчання мови в наступних етапах мовної освіти" [169, с. 51]; "наступність у навчанні мови реалізується через опору на засвоєний і вивчений учнями матеріал, на основі якого взаємодіють старі і нові знання, у результаті чого утворюється система міцних і глибоких знань, умінь і навичок, пов'язана з перспективністю навчання мови" [253, с. 92]. Наступність і перспективність як один із важливих дидактичних принципів становить основу неперервного процесу навчання української мови та формування мовленнєвих умінь і навичок учнів. Його урахування впливає на розвиток мовної особистості, сприяє підвищенню мовленнєвої культури учнів, виробленню вмінь користуватися мовними засобами в різних сферах спілкування [260, с. 115].

Реалізація принципу *гуманізації* в навчанні мови формує соціокультурну компетентність як етичну основу мовленнєвого розвитку учнів початкових класів. Відповідно до цього принципу навчання ґрунтується на врахуванні загальнолюдських гуманістичних цінностей

(любов, совість, толерантність, патріотизм, гідність, сумління, справедливість, емпатія, милосердя, чесність, відповідальність тощо).

Для ефективного навчання мови та розвитку мовлення важливо враховувати *лінгводидактичні принципи*: уваги до матерії мови, до розвитку мовленнєвих органів; розуміння мовних значень; оцінки виразності мовлення; розвитку чуття мови; координації усного і писемного мовлення; пришвидшення темпу навчання [168, с. 18].

Реалізація уроку української мови передусім здійснюється на основі таких *лінгвометодичних принципів*: взаємозв'язку у вивченні всіх розділів шкільної програми, функційно-комунікативної спрямованості в навчанні мови, взаємозв'язку розвитку усного й писемного мовлення, текстоцентризму. За їх допомогою визначається доцільне поєднання методів, прийомів і засобів для засвоєння змісту шкільного курсу української мови й формування комунікативної компетентності учнів.

Принцип взаємозв'язку у вивченні всіх розділів шкільної програми полягає в комплексному вивченні української мови як цілісної системи [166, с. 40]. Є доцільною реалізація зазначеного принципу в роботі з навчальним текстом, змістовно наповненим і наближеним до реального життєво-суспільного спілкування.

Принцип функційно-комунікативної спрямованості – один із найефективніших у системі мовної освіти. Більшість учених (О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Т. Ладиженська, В. Капінос, Т. Симоненко, Л. Паламар та ін.) стверджують, що без комунікативності немає сучасної методики, адже комунікативна спрямованість визначає всі складники освітнього процесу: зміст і організацію навчального матеріалу, вміння й навички, що формуються, методи, прийоми, засоби та форми навчання. У сучасній лінгводидактиці принцип функційно-комунікативної спрямованості полягає у зв'язку вивчення мови з розвитком

зв'язного мовлення. Аналізований принцип вимагає, за М. Пентилюк, "розкриття функцій мовних одиниць у висловлюваннях різних типів, стилів і жанрів під час спілкування" [170, с. 51] і враховує, що процес засвоєння мови потребує осмислення функцій мовних одиниць у роботі з текстом під час читання, аудіювання, говоріння і письма.

Принцип взаємозв'язку в розвитку усного й писемного мовлення ґрунтується на порівнянні усного й писемного мовлення, на вивченні специфічних особливостей цих форм, на визначенні схожих та відмінних рис, а також на випереджувальному навчанні первинного усного мовлення щодо вторинного.

Взаємозв'язок усного й писемного мовлення полягає у засвоєнні звукової сторони мови з вивченням писемної знакової форми; засвоєнні інтонаційних засобів у єдності з пунктуаційними знаками; у послідовному й почерговому використанні усних й письмових вправ; застосовуванні усних видів мовленнєвої діяльності перед писемними [131, с. 182].

Принцип *текстоцентризму* представлений у дослідженнях Т. Ладиженської, О. Бистрової, О. Горошкіної, Н. Голуб, З. Бакум, С. Карамана, М. Пентилюк та ін. Означений принцип передбачає визнання тексту як найважливішої одиниці в навчанні рідної мови: "текст – найбільш важлива одиниця у навчанні мови, що презентує найвищий рівень мови і включає всі інші лінгвістичні засоби" [11, с. 92].

У цьому дослідженні враховані здобутки лінгводидактів із проблеми реалізації сучасних підходів до навчання української мови. Органічне їх поєднання уможливорює оптимізацію принципів, методів, форм, засобів розвитку мовлення учнів початкових класів.

Отже, ми розглянули педагогічні положення, що становлять передумови розвитку мовлення учнів початкових класів. Аналіз педагогічної літератури засвідчив залежність ефективності навчання учнів мови від

багатьох дидактичних чинників, які мають вагоме значення в технології сучасного уроку української мови. Враховуючи ідеї учених, маємо змогу далі теоретично обґрунтувати авторську методику розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів.

1.3. Понятійно-категоріальний апарат проблеми розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів

Проблема розвитку мовлення молодших школярів потребує чіткого визначення й уточнення низки лінгвістичних та лінгводидактичних термінів. Окреслення понятійно-категоріального апарату дослідження дає змогу обґрунтувати його теоретичні засади.

Розглянемо сутність та взаємозв'язки таких базових понять дослідження, як: "мова", "мовлення", "розвиток мовлення", "мовленнєва діяльність", "спілкування", "комунікація", "комунікативна діяльність", "компетенція", "компетентність", "мовленнєва ситуація", "вправа", "підхід до навчання", "принцип навчання", "форма навчання", "метод навчання", "засіб навчання", "технологія навчання", "методика навчання".

Поняття *"мова"* і *"мовлення"* перебувають у тісному взаємозв'язку, особливості якого науковці розкривають по-різному.

Поняття *"мова"* у Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначається так: "1. Здатність людини говорити, висловлювати свої думки. 2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок...3. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити... 4. Те, що

говорять, чиї-небудь слова, вислови... 5. Публічний виступ на яку-небудь тему; промова... 6. Те, що виражає собою яку-небудь думку, що може бути засобом спілкування" [45, с. 682].

У термінологічному словнику (О. Ганич, І. Олійник) поняття "мова" розглядається як "1. Найважливіший засіб спілкування людей, тобто засіб вираження і повідомлення думок, почуттів і волевиявлень людини. Мова нерозривно пов'язана з мисленням і служить не тільки засобом вираження думок, а і знаряддям думки, засобом формування і оформлення думки... 2. Будь-яка мовна система, що відтворює одну з функцій природної мови або функціонує як її заміник..." [225, с. 129-132].

У словнику лінгвістичних термінів поняття "*мовлення*" трактується так: "Процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу. Мовлення є формою існування живої мови, у мовленні мова функціонує і в процесі функціонування перебуває в постійному розвитку. Мова і мовлення взаємно й нерозривно пов'язані між собою. Мовлення існує на основі певної мови, а мова виявляє себе в мовленні її носіїв. Мова щодо мовлення – явище загальне; вона належить усім, хто нею користується. Мовлення ж часткове, окреме, індивідуальне щодо мови..." [253, с. 129-132].

Дефініція поняття "*мовлення*" у Великому тлумачному словнику подана так: "1. Спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність. 2. рідко Повідомлення по радіо; радіомовлення" [45, с. 682]. Енциклопедичний словник пропонує таке визначення: "*Мовлення*" – функціонування мови в процесах вираження й обміну думок, конкретна форма існування мови як особливого виду суспільної діяльності" [271, с.381].

Вивчення поняття "*мовлення*" представлено у дослідженнях у багатьох напрямках: взаємозв'язок мислення й мовлення (О. Потебня, Л. Виготський); вивчення фізіологічних основ мовлення (М. Жинкін); дослідження

психологічних аспектів мовлення (Н. Хомський, А. Супрун, О. Леонтєв, М. Жинкін); процес оволодіння мовленням, механізм мовлення (А. Загнітко); функціональні різновиди мовлення (О. Казарцева); культура усного і писемного мовлення (Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, П. Коваль); реалізація функцій мови в мовленні (О. Потебня, І. Горєлов).

Ф. де Соссюр виокремлює існування понять "мова" і "мовлення", тому зауважує на необхідності функціонування двох наук – лінгвістики мови та лінгвістики мовлення. "Розділяючи мову і мовлення, ми тим самим відділяємо: 1) соціальне від індивідуального; 2) суттєве від побічного і випадкового" [256, с. 52]. Погляди Ф. де Соссюра поділяє О. Мельничук: "Реально існує лише мова як загальна сукупність конкретних мовних виявів, тобто процесів мовної діяльності, в яких використовуються різні компоненти мовної структури" [164, с. 13].

Сучасні лінгвісти (А. Загнітко, І. Домрачева, І. Горєлов, О. Казарцева) мовлення й мову розглядають у різних аспектах: мовлення як процес (спілкування); мовлення як результат мовленнєвої діяльності (текст); мовлення як ораторський жанр (полемічне, піднесене); мовлення як оцінне явище (правдиве, неправдиве, ритмічне) [283, с. 173-175].

За результатами психологічних досліджень мовлення та мова розглядаються як основа напрямів психічного розвитку – сприймання, мислення, уяви, пам'яті, емоцій, свідомості. Особливою проблемою психології людини є співвідношення мислення та мовлення. Адже мовлення становить основний механізм людського мислення, а зв'язність мовлення – це зв'язність думок. У зв'язному мовленні відображається логіка мислення дитини, уміння осмислити сприйняте й виразити його в правильному та чіткому висловленні. Зв'язок мови й мислення досліджували В. Гумбольдт, Ф. де Соссюр, Г. Гербарт, Д. Штейнталь, О. Леонтєв, В. Петровський, Е. Юдін, С. Смирнов та ін. Більшість науковців розділяють думку про те, що

мовлення та мислення утворюють взаємозумовлену єдність, але не тотожність. Мова є явищем матеріальним, оскільки вона виявляється у звуках, мислення ж – ідеальне: воно є властивістю мозку. Будучи відмінними, мова і мислення перебувають у нерозривному діалектичному зв'язку. Аналізуючи мовні явища, варто враховувати, що численні їх зміни пов'язані з розвитком мислення, як і розвиток мислення у багатьох моментах залежить від мови [212, с. 67].

Отже, поняття "мова" розуміємо як систему знаків, соціальний засіб зберігання й передавання інформації, керування людською поведінкою, засобом спілкування, формою передання соціального досвіду, картини світу. *Мовлення* – форма спілкування за допомогою мови, вербальної комунікації, емоційного прояву, впливу; це один із видів комунікативної діяльності людини, функціонування мови з метою передання будь-якої інформації, одна із форм прояву свідомості; це мовленнєві дії та операції, результат діяльності у вигляді усного й письмового висловлювання.

Зв'язок мовлення і мислення становить основу логічності мовлення. Як зазначає С. Дорошенко, треба прагнути до точності і логічності, до правильної семантичної організації висловлень речень, до змістової і композиційної їх закінченості [70, с. 103].

Закономірним є те, що, ставлячи за мету досягнення розвитку мислення – закладаємо основу для мовленнєвого вдосконалення [252, с. 2].

Не втрачає актуальності дослідження поняття "*зв'язне мовлення*". Науковці у своїх роботах представляють трактування, формулюють особливості, розкривають етапи, методи, види вправ з розвитку зв'язного мовлення. У словнику-довіднику основних термінів і понять з методики української мови М. Наумчук подано такі визначення: "Зв'язне мовлення – термін, який вживається у методиці української мови: 1) зв'язне мовлення – діяльність того, хто говорить, процес висловлювання думки; 2) зв'язне

мовлення – текст, висловлювання, продукт мовленнєвої діяльності; 3) назва розділу методики розвитку мовлення – методика переказів, творів та інших текстових творчих робіт" [182, с. 45].

М. Вашуленко зазначає, що "...розвивати мовлення – означає вчити школярів правильно і доцільно, відповідно до норм літературної мови користуватися всім арсеналом мовних засобів у побудові зв'язних висловлювань" [168, с. 307]. Науковець зауважує, що успішність розвитку мовлення учнів початкових класів залежить від таких чинників: виникнення потреби в спілкуванні, комунікації, створення мовленнєвого середовища, спланованої система роботи над розвитком мовлення за допомогою чіткої системи роботи над формуванням комунікативних умінь (інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних, поведінково-рефлексивних) [168, с. 340]. У словнику-довіднику основних термінів з методики української мови "*розвиток мовлення учнів – процес оволодіння мовленням: засобами мови (фонетикою, лексикою, граматику, культурою мовлення, стилями) і механізмами мовлення – його сприйняття і висловлення власних думок*" [182, с. 45]. Процес удосконалення мовлення, наближення його до норми або перетворення в нормативне досягається у процесі його використання [62, с. 83].

На основі аналізу названих вище визначень робимо висновок про те, що *розвиток мовлення учнів початкових класів* розуміємо як пріоритетний принцип навчання української мови, що передбачає систему роботи, спрямовану на збагачення словникового запасу учнів, розвиток граматичної будови їх мовлення; засвоєння норм української літературної мови; формування в учнів умінь і навичок сприймати, відтворювати та будувати усні й писемні висловлювання відповідно до мети та умов спілкування.

Робота над розвитком усного і писемного мовлення реалізується за трьома основні *напрями*:

- 1) збагачення й уточнення словникового запасу учнів, правильне вживання слів, їхніх граматичних форм;
- 2) робота над реченням, зв'язок слів у реченні, робота над граматичним ладом мовлення учнів;
- 3) уміння користуватися мовленням, викладати свої думки в логічній послідовності.

Ефективна робота над розвитком мовлення передбачає виконання таких завдань:

- створення сприятливого мовленнєвого середовища (сприймання мовлення дорослих, читання книг, відвідування театрів, виставок, музеїв, перегляд фільмів тощо) та формування культури мовлення;
- створення мовленнєвих ситуацій із врахуванням інтересів і потреб для мотивації самостійного мовлення учнів;
- забезпечення засвоєння учнями лексичного запасу, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, лексико-логічних зв'язків;
- збагачення та активізація словникового запасу, правильне вживання слів, їхніх граматичних форм;
- формування конкретних мовленнєвих умінь;
- проведення систематичної роботи з розвитку мовлення на різних рівнях (орфоепічному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, текстовому), пов'язуючи її з матеріалом, що вивчається на уроках мови, читання.

До проблеми розвитку мовлення обґрунтовано основні положення діяльнісного підходу Л. Виготським, Д. Єльконіним, О. Леонтьєвим та ін. зазначають, що мовлення – сукупність мовленнєвих дій, кожна з яких має власну проміжну мету, підпорядковану загальній меті спілкування. *Мовленнєва діяльність* – вид діяльності, який характеризується предметним мотивом, цілеспрямованістю, евристичним характером та може виступати як самостійна діяльність зі специфічною мотивацією [140, с. 412]. На думку

психолога, мовленнєва діяльність має місце тоді, коли мотив такої діяльності не може бути задоволений ніяким іншим способом, окрім мовленнєвого; мовлення не має власних мотивів, цілей, оскільки орієнтоване на іншу діяльність та продукується для досягнення мети різних немовленнєвих видів діяльності: ігрових, пізнавальних, теоретичних, практичних [142, с. 27]. Нам імпонує визначення, яке запропонував О. Леонт'єв: *мовленнєва діяльність* – активний, цілеспрямований процес створення та сприйняття висловлювань, що здійснюється під час взаємодії людей у різних мовленнєвих ситуаціях за допомогою мовних засобів. Предметом мовленнєвої діяльності є думка, засобом – мова, способом – мовлення, продуктом – висловлювання (текст), результатом – розуміння або нерозуміння думок автора. Структура діяльності включає в себе мотив, ціль, дії та операції як засоби виконання дій, особистісні настановлення та результати діяльності [141, с. 25]. Учені (Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонт'єв та ін.) виокремлюють чотири види мовленнєвої діяльності: слухання (аудіювання), говоріння, читання і письмо.

У філософському енциклопедичному словнику *мовленнєву діяльність* визначено як "діяльнісну форму комунікації, що опосередковується лінгвістичними структурами"; як "діяльність, що виступає або у вигляді цілісного акту (якщо вона має специфічну мотивацію, що не реалізується іншими видами діяльності), або у вигляді мовленнєвих дій, що включені в немовленнєву діяльність" [274, с. 189]. І. Зимня роз'яснює поняття мовленнєвої діяльності як "процес активного, цілеспрямованого, мотивованого, опосередкованого мовою і зумовленого ситуацією спілкування взаємодії людей між собою, спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини у процесі спілкування" [90, с. 28-29], і визначається такими параметрами: структурною організацією, предметним змістом, наявністю внутрішнього механізму, єдністю внутрішніх і зовнішніх сторін, єдністю змісту і форми її реалізації; характеризується

1) знаннями одиниць мови і правил їх сполучення; 2) навичками користування цими одиницями та правилами; 3) комбінаційним умінням використовувати наявні знання для вираження нової думки в новій ситуації [87, с. 34].

Аналіз наукової літератури свідчить про зв'язок поняття "мовлення", "мовленнєва діяльність" із "спілкуванням". Поняття "*спілкування*" розглядають як безпосередній міжособистісний контакт, зумовлений потребою людини у спілкуванні й комунікації, під час якого відбувається обмін індивідуально-особистісним змістом, спонукальним мотивом якого є пізнавальна потреба. Поняття "спілкування" та співвідношення понять "спілкування" і "комунікація" характеризується неоднозначністю у підходах до трактування. Є думка про тотожність "спілкування" і "комунікації". Представники такого підходу (А. Брудний, В. Соковнін та ін.) розглядають ці поняття як єдиний акт спілкування, а саме як передавання інформації засобами мови, мовленнєве повідомлення. Прихильники іншого підходу (І. Зимня, О. Леонт'єв та ін.) розмежовують означені поняття: "центральним ядром спілкування є не "передавання інформації", а взаємодія з іншими людьми як внутрішній механізм життя колективу, обмін думками, формування настанови, засвоєння суспільно-історичного досвіду". На думку М. Кагана, спілкування має практичний і духовний характер, тоді як комунікація є суто інформаційним процесом; спілкування є між суб'єктною взаємодією, структура якого здебільшого є діалогічною, тоді як *комунікація* – це інформаційний зв'язок з суб'єкт-об'єктною взаємодією [95, с. 214]. Спілкування можна тлумачити як процес обміну інформацією, що включає інформаційний, інтерактивний і перцептивний складники [13, с. 27].

На думку багатьох науковців, поняття "спілкування" і "комунікативна діяльність" є синонімічним. І. Омельченко вважає, що *комунікативна діяльність* – процес реалізації "внутрішнього і зовнішнього діалогічного

спілкування дитини, що містить у власному профілі аксіопсихологічні, смислові та рефлексійні складники онто- й суб'єктогенезу" [190, с. 36]. Комуникативна діяльність реалізується в матеріально-практичній діяльності, під час обміну інформацією [96, с. 30].

Для подальшої роботи вважаємо за необхідне зазначити тлумачення понять "*компетенція*", "*компетентність*".

Компетенція – стандартне, нормативне поняття, суспільна норма, яка охоплює знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід, якими учні повинні оволодіти відповідно до чинної програми [61, с. 3].

Компетентність – це особистісне утворення, інтегрована здатність ефективно і продуктивно застосовувати набуті знання, уміння, навички, досвід, цінності в нестандартних ситуаціях із метою розв'язання життєво важливих проблем, індивідуальний досвід і дієвість застосування їх відповідно до визначених освітніх стандартів [61, с. 2; 113, с. 191].

Комуникативна компетентність категорія, яка передбачає породження мовлення, а не відтворення або складання висловлення за зразком [153, с. 3]. За Ю. Ємельяновим комуникативна компетентність заснована на знаннях про спілкування та здатності орієнтуватися в ситуаціях спілкування, вільному володінні вербальними і невербальними засобами, уміння організувати міжособистісний простір для спілкування [277, с. 127-128].

І. Хом'як визначає комуникативну компетентність як сукупність складників, серед яких: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування; спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням за постійної зміни психічних станів, міжособистісних відносин; готовність і вміння контактувати з людьми; знання, уміння й навички конструктивного спілкування; внутрішні засоби регуляції комуникативних дій, уміння доречно застосовувати невербальні засоби, що пов'язано з визначенням відповідної одиниці аналізу в системі спілкування [280].

У праці за редакцією О. Горошкіної та С. Карамана науковці тлумачать комунікативну компетентність як родове поняття, що містять у своїй структурі видові (мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну, стратегічну компетентності). Зазначають, що комунікативна компетентність може бути ключовою і предметною. Предметна комунікативна компетентність – це здатність (досвід) мовця успішно застосовувати здобуті знання мови, набуті мовленнєві вміння й навички в різноманітних комунікативних ситуаціях у процесі навчання української мови [228, с. 227].

Нам імпонує визначення О. Марущак, яка тлумачить поняття *комунікативної компетентності молодших школярів* як "інтегральну якість особистості, що виявляється в здатності формувати мотиваційно-ціннісну основу спілкування; оволодівати і застосовувати мовні знання, уміння й навички; встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, використовуючи різні способи взаємодії; ефективно працювати в групах; володіти різними соціальними ролями" [276, с. 16].

Мовленнєва компетентність полягає у здатності слухати, сприймати та відтворювати інформацію; читати й розуміти текст; вести діалог; в усній і письмовій формах висловлювати, обґрунтовувати й відстоювати свою думку. Формування мовленнєвої компетентності – один із основних напрямів компетентісно орієнтованого навчання. Використання набутих знань про одиниці та явища мови в процесі усного і писемного мовлення передбачає мовна компетентність [31, с. 3].

Поняття "*мовно-мовленнєвої компетентності*" визначають у засвоєнні знань та сформованості умінь використання мови, залежно від мети та умов спілкування [39, с. 27].

Важливе значення у процесі розвитку мовлення має створення вчителем спеціальних умов, які б спонукали учнів до висловлювання думки. Саме створення *мовленнєвої ситуації* передбачає штучно створення умов

шкільного навчання відповідно до актуальних і максимально наближених до природних, ситуацій спілкування, що спонукають учнів до створення висловлень діалогічного або монологічного характеру [220]. За Н. Станкевич мовна ситуація – це "динамічна система взаємин учасників спілкування, яка завдяки її відображеності у свідомості створює особистісну вимогу в цілеспрямованості діяльності й живить цю діяльність" [258, с. 54]. Дослідниця зазначає про особливості типізації мовленнєвих ситуацій за співвідношенням до етапів формування мовленнєвих умінь під час навчання діалогічного мовлення: стимулювальні, дублювальні, репродуктивні, ситуації на заміну, підстановчі, перетворювальні, комбінаційні тощо [258, с. 60].

Мовленнєва ситуація є важливим компонентом системи вправ із розвитку мовлення. Глумачний словник трактує поняття *вправа* як спеціальне завдання, що виконується для набуття певних навичок або закріплення наявних знань [45, с. 160]. У сучасній лінгводидактиці *вправа* – це повторюване виконання дій з метою засвоєння знань і вироблення мовних і мовленнєвих умінь та навичок (О. Горошкіна, М. Пентиліук та ін) [253, с. 32].

Класифікація вправ відображає поетапність їхнього введення в освітній процес (підготовчі, тренувальні, закріплювальні; умовно-комунікативні, комунікативні), за кількістю учасників (парні, групові), рівні керування (повне, часткове, мінімальне керування), наявність / відсутність опор, наявність / відсутність рольового ігрового компонента та ін. [29, с. 238–240].

Саме за допомогою методу вправ здійснюється робота з розвитку мовлення учнів початкових класів. Вправи, спрямовані на комплексне застосування сформованих мовленнєвих умінь у різних ситуаціях мовлення називають *комунікативними* [321, с. 44].

Проблему класифікації вправ, спрямованих на формування комунікативно-мовленнєвих умінь, висвітлено у наукових працях вітчизняних і

зарубіжних вчених (М. Баранов, М. Вашуленко, О. Горошкіна, М. Ільїн, В. Мельничайко, Г. Михайловська, М. Пентилюк, С. Караман та ін.). В. Мельничайко пропонує поділити вправи на дві групи: вправи на спостереження та аналіз готових зразків літературного мовлення; вправи, що потребують творчого підходу до мовного матеріалу [162]. М. Баранов пропонує два види вправ для формування мовленнєвих умінь учнів: *комунікативні* (для формування комунікативних умінь і роботи над створенням та аналізом тексту) і *некомунікативні* (формують орфоепічні, лексичні, граматичні, мовленнєві вміння) [12, с. 39]. За Г. Михайловською вправи для формування комунікативно-мовленнєвих умінь мають таку класифікацію: *комплексні* (засвоєння мовної одиниці, її значення, форми, функції, способи вживання в мовленні); *передмовленнєві* (імітаційні, конструктивні і трансформаційні завдання, що допомагають оволодіти передмовленнєвими навичками – орфоепічними, лексичними, граматичними, правописними); *мовленнєві* (завдання, побудовані на основі тексту, навчальної мовленнєвої ситуації, ситуативно-тематичної групи слів, спрямовані на самостійне моделювання мовленнєвої ситуації) [174, с. 131].

Наведені типи вправ ураховано до розробленої експериментальної системи роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів.

Важливим лінгводидактичним поняттям є *підхід до навчання*, про що свідчать дослідження І. Беха, М. Греб, І. Дроздової, В. Загородної, І. Зимньої, К. Климової, Г. Селевка та ін. Науковці пропонують різне трактування цього поняття: стратегія навчання, система принципів, наукова ідея, напрям тощо. Поняття "підхід до навчання", за визначенням І. Беха, "консолідує найбільш загальні положення, систему правил (принципів), на основі яких організують і здійснюють освітній процес" [16, с. 2]. І. Зимня трактує зміст поняття "підхід до навчання" як категорію ширшу ніж поняття

стратегія навчання – він містить її в собі, визначаючи методи, форми, прийоми [88, с. 97].

Підхід до навчання мови, за визначенням С. Омельчука – "це методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, структурними компонентами якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби та форми навчання і якому властиві концептуальність, процесуальність, системність, керованість та дієвість" [191, с. 36].

Більшість науковців зазначають, що дидактичну основу навчання української мови становлять загальнодидактичні та лінгвометодичні *принципи* (Ю. Бабанський, О. Біляєв, М. Данилов, С. Караман, В. Онищук, М. Пентилюк, Л. Федоренко та ін.).

Принципи навчання конкретного предмета, за М. Вашуленко, – це "ті вихідні теоретичні положення, керуючись якими, учитель вибирає відповідні засоби навчання: дидактичний (навчальний) матеріал, методи і прийоми його вивчення, організаційні форми опрацювання" [35, с. 26].

У нашому дослідженні орієнтуємося на загальнодидактичні принципи, так і лінгвометодичні, що зумовлені особливостями навчання української мови й розвитку мовлення учнів.

У педагогічній літературі пропонувані різні визначення поняття "форма навчання": форма роботи, засіб роботи, організація навчання [126, с. 250; 133, с. 60]. Розділяємо думку Н. Мачинської, яка зазначає: *форма організації навчання* – це "структурно-організаційна побудова навчального заняття залежно від його дидактичної мети, змісту й особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання" [159, с. 5]. Окрім поняття "форма навчання", як організація навчання (урок, практикум, екскурсія, семінар та ін.) враховуємо й друге значення цього поняття – "форма роботи на занятті" (індивідуальна, групова, фронтальна, колективна, парна) [247, с. 348].

Поширеною є думка, що поняття "форма навчання" і "метод навчання", тотожні. У лінгводидактичних джерелах представлені різні тлумачення поняття "*метод навчання*": система правил, засіб навчання, система засобів, шлях досягнення мети навчання та ін.

У словнику-довіднику з української лінгводидактики методи навчання визначено як "способи, прийоми, методика дослідження мовних явищ" [182, с. 81]. С. Бондар тлумачить поняття *метод навчання* як спосіб одержання інформації та оволодіння учнями вміннями і навичками; спосіб спільної діяльності вчителя й учнів, керівництва навчально-пізнавальною діяльністю учнів; сукупність упорядкованих прийомів, дій, операцій, достатніх для одержання результатів спільної діяльності вчителя та учнів; спосіб і форма змісту навчального матеріалу за правилами індуктивної чи дедуктивної логіки його розгортання; спосіб і рівень пізнавальної самостійності й активності учнів, спосіб стимулювання та мотивації учіння, спосіб емоційних переживань, спосіб формування оцінних суджень [22, с. 492-493].

О. Кучерук зазначає що, метод навчання найчастіше тлумачать як спосіб досягнення навчальної мети, що передбачає єдність навчальної діяльності вчителя й діяльності учіння школярів. Науковець запропонувала модель системи методів, розроблену відповідно до компетентісно-цільового принципу за трьома напрямками мовної освіти: формування мовної компетентності, формування мовленнєвої компетентності на основі роботи з текстом, формування комунікативної компетентності на основі ситуативного підходу [133, с. 87; 209-210].

В освітній практиці застосовують інноваційні та традиційні методи. Групу інноваційних методів складають "не тільки новостворені методи й ті традиційні методи, що набувають нової якості в результаті вдосконалення, адаптування до нових умов сучасного освітнього середовища" [136, с. 12].

Суміжним із методами навчання є поняття "*засіб навчання*". Єдиного тлумачення цього поняття науковцями не вироблено. У словнику-довіднику з української лінгводидактики зазначено, що засоби навчання української мови складаються з трьох компонентів: 1) матеріалу, який становить зміст навчання (мовні поняття, терміни, правила, приклади мовних одиниць, тексти для аналізу та ін.); 2) методів і прийомів навчання; 3) організації навчально-виховної роботи, зокрема таких її форм, як система уроків, екскурсії, лабораторні заняття, самостійні, домашні заняття тощо. Окрім того виділяють матеріальні засоби навчання: підручники, посібники, таблиці, збірники вправ, тексти, словники, звукозаписи, технічні засоби навчання [253, с. 56].

Отже, під *засобами навчання* розуміємо інструменти, які полегшують процес пізнання і впливають на активізацію навчальної діяльності учнів.

У контексті нашого дослідження виникає потреба у детальному вивченні *мультимедійних засобів* навчання, важлива роль яких відводиться в новітній лінгвометодиці. Як зазначає Л. Мамчур, робота з комп'ютером забезпечує індивідуалізацію навчання, активізацію навчання шляхом використання цікавих і швидкозмінних форм подання інформації [152, с. 219].

Для нашого дослідження доцільним є визначення поняття "*мультимедійний засіб*". Проаналізувавши численні технічні та педагогічні джерела, ми трактуємо *мультимедійні засоби* як інтерактивні засоби, які дозволяють одночасно проводити операції з нерухомими зображеннями, відеофільмами, анімаційними графічними образами, текстом, мовним і звуковим супроводом. Детальне дослідження поняття представлено у розділі 2.

У науковій літературі поряд із засобами навчання застосовують поняття "*технологія навчання*".

Аналізуючи визначення терміна "*технологія*", звернемо увагу на етимологію поняття: 1) (від грецької *technē* – мистецтво, майстерність + *Logos* – наука, поняття) сукупність способів обробки в процесі виробництва та їх науковий опис [318, с. 207]; 2) (техно... і ... логія) – сукупність способів переробки інформації, виготовлення виробів і процеси, що супроводять ці види робіт [254, с. 502]; 3) сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; навчальний предмет, що викладає ці знання відомості; сукупність способів обробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо [45, с. 682].

На основі аналізу представлених дефініцій можна виділити ключові слова, які характеризують "технологію", – виробництво, майстерність, наука. Отже технологія одночасно поєднує в собі поняття про знання ("наука"), уміння ("майстерність") і діяльність ("виробництво"). Таким чином термін "технологія" відображає наближення і поєднання науки і техніки. З розвитком навчальної техніки і комп'ютеризації навчання "технологія навчання" стала усвідомлюватись, як комплекс форм, методів і засобів проектування, організації і управління освітнім процесом, яка включає цілісний процес постановки цілей, постійне оновлення змісту навчання, тестування альтернативних стратегій і навчальних матеріалів [133, с. 62].

Отже, обсяг поняття "технологія навчання" ширший, ніж поняття "метод навчання", але вузчий, ніж "методика навчання".

За Н. Голуб, *методика навчання* – це модель навчального процесу, що інтегрує зміст навчання і навчальну технологію [59, с. 306]. *Методика навчання мови* передбачає визначення теоретичних аспектів навчання мови й рекомендує ефективні методи і прийоми вдосконалення мовленнєвого розвитку учнів, формування в них засобами мови і літератури наукового уявлення про мову як знакову систему [168]. У нашому дослідженні поняття "*методика навчання*" тлумачимо як методичну систему навчальної роботи, що становить сукупність взаємопов'язаних компонентів: мети, принципів,

змісту, форм, методів, засобів навчання предмета. Відповідно *методику розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів* розуміємо як систему роботи над формуванням мовленнєво-комунікативних умінь (інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних, оцінно-перетворювальних) на основі поєднання навчального матеріалу із зоровим (слуховим) сприйняттям шляхом застосування мультимедійної підтримки.

Таким чином, тлумачення та аналіз змісту базових психолого-педагогічних понять становить теоретичну основу для подальшого дослідження розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

У розділі представлено характеристику психологічних та психолінгвістичних особливостей мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку, визначено педагогічні передумови розвитку мовлення учнів початкових класів, проаналізовано й уточнено зміст базових понять дослідження.

Аналіз теоретичних засад проблеми розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів, зумовлений потребою з'ясувати функційну природу мовлення з погляду психолінгвістики та психології, дав змогу окреслити сутність психологічних механізмів мовленнєвої діяльності, розкрити специфіку процесу мовленнєвого розвитку у молодшому шкільному віці.

У розділі досліджено продукування мовлення як складний процес побудови висловлювання; розглянуто усне і писемне мовлення як окремі види комунікативної діяльності. На основі аналізу психолого-педагогічних джерел було встановлено, що специфіка розвитку психіки та пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку потребує створення особливих умов для реалізації освітнього процесу, зокрема йдеться про розвиток мовлення учнів.

На основі вивчення наукових праць з'ясовано психологічні передумови дослідження, що передбачало аналіз понять: "мова", "мовлення", "мислення", "мотив", "мовленнєва діяльність" та ін. Це дало підстави зробити висновок, що успішність розвитку мовлення учнів початкових класів залежить від психологічної діяльності, пов'язаної з розвитком свідомості, мислення, мотиваційної сфери. Важливим складником мовленнєвого розвитку є внутрішня активність самої дитини, її спрямованість на соціальне оточення, що сприяє гармонійному та цілісному становленню особистості.

У розділі також встановлено педагогічні передумови дослідження: окреслено провідні *підходи* (компетентнісний, особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, системно-описовий, текстоцентричний, функціонально-стилістичний) та *принципи навчання*: загальнодидактичні

(наочності, посильності, активності, систематичності та послідовності, перспективності і наступності, гуманізації), лінгводидактичні (уваги до матерії мови, до розвитку мовленнєвих органів; розуміння мовних значень; оцінки виразності мовлення; розвитку чуття мови; координації усного і писемного мовлення; пришвидшення темпу навчання), лінгвометодичні (взаємозв'язку у вивченні всіх розділів шкільної програми, функційно-комунікативної спрямованості в навчанні мови; взаємозв'язку розвитку усного і писемного мовлення). Особливу увагу акцентовано на тому, що форми, методи та засоби навчання, спрямовані на розвиток мовлення учнів початкових класів, необхідно добирати відповідно до мети та змісту навчання з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей та пізнавальних інтересів учнів.

У роботі розкрито й уточнено сутність базових понять дослідження: "мова", "мовлення", "розвиток мовлення", "мовленнєва діяльність", "спілкування", "комунікація", "комунікативна діяльність", "компетенція", "компетентність", "мовленнєва ситуація", "вправа", "підхід до навчання", "принцип навчання", "форма навчання", "метод навчання", "засіб навчання", "технологія навчання", "методика навчання". *Розвиток мовлення учнів початкових класів* розуміємо як пріоритетний принцип навчання української мови, що передбачає систему роботи, спрямовану на збагачення словникового запасу учнів, розвиток граматичної будови їх мовлення; засвоєння норм української літературної мови; формування в учнів умінь і навичок сприймати, відтворювати та будувати усні й писемні висловлювання відповідно до мети та умов спілкування. Визначено, що ефективність розвитку мовлення залежить від низки чинників: виникнення потреби в спілкуванні, комунікації, створення мовленнєвого середовища, спланована система роботи над розвитком мовлення (формуванням комунікативних умінь: інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних та ін.).

Матеріали, що ввійшли до розділу, опубліковані автором у наукових працях [300], [301], [302], [306], [310].

РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

2.1. Теоретичні аспекти застосування мультимедіа в освітньому просторі

У ХХ столітті педагоги спробували "технологізувати" освітній процес. До середини 50-х років ці спроби були зосереджені переважно на використанні різного роду технічних засобів навчання. Зазначимо, що й нині значна роль у педагогіці відводиться розвитку ТЗН і максимальному використанню їх освітніх можливостей: збільшенню інформаційної насиченості й пропускну здатності технічних засобів, індивідуалізації каналів подання навчальної інформації. Наразі широко використовуються засоби нових мультимедійних технологій: комп'ютери, мікроелектронні пристрої тощо. Сьогодні саме у використанні комп'ютерної техніки в комплексі з традиційними ТЗН передові педагоги вбачають шляхи підвищення ефективності навчання [3, с. 14].

У сучасних науково-педагогічних джерелах представлені дослідження присвячено проблемам: розробки загальних теорій використання мультимедіа в освіті (В. Агеєв, В. Безпалько, В. Биков, А. Васюра, Б. Гершунский, А. Єршов, П. Жданович, К. Кастро, Г. Кедрович, Г. Клейман, К. Колін, А. Осин, Р. Осип, П. Піндер, Н. Роберт, С. Свириденко, Р. Селезньов, Т. Сергеев); мультимедіа як засобу навчання й інструменту мультимедійних педагогічних програмних засобів (Б. Андресен, Р. Гуревич, Ю. Єгорова, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Імбер, А. Каптерев, Н. Клемешова, А. Лапчевська, Т. Петренко, А. Сантос, О. Скалій, В. Стародубцев, Ю. Ткач, Г. Троян, А. Федоров, О. Чайковська та ін.); розробки методичних основ проектування, створення та використання мультимедійних навчальних програм та мультимедійних навчальних комплексів (Г. Асвацатуров, Р. Адамов, В. Афанасьєв, Т. Бабенко, О. Гаєвський, А. Горшков, М. Грузман,

С. Дмитрієв, В. Підгорна, О. Пінчук, А. Старкова, В. Таргонська, С. Трапезникова та ін.); педагогічним і методичним аспектам використання мультимедійних технологій у навчанні англійської мови (Ю. Галон, В. Ляудіс, Е. Носенко, О. Палий, Я. Романенко, О. Суховірський, О. Шиман, В. Шакоцько, М. Коллінс, А. Томпсон та ін.); психолого-педагогічним й технічним аспектам застосування мультимедійних технологій (Е. Полат, М. Фролова, С. Христочевського та ін.); використанню комп'ютера на уроках у початкових класах (Г. Асвацатуров, Ю. Громова, І. Мураль, О. Пінчук, Л. Чемоніна, Л. Югова та ін.).

Своєчасність дослідження проблеми використання комп'ютера в освіті зумовлена впровадженням в освітній процес нових інформаційних технологій. У контексті нашого дослідження починати її розв'язання доцільно із визначення функційних можливостей мультимедійних засобів у мовленнєвому розвитку молодших школярів.

Актуальність окресленої проблеми зумовила необхідність визначити поняття "мультимедійні засоби"; обґрунтувати необхідність застосування мультимедійних засобів у процесі розвитку мовлення в початковій школі.

Поняття "мультимедіа" набуває різних значень: мультимедіа як новий підхід до збереження інформації; мультимедіа як устаткування; мультимедіа як продукт.

"*Мультимедіа*" від англійської *multi* – "багато" і від латинської *media* – "носій, засіб, середовище, посередник". Поняття мультимедіа з'явилося вперше в 40-х роках ХХ ст. у США. Як правило, цей термін трапляється у поєднанні з поняттями *система, процеси, програми, засоби, технології* та ін. У контексті нашого дослідження слід чітко окреслити поняття "мультимедійні засоби" в системі і взаємозв'язку з іншими суміжними поняттями.

У словниках "мультимедіа" визначається як:

1) термін для позначення різних засобів комунікації які поєднують декілька медіа [329, с. 540]. Представлено синоніми мультимедіа: *інтермедіа*

(intermedia) – художні засоби, які містять в собі різноманітні засоби мистецтва і науки, наприклад фільми, танці, комп'ютерну графіку, нерухомі зображення; а також *мікстмедіа* (mixed media) – використання декількох видів комунікаційної різноманітності одночасно з презентацією.

2) термін для визначення комп'ютерної технології, яка дає змогу гнучко керувати потоками різної інформації – текстами, графічними зображеннями, музикою, відео зображеннями (наприклад, забезпечує можливість одночасно працювати із текстом і слухати музику за допомогою персонального комп'ютера) [326, с. 401].

Визначення мультимедіа в освіті представлено в словнику П. Колліна: "мультимедіа" – це застосування в освітньому процесі різних засобів комунікації, в тому числі підручників, телебачення та радіо [323, с. 525].

Я. Романенко вважає, що "мультимедійність полягає в можливому супроводі всього матеріалу музикою, використанні мультиплікації, відео та звукових ефектів, також в можливості комбінування уже готових автоматизованих програмних продуктів" [234, с. 41-43]. На думку Г. Кравцової та Л. Кравцова, мультимедіа – це "комплекс апаратних та програмних засобів, що дозволяють застосовувати ПК для роботи з текстом, звуком, графікою, анімацією і відеофільмами" [124, с. 19-23]. М. Бухаркіна зазначає, що "мультимедіа – комп'ютерна технологія, яка використовується для презентації інформації не тільки тексту, але й графіки, кольору, анімації, відео зображення у будь-якому поєднанні" [25, с. 29-33].

У науково-технічній літературі представлено контекстуальні визначення поняття "*мультимедіа*", залежно від його призначення та використання:

- *здатність* подавати текст, зображення та звук користувачеві [328].
- *середовище*, що видає інформацію у різноманітних модальностях (Ю. Машбиць);
- *простір*, який у синкретичному вигляді представляє різні види і способи представлення інформації (звук, текст, графіку та ін.) (Шликова О.);

- *сукупність комп'ютерних технологій*, які одночасно використовують декілька середовищ: текст, відео, графіку, фотографію, анімацію, звуковий супровід та ефекти [127, с. 110];
- *сучасна інформаційна технологія*, що об'єднує за допомогою комп'ютерних засобів відео і графічне зображення, звук та інші спеціальні ефекти;
- *електронний носій інформації*, який включає декілька її видів (текст, зображення, анімація та ін.) [93, с. 46];
- загальна назва *програмних засобів*, які одночасно дозволяють використовувати аудіо- і відеоінформацію [76];
- *сукупність сучасних засобів* аудіо-, теле-, візуальних і віртуальних комунікацій, які використовуються у процесі організації, планування та управління діяльністю;
- *взаємодія візуальних і аудіоефектів* під керуванням інтерактивного програмного забезпечення;
- *комп'ютерні системи* з програмною підтримкою.

Як бачимо, для з'ясування поняття "мультимедіа" виникає потреба у конкретизації його значення, тому це поняття доцільніше вживати у словосполученнях-термінах "*мультимедійні технології*", "*мультимедійні засоби*", "*мультимедійні продукти*" та ін. Зупинимося детальніше на розмежуванні і визначенні цих понять.

Значне місце у напрямку вдосконалення форм і методів використання інноваційних технічних засобів навчання у загальноосвітніх закладах посідає поняття "*мультимедійні технології*".

Мультимедійна технологія – інформаційна технологія, сукупність прийомів, методів, способів продукування, обробки, зберігання й передавання аудіовізуальної інформації [124, с. 20]. Це дає змогу поєднати в одному програмному продукті текст, графіку, аудіо- та відеоінформацію, анімацію, 3D-графіку. А комп'ютери, устатковані мультимедіа, можуть відтворювати одночасно кілька видів інформації різноманітного характеру,

що впливає на перспективи розвитку та форми сучасного процесу навчання. Важливою властивістю мультимедіа також є інтерактивність, що дає змогу користувачеві отримати зворотний зв'язок [146].

На основі аналізу названих вище дефініцій робимо висновок про те, що *мультимедійна технологія* окреслює порядок розроблення, функціонування та застосування засобів обробки інформації; сукупність методів, прийомів і програмно-педагогічних засобів для реалізації навчально-виховної мети, розв'язання окремих дидактичних та виховних завдань.

Сформулюємо визначення поняття "*мультимедійні засоби*" шляхом аналізу його структури. Отже, мультимедійні засоби становлять *апаратні та програмні складники* (див. рис. 2.1.1).

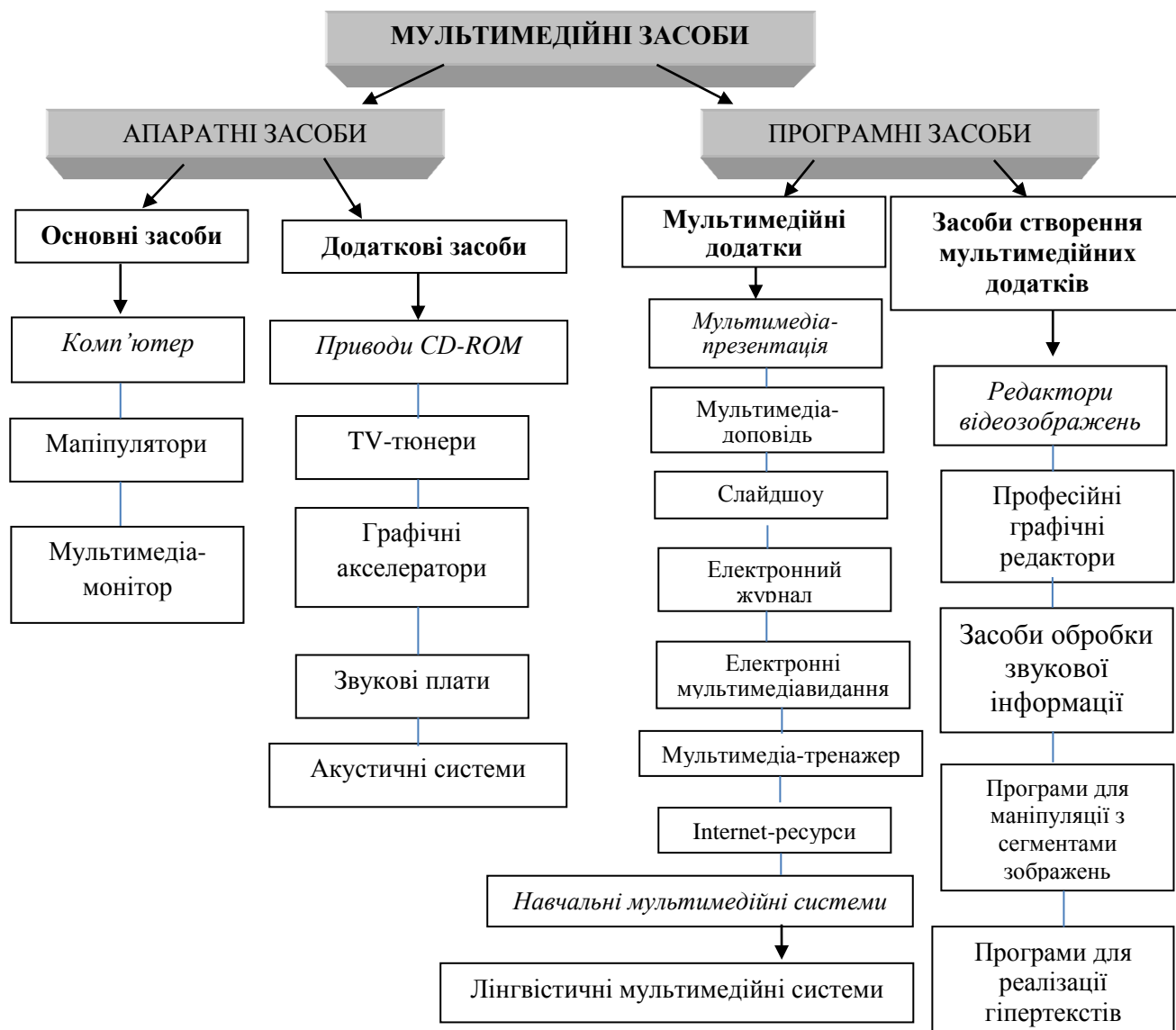

Рис 2.1.1 Структурні компоненти мультимедійних засобів навчання

Серед *апаратних мультимедійних засобів* розрізняють *основні* й *спеціальні*. До *основних* засобів мультимедіа відносимо такі, як: комп'ютер, мультимедіа-монітор, маніпулятори (миша, клавіатура трекбол, графічний планшет, світлове перо, тачпад, сенсорний екран, pointing stick, ігрові маніпулятори – джойстик, геймпад). Зокрема, останнім часом особливої уваги заслуговує використання в практиці навчання графічних планшетів (дигитайзер) – пристрій для введення графічних зображень безпосередньо до комп'ютера за допомогою плаского ручного планшета й спеціального пера [266].

До *спеціальних* засобів відносять приводи CD-ROM, TV-тюнери, графічні акселератори, звукові плати, акустичні системи [1, с. 156].

Програмні мультимедійні засоби складаються зі спеціальних програм та проблемно-орієнтованих мов програмування, що враховують особливості мультимедіа (створення, обробка, об'єднання, представлення інформації). Програмні засоби мультимедіа включають в себе мультимедійні додатки й засоби створення мультимедійних додатків. Так, до мультимедійних додатків навчального призначення відносять: мультимедіа-презентацію; слайд-шоу; електронний звіт; мультимедіа-доповідь; електронний журнал; віртуальний тур; мультимедіа-видання; flash-, shockwave- ігри (навчальні ігри, розміщені, як в Інтернеті (on-line), так і на різних носіях (off-line); мультимедіа-тренажери, навчальні мультимедіа-системи; лінгвістичні мультимедіа-системи; мультимедійні Internet-ресурси [1, с. 168].

Серед засобів створення мультимедійних додатків розрізняють: редактори відео-зображень, графічні редактори, засоби обробки звукової інформації, програми для маніпуляції із сегментами зображень, програми для реалізації гіпертекстів. Існує значна кількість редакторів відео-зображень, якими вчитель може скористатись для створення мультимедіа-дodatка. Зокрема, Auroga Media workshop 3.4.42 – програма, яка містить універсальний набір інструментів для виконання основних операцій з відео й аудіофайлами; Free Video Dub – програма для простого і швидкого редагування відео;

Avidemux – програма для редагування й обробки відео, конвертування файлів з одного формату в інший; UVScreenCamera – програма для створення відео підручників, демо-роликів і презентацій у форматі SWF, AVI, UVF, EXE, FLV, GIF- анімація із звуком. Окрім того, UVScreenCamera дає можливість записувати маніпуляції, які відбуваються на екрані (рух курсору миші, натискання на клавіатурі тощо); Video Charge – програма для різання, склеювання і конвертування відео і звукових файлів [1, с. 201].

О. Пушкар розрізняє поняття "засоби мультимедіа" та "мультимедійні засоби навчання". Науковець зазначає, що *засобаи мультимедіа* ("multimedia" – буквально багатосередовищність) – комплекс апаратних і програмних засобів, які дають змогу людині спілкуватися з комп'ютером, використовуючи найрізноманітніші, звичні середовища: звук, відео, графіку, тексти, анімацію та ін. Мультимедійні засоби (апаратні та програмні) реалізують мультимедійну технологію. *Мультимедійні засоби навчання* – "високоєфективний інструментарій, що дає змогу вчителю подавати інформацію в більшому обсязі, ніж традиційні джерела інформації; у наочно інтегрованому вигляді включати не тільки текст, а й звук, анімацію, відео тощо" [94, с. 211].

З огляду на зазначене вище, під *мультимедійними засобами навчання* розуміємо комплекс інтерактивних програмних та апаратних засобів, які дають можливість проводити операції зі статичними зображеннями, відеофільмами, анімаційними графічними образами, текстом, мовним і звуковим супроводом добір яких відповідає логіці пізнання, рівню сприйняття та навчальним досягненням учнів. Цей термін цілком виправдано увійшов до понятійно-категоріального апарату досліджуваної нами проблеми (підрозділ 1.3).

Багатоаспектний аналіз можливостей мультимедійних засобів навчання дає можливість систематизувати такі їхні дидактичні *функції*: посилення наочності; розвиток пізнавальних інтересів; підвищення якості знань учнів;

індивідуалізація навчання; інтенсифікація освіти; оптимізація процесу запам'ятовування навчального матеріалу.

Актуальною є проблема доцільності застосування мультимедійних засобів. Погоджуємося з твердженням С. Карамана, М. Пентилюк та ін., які наголошують на особливій властивості комп'ютера, яка полягає у діалогічній формі взаємодії учнів з технікою, що дає змогу використовувати комп'ютер у ролі співрозмовника. На думку методистів, створюване таким чином "електронне мовне середовище уможлиблює керування діяльністю учня як з боку педагога, так і учня, забезпечує активність, динамічність, проблемність і природність навчання" [170]. Отже, навчальна діяльність учнів відбувається в безперервному процесі спілкування через імітовану на екрані комунікативну ситуацію, у якій учень розв'язує комплекс взаємопов'язаних проблем залежно від цілей навчання [289, с. 96].

На думку О. Данилова, В. Манако, Д. Манако, застосування мультимедіа є доцільним з огляду на такі *навчальні цілі* (рис 2.1.2):

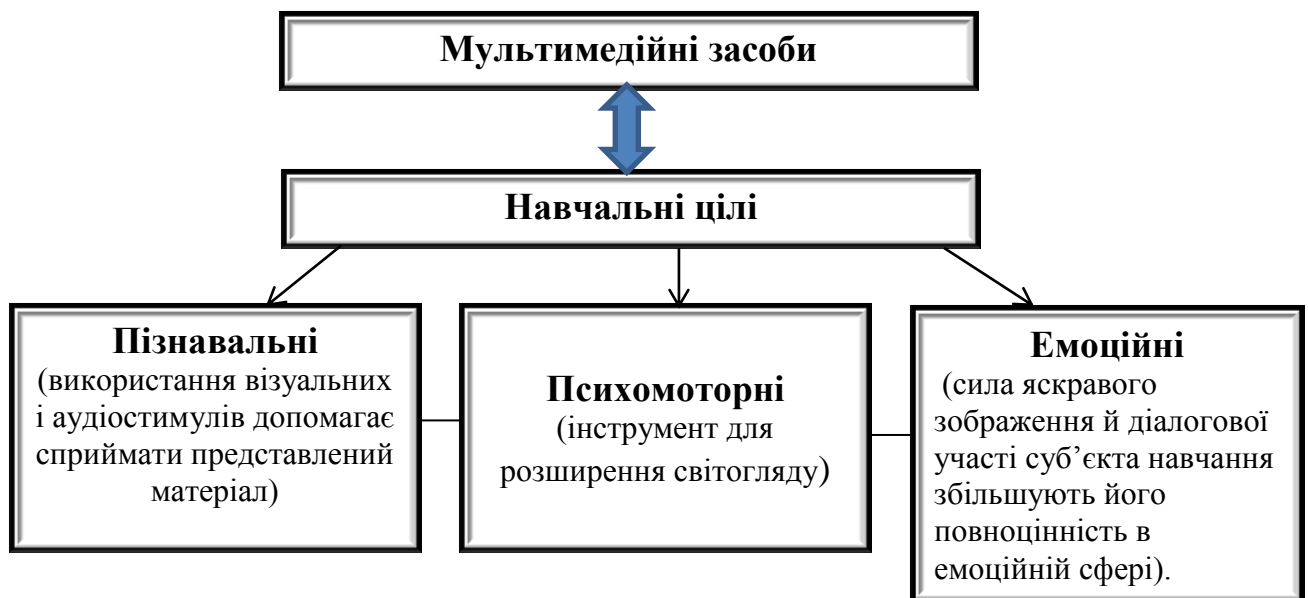

Рис 2.1.2 Навчальні цілі мультимедійних засобів навчання

Варта уваги диференціація мультимедіа, запропонована О. Даниловим: для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку; загальноосвітні різного рівня; ресурси фахової освіти для початківців і фахівців [67, с. 5].

Поняття "мультимедіа" в системі освіти аналізують у структурі медіаосвіти. Ці поняття мають спільні ознаки, але характеризуються самостійністю. У контексті медійної освіти мультимедіа виконують такі *функції*: освітню, інформаційну, інтерпретаційну, культурну, розважальну, виховну [324, с. 156].

Медіаосвіта – це навчання теорії і практичних умінь з оволодіння сучасними засобами масової комунікації, своєрідної галузі в педагогічній теорії та практиці [328].

Важлива в системі освіти категорія, яка потребує уточнення, є *мультимедійний продукт*. Поділяємо думку О. Шликової, що "мультимедійні продукти – це документи, які несуть у собі інформацію різних типів і припускають використання спеціальних технічних пристроїв для їх створення та відтворення" [81, с. 84].

Дотичним до мультимедійних продуктів є поняття "*мультимедійне електронне видання*" – це електронний документ (документ на електронному носії), який пройшов редакційно-видавничу обробку, має вихідні положення, призначений для розповсюдження у незмінному вигляді. Мультимедійне електронне видання – це електронне видання, у якому інформація різного виду присутня рівноправно та взаємопов'язано (забезпечений відповідними програмними засобами) для розв'язання визначених розробником завдань [77].

У науково-методичній літературі досить широко представлено поняття жанрів електронних видань. Науковці пропонують низку класифікацій, описують дидактичні вимоги, можливості їхнього застосування.

Здебільшого сучасні науковці трактують *електронні навчальні видання* ("електронне педагогічне забезпечення", "електронний засіб навчального

призначення" та ін.) як спеціально створені з метою подання певного навчального матеріалу програмні продукти.

З огляду на пропоновані в науці визначення, *електронні лінгвометодичні видання для початкової школи* розуміємо як "електронні продукти теоретичного чи практично орієнтованого характеру, що в локальний чи мережевий спосіб розповсюджуються в незмінному вигляді, подають систематизовані відомості з лінгвістики і спрямовані на формування й розвиток лінгвістичної і комунікативної компетентностей учнів початкової школи" [279, с. 57].

Науковці В. Биков, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Лапінський та ін. пропонують класифікацію електронних навчальних видань за призначенням:

- 1) демонстраційно-моделювальні засоби, призначені для візуалізації інформації;
- 2) програмні засоби діяльнісного предметно-орієнтованого середовища, спрямовані на візуалізацію об'єктів вивчення і виконання певних дій з ними;
- 3) програмні засоби для визначення рівня навчальних досягнень учнів;
- 4) програмні педагогічні засоби довідниково-інформаційного призначення [81, с. 86].

Зазначена класифікація потребує додаткової конкретизації для початкової школи, оскільки не завжди визначає ті різновиди електронних видань, які можна застосовувати в початкових класах загальноосвітньої школи. Досліджуючи основні напрями використання ІКТ у початкових класах, В. Коткова, Л. Петухова, О. Співаковський виокремлюють такі: *презентації, електронні навчальні посібники, інтерактивні кросворди, тестовий комп'ютерний контроль, комп'ютерні дидактичні ігри, інтернет-ресурси* [257, с. 38].

На основі наведених вище класифікацій І. Хижняк пропонує чітку класифікацію жанрів електронної лінгвометодики, що застосовуються під час навчання мови і мовлення в початковій школі:

1. Електронні підручники з галузі "Мови і літератури".
2. Електронні лінгвометодичні посібники, що реалізуються в таких різновидах:
 - мультимедійна презентація до уроку мови й розвитку мовлення;
 - навчально-мовні посібники;
 - навчально-мовні ігри;
 - мовні тренажери;
 - інтерактивні кросворди.
3. Електронні тестові середовища лінгвістичного змісту.
4. Депозитарії лінгвістичних ресурсів, що складаються з таких видів:
 - словники й мовні довідники;
 - мовні атласи, мовні енциклопедії;
 - електронні бібліотеки (аудіо-, відеотеки);
 - мережеві лінгвістичні ресурси [279, с. 57].

Застосування мультимедійних засобів дають учителеві можливість впливати одночасно на декілька органів чуття учнів, що підвищує ефективність освітнього процесу. Чимало дослідників зазначає, що використання мультимедійних технологій дає змогу підвищити інтенсивність і ефективність процесу навчання; створює умови для самоосвіти та дистанційної освіти, тим самим оптимізує перехід до безперервної освіти; у поєднанні з телекомунікаційними технологіями розв'язує проблему доступу до нових джерел різноманітної за змістом і формою представлення інформації.

Упровадження мультимедійних технологій в освітній процес гальмується низкою чинників. По-перше, школи устатковані значною кількістю застарілих комп'ютерів, які за технічними характеристиками не є безпечними для здоров'я дітей, через що учням рекомендовано працювати за комп'ютером не більше восьми хвилин протягом уроку. По-друге, комп'ютерної техніки не вистачає на всіх учнів: у класах зазвичай комп'ютерів не більше десятка, проектори для передачі зображення з

дисплея монітора на великий екран практично відсутні, тому учні вимушені працювати з комп'ютерами по черзі. По-третє, найчастіше програмові навчальні засоби розроблені вчителями-ентузіастами без консультації програміста і використовуються здебільшого лише для перевірки знань та умінь учнів, тобто вузькофункційно. Тому актуальною є проблема застосування у лінгводидактиці початкової школи таких мультимедійних навчальних засобів, які б, з одного боку, враховували реалії сьогодення (тобто, неможливість швидкого устаткування шкіл високоякісними і безпечними для здоров'я дітей комп'ютерами нового покоління в достатній кількості); з іншого – були б функційно різноманітними, щоб їх можна було використовувати для розвитку мовлення на різних етапах уроку. Окрім того, учні повинні мати навички роботи з програмовими навчальними засобами на електронних носіях у домашніх умовах.

Важко заперечити, що майбутнє – за системою навчання, яке вкладається в схему учень – технологія – вчитель, за якої викладач перетворюється на педагога-методолога, технолога, а учень стає активним учасником процесу навчання. Тобто, якщо в освітньому процесі, що здійснюється за схемою "учень – вчитель – підручник", з'явиться новий елемент – комп'ютер, то зміст праці вчителя суттєво зміниться: основним стане не передання знань, а організація самостійної пізнавальної діяльності учнів. Отже, значний дидактичний потенціал використання інформаційних технологій навчання зможе бути розкритим лише за умов, якщо провідна роль в освітньому процесі належатиме вчителю, а комп'ютер буде виконувати роль не тільки потужного засобу, а й повною мірою буде третім партнером у педагогічній взаємодії.

Ефективність навчання з використанням комп'ютерів пояснюється значним унаочненням програмного матеріалу, що дає змогу краще зрозуміти та засвоїти абстрактні поняття, сформувані практичні вміння та навички. Ефективне використання комп'ютера в освітньому процесі залежить, без сумніву, від програмного забезпечення.

Серед величезного різноманіття навчальних мультимедійних систем умовно можна виокремити *засоби*, які є найбільш ефективними для навчання української мови та розвитку мовлення:

- *Комп'ютерні тренажери* – найважливіша перевага мультимедіа-технологій. За допомоги їх можна не лише відтворити будь-який об'єкт, але й забезпечити його програмою, яка описує його поведінку в реальних умовах.
- *Автоматизовані навчальні системи* – комбіноване використання комп'ютерної графіки, анімації, живого відеозображення, звука, інших медійних компонентів – усе це надає абсолютно унікальну можливість зробити предмет, що вивчається, максимально наочним, а тому зрозумілим та доступним. Це особливо актуально в тих випадках, коли учень має засвоїти велику кількість емоційно нейтральної інформації, наприклад, біографії вчених, номенклатуру, правила техніки безпеки тощо.
- *Навчальні фільми* – відтворюють процеси як у вигляді реальних спеціальних зйомок, так і тривимірної комп'ютерної графіки. Найчастіше навчальні фільми доцільніше використовувати як частину більш широких проектів – мультимедійних навчальних систем, але також вони можуть створюватися і як самостійний продукт: мультимедіа-презентації; відео-демонстрації [197, с. 78].

Найпоширенішим засобом на уроках в початковій школі, зокрема з української мови та розвитку мовлення, є *мультимедіа-презентації*.

Презентація – це набір послідовно змінюваних сторінок – слайдів, на кожному з яких можна розмістити будь-який текст, малюнки, схеми, відео- та аудіофрагменти, анімацію, 3D-графіку, використовуючи при цьому різні елементи оформлення. Вони не вимагають особливої підготовки вчителів й учнів та активно залучають останніх до співпраці [197, с. 108].

Одночасно впливаючи на зоровий та слуховий аналізатори, презентація оперативно відповідає на дії користувача, підтримуючи справжній зворотний зв'язок, тобто працює в інтерактивному режимі.

Можна виділити низку особливостей мультимедіа-презентації:

- якість зображення – яскраве, чітке і кольорове зображення на екрані;
- зручне пояснення виду роботи з різним приладдям;
- легке усунення недоліків і помилок у слайдах;
- детальне пояснення матеріалу або розгляд лише базових питань теми залежно від підготовленості учнів; коригування темпу показу й обсягу навчального матеріалу;
- належне освітлення під час демонстрації презентації робочого місця учнів;
- значне підвищення ефективності використання наочності на уроці;
- зростання продуктивності уроку;
- встановлення міжпредметних зв'язків;
- можливість організації проектної діяльності під керівництвом викладачів інформатики і вчителів початкових класів;
- зміна ставлення до ПК: діти починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь-якій галузі людської діяльності, а не лише як засіб для гри.

За допомогою мультимедійної презентації можливе створення *мультимедійного супроводу* до уроків, що спрямований на ефективне розв'язання низки дидактичних завдань: формування мотивації навчання; засвоєння базових понять з предмета; формування навичок самоконтролю. Окрім того, використання мультимедійних засобів значно впливає на емоційну сферу молодшого школяра, сприяючи підвищенню пізнавальної активності, інтересу до предмета та навчання взагалі, активізації навчальної діяльності учнів.

До сьогодні провідне місце у навчанні української мови в початковій школі посідають традиційні засоби навчання – дошка, крейда та друковані джерела (підручники, зошити з друкованою основою). Завдяки використанню інформаційних комп'ютерних технологій матеріальний складник навчального середовища доповнюється мультимедіа. Додатковий показник

ефективності використання мультимедіа полягає в економії часу, необхідного для опрацювання конкретного матеріалу, що можна використовувати для повторення, закріплення та одержання додаткових знань, умінь і навичок учнів. У такий спосіб реалізується принцип надійності, фундаментальності навчання.

Мультимедіа розглядаємо як вияв пояснювально-ілюстративного методу навчання, основним призначенням якого є організація засвоєння інформації на основі поєднання навчального матеріалу із зоровим (слуховим) сприйняттям.

Загалом мультимедіа є виключно корисною і плідною навчальною технологією, завдяки притаманній їй інтерактивності, гнучкості й інтеграції різноманітних типів мультимедійної навчальної інформації, а також завдяки можливості враховувати індивідуальні особливості школярів та сприяти підвищенню в них мотивації до навчання, зокрема українськомовного.

Застосування наочних посібників (малюнків, схем, таблиць), які можна виготовити за допомогою комп'ютера та роздрукувати на принтері навіть для кожного учня (або використовувати безпосередньо з монітора) багато в чому допоможе дітям у розумінні фактичного змісту твору (1 клас). Адже школярі в цьому випадку мають змогу не лише чути голос учителя (учня), який читає твір, та бачити букви (абстрактний, знаковий елемент), але й дивитися на самих персонажів, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, виражально-зображувальні засоби, що застосував автор [178].

Упровадження новітніх інформаційних технологій в освіту України ставить перед школою завдання формування інформаційної культури сучасних школярів. Сьогодні саме у використанні комп'ютерної техніки в комплексі з традиційними ТЗН педагоги вбачають шляхи підвищення ефективності навчання [3, с. 14].

Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у початковій ланці освіти – це необхідність сьогодення, оскільки більшість дітей ознайомлюється з комп'ютером набагато раніше, ніж це їм може

запропонувати школа. Застосування ІКТ у процесі вивчення більшості навчальних предметів – одне з основних завдань початкової школи.

Сутність і призначення уроку в процесі навчання як цілісної динамічної системи полягає в колективно-індивідуальній взаємодії вчителя й учнів, в результаті якої відбувається формування й розвиток ключових, предметних і спеціальних компетентностей, засвоєння знань, умінь, навичок, розвиток здібностей, набуття досвіду спілкування, а також удосконалення педагогічної майстерності вчителя.

Розглянемо поняття "мультимедійний урок". За О. Нікулочкіною, урок – це форма організації діяльності постійного складу вчителів й учнів у певний відрізок часу за сталим розкладом і, як правило, за єдиною для всіх програмою навчання. У цій формі представлені всі компоненти освітнього процесу: мета, засоби, зміст, методи, дидактичні елементи тощо, зумовлені вимогами до структури, закономірностями й принципами навчання. Більш поширеним стає поняття, яке є актуальним серед педагогів, – це термін "мультимедійний урок". Ця педагогічна категорія є порівняно новою в педагогічній науці та практиці, тому вважаємо за доцільне детальніше розглянути поняття "мультимедіа", "мультимедійний урок" й "урок з мультимедійною підтримкою" [185].

Дослідники, як правило, співвідносять поняття "мультимедійний урок" з категоріями: "комп'ютерний урок", "урок з мультимедійною підтримкою", "урок із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій", "урок із застосуванням технічних засобів навчання", "урок з використанням педагогічних програмних засобів" тощо. Це обумовлено різними підходами авторів до трактування понять.

Наприклад, Г. Аствацатуров вважає, що треба розрізняти поняття "мультимедійний урок" і "урок з мультимедійною підтримкою". Науковець наголошує, що мультимедійним слід вважати урок, на якому використовується багатосередовищне представлення інформації за допомогою технічних засобів, перш за все, комп'ютера [5]. На уроці з

мультимедійною підтримкою, на думку автора, мультимедіа використовується для посилення навчального ефекту. На такому уроці вчитель залишається одним із головних учасників освітнього процесу, нерідко й головним джерелом інформації, а мультимедійні технології застосовуються ним для посилення наочності, підключення одночасно декількох каналів представлення інформації, більш доступного пояснення навчального матеріалу. Такої думки дотримується і О. Нікулочкіна: *мультимедійний урок* – це "форма організації спільної діяльності вчителя й учнів, результативність якої досягається застосуванням декількох мультимедійних технологій в їх доцільному поєднанні на всіх етапах" [185]. Науковці наголошують на процесі підготовки й проведення мультимедійного уроку, істотній зміні ролі учителя, який виступає, передусім, організатором, координатором пізнавальної діяльності учнів. Такий урок може заграти новими гранями, пройти більш дієво, цікаво, динамічно.

Постає важливе питання про якість мультимедійного уроку, його результативність та необхідність. Добір засобів мультимедіа має бути доцільним, дієвим, оптимальним.

На думку О. Нікулочкіної, *мультимедійний урок* – це урок інформатичного циклу, який проводяться, як правило, в комп'ютерному класі. Зокрема для учнів початкової школи – це курси за вибором варіативної складової навчального плану – "Сходи до інформатики" (автори Ф. Рівкінд, Г. Ломаковська, С. Колесников, Й. Рівкінд) та "Кроки до інформатики". Обидва курси мають чітко виражену практичну спрямованість і передбачають постійний доступ учнів до комп'ютерів, мережі Інтернет, наявність спеціалізованих пакетів програм [185].

Найбільш поширеним в освітніх закладах України, на відміну від мультимедійного уроку, є урок з мультимедійною підтримкою. Урок до сьогодні залишається однією з головних форм організації освітнього процесу в школах будь-якого типу, де вчитель застосовує необхідні засоби навчання; кожен урок повинен мати освітній результат (навчальний, виховний,

розвивальний). Погоджуємося з визначенням Г. Аствацатурова: *урок з мультимедійною підтримкою* – це "форма організації навчального процесу, де епізодично використовуються засоби мультимедіа для посилення навчального ефекту" [5]. На таких уроках учителі застосовують продукти мультимедіа: презентації, виконані в PowerPoint, фрагменти навчально-пізнавальних мультфільмів, науково-популярних фільмів, педагогічних програмних засобів в режимі демонстрації тощо. Як засвідчує вчительська практика, використовувати комп'ютерні презентації можна на уроках будь-якого типу (урок вивчення нового матеріалу, урок закріплення знань, умінь, навичок; урок контролю знань, умінь, навичок; нестандартний урок; інтегрований урок; комбінований урок). Головне, щоб поданий матеріал відповідав принципам науковості, наочності, був поданий у повному обсязі, який відповідає дидактичній меті. Використання засобів мультимедіа на уроці має бути обґрунтованим, спрямованим на досягнення освітніх цілей уроку, не має переважати над сутністю навчального матеріалу, перетворюватися на самоціль. Перед учителем, який має на меті використати можливості комп'ютера на своїх уроках, постають питання про те, якою мірою та на яких саме етапах уроку техніка може замінити вчителя, які саме дидактичні функції можна покласти на неї [287].

У процесі групової комп'ютерно-ігрової діяльності виникає "кооперувальний ефект". Учні у грі проти комп'ютера допомагають, як правило, несвідомо один одному. Шукають раціональні способи організації спільних дій, навіть в тому випадку, коли така задача для них не ставиться в явному вигляді.

Важливу роль у стимулюванні вчителів до проведення уроків з мультимедійною підтримкою відіграє організаційний аспект. Необхідним є також колективне створення інформаційної електронної бази даних, яка б охоплювала систематизовані матеріали з мережі Інтернет; мультимедійну бібліотеку, результати спільної діяльності учнів у процесі роботи над

проектами; медіатеку – колекцію інформаційних ресурсів на електронних носіях, доступних для користування всім учасникам освітнього процесу.

О. Пінчук зазначає, що застосування на уроці мультимедійних технологій не змінює його типу і структури. Усі етапи уроку зберігаються. Змінними будуть тільки ступінь і час мультимедійної підтримки: від декількох до тридцяти хвилин залежно від мети, місця в системі уроків, призначення, наявності засобів і програмного забезпечення, готовності вчителя до застосування мультимедійних продуктів, рівнем розвитку його інформаційної компетентності [215, с. 156].

Зазначимо, що провідною метою і результатом навчання є формування особистості дитини як суб'єкта життєдіяльності. У найголовнішому сенсі бути суб'єктом означає бути керівником власної діяльності, власного життя: визначати цілі, розв'язувати завдання, відповідати за результати. Безперечно, проведення мультимедійних уроків й уроків з мультимедійною підтримкою сприятиме досягненню цієї мети всіх учасників освітнього процесу.

Під час підготовки та проведення сучасного уроку в початкових класах не завжди приділяється увага такій важливій проблемі, як гігієнічні вимоги застосування комп'ютера та мультимедіа загалом.

Вимоги до проведення уроків із використанням комп'ютерної техніки регламентовано Державними санітарними правилами і норми "Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах" (ДСанПіН 5.5.6.009-98), а також представлено методичних рекомендаціях МОН України щодо облаштування і використання кабінету інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів [93].

Для реалізації експериментальної методики особливу увагу приділено поєднанню інтерактивних можливостей комп'ютера з комунікативними особливостями графіки, фото і відеозображення, анімації, звука, що спрямовані на здійснення роботи з текстом, реченням, словосполученням,

словом на уроках української мови. Цю думку покладено в основу експериментальної методики розвитку мовлення із застосуванням мультимедійних засобів, яка ґрунтується на поєднанні традиційних та інноваційних методів навчання.

Отже, мультимедійні засоби навчання активно впроваджуються в освітній процес усіх ланок сучасної освіти. Це зумовлює важливість своєчасного з'ясування сутності мультимедіа як дидактичного засобу, окреслення його техніко-педагогічних і дидактичних можливостей, а також осмислення результатів практичного застосування їх.

2.2. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання мультимедійних технологій у початковій школі

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій зумовлює реформування сучасної освіти. Саме тому компетентність у використанні сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій в освітньому процесі – одне з провідних завдань сучасної школи. Вчителі оволодівають основами застосування комп'ютерної техніки як засобом навчання, використовують шкільні комп'ютерні класи для проведення уроків із різних предметів – нові інформаційні технології активно впроваджуються в освітнє середовище.

Вже до 2010 року країни – члени Європейського Союзу – оголосили приєднання всіх освітніх програм країн ЄС до Лісабонської декларації, яка обумовлює загальну тенденцію інформатизації освіти в країнах Європи. Україна також не залишилася осторонь від цих ініціатив. Прикладом такого співробітництва є участь України з 2003 року в програмі сертифікації користувачів персональних комп'ютерів ECDL (The European Computer Driving License – Європейське посвідчення користувача комп'ютера). У межах цієї програми сертифікація здійснюється за єдиними світовими

стандартами, її визнали більше ніж у 90 країнах світу. Міністерствами освіти Німеччини, Франції, Австрії, Швейцарії, Швеції, Норвегії та Фінляндії підтримано ECDL як стандарт комп'ютерної грамотності [331]. Програма передбачає базові знання з інформаційних технологій, отримання досвіду їх практичного застосування і використання у роботі та побуті [112, с. 27].

Початок комп'ютерної ери в системі початкової ланки освіти безпосередньо пов'язаний з появою перших персональних комп'ютерів. Тільки в 1975 році з'явилися перші персональні комп'ютери (Altair 8800 фірми MITS, IMSAI 8080 фірми IMSAI, Jupiter II фірми Wavamate, M6800 фірми Southwest Technical Products) і ще пізніше, в 1976 році – перший персональний комп'ютер фірми Apple, а вже в 1980 році в окремих штатах США школи закупили перші комп'ютери для організації навчання дітей молодших і середніх класів. Досвід перших кроків упровадження комп'ютерів в освітній процес описано Б. Хантером у книзі "Мої учні працюють на комп'ютерах" [278]. Це видання значно вплинуло на ідеологію комп'ютеризації освіти в Україні в 80-х роках.

Основною метою перших кроків експериментальної програми комп'ютерного навчального курсу було досягнення загальної комп'ютерної грамотності, тобто формування знань і практичних навичок роботи на комп'ютері.

Виникає потреба в обладнанні шкіл комп'ютерами, використання вчителями інформаційно-комунікаційних технологій для покращення методів роботи, з метою збільшення обсягу знань учнів через використання мультимедійних засобів.

У своїй книзі Б. Хантер дає визначення комп'ютерної грамотності і розкриває її зміст відносно учня початкової школи: "Комп'ютерна грамотність" означає вміння використовувати комп'ютери з відповідним програмним забезпеченням із користю для себе під час навчання, при обробці інформації; а також здатність формулювати обґрунтовані судження [278, с. 15].

Попри віддаленість у часі – більше двадцяти п'яти років з моменту розроблення зазначеної програми, – її завдання можна повністю використати для формулювання змісту інформатизації сучасної початкової школи в Україні. Завдання передусім спрямовані на підготовку вчителів, а потім учнів.

Учителі країн Європи набувають навичок роботи на комп'ютері переважно не протягом навчання в університеті, а під час підвищення професійної кваліфікації. Для цього застосовуються різноманітні навчальні та тренінгові програми. Інформаційно-комунікаційні технології в європейських країнах викладаються як окремий предмет, або є засобом викладання інших предметів. Учителям допомагають спеціальні асистенти, які мають вищу педагогічну освіту. Вони забезпечують комп'ютерний супровід освітнього процесу. Завдяки реалізації зазначеної вище програми останні роки спостерігається тенденція збільшення кількості вчителів, які використовують інформаційні технології самостійно. Програма Б. Хантера в різних варіаціях була прийнята і реалізована в багатьох країнах світу.

На сучасному етапі розвитку науки актуальним залишається вивчення функціонування дитячого мозку. Пошуком основних принципів розвитку інтелекту займалися Сеймур Пайперт та його колеги, які вивчали проблему створення штучного інтелекту в Массачусетському технологічному інституті (США). Вони виходили з того, що у процесі навчання когось ми самі краще засвоюємо матеріал. Отже, виникає необхідність в організації інтерактивного середовища, у якому дитина когось буде навчати. Таким об'єктом для навчання може виступати комп'ютер. Дитина "вчить" комп'ютер, наприклад, малювати, віддаючи йому певні вказівки (задаючи програму малювання). Таким чином, комп'ютер, продукуючи мультимедіа, використовується для формування у дітей звички мислити. За оцінкою дослідників Массачусетського технологічного інституту, системи комп'ютерного навчання підвищують спроможність до засвоєння навчального матеріалу у 2–5 разів, а спроможність запам'ятовувати – з 35 % до 85 % [203, с. 101].

Сеймур Пайперт і його співробітники розробили дуже просту для опанування молодшими школярами мову програмування Лого. На її основі було створено цикл програм – Лого світи. Ці програми дають можливість створювати музику і мультиплікаційні фільми, складати маленькі оповідання, казки чи вірші, переміщуватись разом з "роботом-черепашкою", креслити різні геометричні фігури або рухатись по заздалегідь визначеному маршруту. При цьому, щоб "правильно" керувати "черепашкою", дитина повинна розібратися в правилах її руху, а для складання казки, необхідно дослідити правила побудови речень і т.д.

Створюючи програми для комп'ютера, "навчаючи" його мови, малювання, створення мультфільму, дитина моделює реальну діяльність і структурує свої думки, простір, час. Кількість прихильників Лого світів у всьому світі зростає з кожним роком. В Україні використовуються поки що в окремих закладах.

Важливого значення набуває коректне впровадження комп'ютерних технологій у життя сучасних дітей. Проблемою для батьків та вчителів американських шкіл стає захист дітей від шкідливого впливу агресивних ігор, відвідування сайтів зі шкідливим вмістом. Для блокування доступу до сайтів певного змісту використовуються як стандартні засоби операційної системи, так і спеціальне програмне забезпечення, різноманітні фільтри.

У більшості країнах Заходу створено розгалужену систему розроблення та реалізації розвивальних та навчальних програм для дошкільників і молодших школярів. Саме ці програми можуть бути альтернативою незмістовним та агресивним іграм і стати базою для успішного засвоєння шкільної програми. Наведемо приклади навчальних і розвивальних програм:

Jr. Doctor Game – комп'ютерна гра, певний аналог рольової гри у лікарню. Діти у ролі лікаря допомагають героям відомих казок одужати і здобути перемогу над шкідливими бактеріями.

Jr. Vet Game – аналог попередньої гри, але тут дитина стає ветеринаром і лікує звірів – тигрів, жираф, пінгвінів, собак і котів. Гра розвиває логіку і дозволяє здобути певний практичний досвід по догляду за тваринами.

MyABCD – комплекс програм для вивчення літер англійського алфавіту, цифр і арифметичних дій в межах двох десятків, а також музичних інструментів.

Creative painter Game – гра для вивчення живопису і оволодіння початковими навичками малювання.

Gagarin – дитяча комп'ютерна гра, розвиває логіку та фантазію, дозволяє ознайомити з елементарними поняттями з астрономії [93].

Навчальні плани початкових класів Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії та інших розвинутих країн орієнтовані на використання комп'ютерів в освітньому процесі. Як правило, кожна класна кімната обладнана кількома комп'ютерами, підключеними до мережі Інтернет. Учні ще до початку навчання в школі отримують початкові навички роботи з комп'ютером.

Сайт однієї з початкових шкіл Сполучених Штатів Америки повідомляє, що в кожній з класних кімнат є як мінімум 3 комп'ютери (всього близько 200). Учні використовують їх для проведення досліджень, доступу до Інтернету та діалогових енциклопедій, для отримання додаткових завдань і проведення математичних обчислень [332].

Окрім цього, у школі є дві комп'ютерні лабораторії, у яких під керівництвом окремого наставника учні можуть отримати доступ до ресурсів з інших предметів, таких, як математика, історія, література, астрономія та інших, удосконалити навички в роботі з комп'ютером, реалізувати свої захоплення в певній галузі знань. Учні і вчителі цієї школи мають доступ до таких ресурсів Інтернету:

- електронної пошти, яка стала основною системою спілкування вчителів та батьків, спілкування учнів цієї школи з учнями подібних шкіл в США та інших країн;

- до багатьох бібліотечних каталогів університетів, до бібліотеки Конгресу США та інших подібних ресурсів, які дозволяють оволодіти сучасними навичками пошуку потрібної інформації;
- до інформації і новин з космічного агентства NASA, можливість листуватись із персоналом цього агентства тощо;
- до матеріалів з історії та культури різних країн, матеріалів по контролю за навколишнім середовищем, матеріалів з музики чи політики.

Аспекти, які визначають роль комп'ютерних технологій і пропедевтику основних понять інформатики освітніх установ Сполучених Штатів Америки, подібні до позиції освітніх установ Канади. Навчальний план 1-8 класів провінції Онтаріо (Канада) містить низку посилань на необхідність оволодіння комп'ютерними технологіями вже з першого класу. Комп'ютери можуть ефективно використовуватися для створення ескізів, алгоритмів, планів-малюнків, що допомагають ефективніше здійснювати аналітико-синтетичні операції [330].

Інформаційні та комунікаційні технології складають частину обов'язкової загальної навчальної програми більшості європейських країн. На рівні початкової освіти лише сім країн не включили ІКТ до обов'язкових навчальних програм (Італія, Болгарія, Чеська республіка, Латвія, Литва, Угорщина та Словаччина) [188].

Упровадження мультимедійних технологій у школах Німеччини та Австрії викликало дискусії серед представників системи освіти цих країн, професорсько-викладацького складу ВНЗ, так і серед вчителів-практиків. Проте на загальнофедеральному рівні Німеччини й Австрії та засобами масової інформації цих країн проголошено гасло: "Das Ende der Kreidezeit naht!" (Час крейди добігає кінця). Саме комп'ютерні технології проголошено основним засобом впровадження мультимедійної складової освітнього процесу, але акцентовано на комплексне їх застосування з усіма іншими.

Зазначимо, що протягом 2007 –2008 років у початковій ланці шкіл Австрії під патронатом Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur

(Містерства навчання, мистецтва та культури Австрії) було проведено експеримент щодо використання мультимедіа на уроках з різних навчальних дисциплін, результати якого і спонукали уряд Австрії до повномасштабного впровадження мультимедійних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах країни (Projekt wird im Auftrag des Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur, Abteilung V/3, von education highway durchgeführt). За результатами цього експерименту було доведено раціональність використання комп'ютерних технологій. Зазначалося, що одна з головних переваг мультимедіа – це інтерактивність, яка дає змогу швидко опрацювати та репрезентувати навчальний матеріал, здійснити контроль над засвоєнням вивченої інформації та зберегти результати цього контролю. Також керівництво навчальних закладів усіх рівнів має можливість контролювати процес навчання та у будь-який час може отримати інформацію про результати навчальної діяльності певної дитини протягом усього періоду навчання. Майже всі початкові школи мають власні сайти, на яких розміщено не тільки дані про школи, їхніх учнів і вчителів, а й навчальні матеріали, результати виконання навчальних проектів [322].

Масштабним комп'ютерним проектом в початкових школах Сполучених Штатів Америки та цілого ряду країн Європи є проект, що дістав назву "Writing to read" (Писати для того, щоб читати). Основу проекту становить комп'ютерна навчальна система, розроблена для формування навичок читання і письма в підготовчому та першому класах. У процесі навчання учні за допомогою комп'ютерної програми і стандартних друкованих засобів вивчають алфавіт, фонетичну складову слів. Враховуючи, що навички читання друкованого тексту формуються раніше, ніж навички письма, автори проекту пропонують учням перш ніж почати писати в зошиті, почати друкувати за допомогою комп'ютера. Учні починають письмово (в комп'ютерній програмі) формулювати свою думку, з'ясовують, якими літерами можуть бути передані певні звуки, отримують перші навички побудови речення [325].

Для організації процесу навчання використовуються декілька комп'ютерів, встановлених у кожній класній кімнаті. За кожним комп'ютером працює 2-3 учні, які виконують схожі за змістом завдання. Керує процесом навчання комп'ютерна програма, яка виступає в ролі гідата та наставника. Вона пояснює зміст завдання, за необхідності підказує, знаходить помилки, пропонує нові завдання. В учнів створюється враження, що вони самі керують процесом навчання. Учитель виступає у ролі помічника, який забезпечує навчальні потреби учнів, відстежує хід навчання і, якщо потрібно, вносить корективи.

Така організація дає можливість здійснювати процес навчання у зручному для кожного учня темпі, а учителю – більше уваги приділити учням, у яких виникають труднощі.

Одним із результатів навчання є те, що в учнів у процесі навчання не виникає "розмежування" слова в усному мовленні і слова написаного. Дуже часто діти правильно читають друкований текст, але зміст прочитаного не розуміють. Це пояснюється тим, що вони зосереджені на правильному відтворенні окремих складів, які не завжди у них складаються у слова, а слова – у речення. Письмо за допомогою комп'ютера розвиває навички, які дають змогу учням усвідомлено читати текст. Така система навчання також сприяє розвитку мовлення учнів.

Описана вище програма не спрямована тільки на використання комп'ютерів. Разом із комп'ютерами та відповідним програмним забезпеченням, використовуються інші технічні і друковані засоби навчання, такі, як: касетні магнітофони із записами матеріалів програми, звукова азбука, 10 робочих зошитів по одному на кожен цикл вивчення програми, підручники і посібники для читання, лото для читання і складання слів і речень, демонстраційні панно та екрани, магнітна азбука тощо. Не залишаються осторонь стандартні класна дошка і крейда (маркери). Школярі, які навчаються за цією програмою, швидше починають читати і писати,

мають більш розвинуті навички зв'язного мовлення, що, за беззаперечним твердженням психологів, позитивно впливає на їхній розумовий розвиток.

У Данії, Норвегії, Фінляндії, Естонії, Швеції був розроблений і експериментально впроваджений проект під назвою "Playful computer writing" – "Навчання письма за допомогою комп'ютерних ігор". Проект подібний до "Writing to read", згаданого раніше. Розробник проекту – норвезький вчений Арне Трагетон (Arne Trageton). Основою програми є вимоги стандартів початкової школи Норвегії, в яких передбачено використання ігрових методів навчання з комп'ютером для дітей 6-10 років. Ці стандарти вимагають формування у дітей навичок друкування на комп'ютері. А. Трагетон зазначає, що навчитися писати для дитини молодшого шкільного віку простіше, ніж читати. Але писати за допомогою ручки важко, бо моторика м'язів руки дитини недостатньо розвинена. Писати ж на комп'ютері значно легше і можна робити це і за межами школи. Здійснюючи спроби писати на комп'ютері, діти вчаться читати текст, які склали самі. Пізніше вони читають комп'ютерні тексти, що складені їхніми товаришами та тексти з різних книжок класної бібліотеки. На відміну від американського проекту, проект "Playful computer writing" спрямований на більш широке використання ігрових форм навчання відповідно до ідей Л. Виготського та Ж. Піаже.

Результати експерименту позитивні. Після його впровадження в першому класі (6 років), у другому класі традиційні букварі стали не потрібні. Діти склали свої власні букварі, грали у "видавництво" та "редакцію газети", склали маленькі тексти, невеличкі оповідання. Експериментальні класи показали високі результати у складанні зв'язних висловлювань, виявили гарний рівень сформованості навичок письма.

Активно впроваджуються комп'ютерні технології в освітній процес шкіл Фінляндії. Особливу увагу спрямовано на ліквідацію комп'ютерної безграмотності, в особливості серед учителів. Для них в школах були організовані безкоштовні курси навчання роботі з комп'ютером. Це дало

позитивні результати, і вже зараз фінські школярі посідають одне з перших місць у світі з використання Інтернету для підготовки домашніх завдань.

Досягнення комп'ютерної грамотності населення є пріоритетним аспектом освіти багатьох країн. Перспективним є забезпечення всіх шкіл комп'ютерами і підключення їх до мережі Інтернет. Оскільки інформаційно-комунікаційні технології знаходяться на різних стадіях розвитку, кожна країна обирає свій шлях забезпечення доступу школярів до них.

У Китаї проект "Використання сучасних освітніх технологій" спрямовано на забезпечення шкіл комп'ютерним обладнанням і доступом до Інтернету. У Бразилії комп'ютери та інформатика були введені в усі державні початкові школи в межах реалізації державної програми з інформатизації освіти. Протягом останніх трьох років в Єгипті проводяться заходи щодо забезпечення використання ІКТ під час викладання навчальних предметів в середній школі [188].

Вимоги до розвитку, упровадження і використання ІКТ у практиці початкового навчання шкіл України сьогодні підтверджуються різними нормативними й установчими документами: законами України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, концепцією "Нова українська школа", Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, державними програмами "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006-2010 роки, Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року, Концепцією впровадження медіа освіти в Україні (2010 р.), Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні (2013 р.) [186].

Дослідниця В. Андрієвська зазначає, що початкова школа в системі загальної освіти залучилася до процесу інформатизації освітнього процесу не так стрімко, як у зарубіжних країнах, що зумовлено низкою причин. Назвемо основні з них [2].

Вагомою причиною є уповільнення процесу цілком вмотивованою дискусією науковців щодо доцільності використання комп'ютера молодшими школярами. (Н. Апатова, А. Платонова, Н. Полька, О. Савченко та ін. – дослідження впливу роботи з комп'ютером на фізичний розвиток учнів молодшого шкільного віку; Ю. Бабаєва, І. Балонов, А. Єгоров, Н. Карвацька та ін. – дослідження психологічного аспекту застосування комп'ютера дітьми молодшого віку [216, с 66–68].

Недоліки, пов'язані зі шкідливим впливом комп'ютера на психічний та фізичний розвиток дітей, компенсуються вдосконаленням комп'ютерної техніки, програмних засобів, зокрема:

- використанням спеціалізованих програмних засобів, за допомогою яких можна фільтрувати зміст Web-сторінок (за необмеженою кількістю умов);

- можливістю обмежувати доступ учнів молодшого віку до дорослого контенту в мережі Інтернет;

- використанням Web-додатків (StopKids, Time Boss PRO, NkTimeTracker від Nicekit Software, ContentWasher), які дозволяють накладати часові обмеження роботи дитини за комп'ютером або з конкретною програмою;

- розробкою програмних засобів відповідно до психолого-педагогічних вимог сприйняття дитиною молодшого віку інформації (спираючись на наукові дослідження, зокрема фахівців Асоціації "Комп'ютер і дитинство" щодо використання розвивальних і навчальних комп'ютерних ігор) [4, с 12];

- досягненнями в галузі новітніх дисплейних технологій, що дозволяє безпечно використовувати ІКТ у навчанні дітей дошкільного й молодшого шкільного віку (чіткість багатокольорного зображення з урахуванням особливостей його сприйняття дитиною, рівномірність відображення кольору при варіюванні розміру зображення, висока якість динаміки відео-зображень тощо).

Важливою причиною затримки застосування комп'ютера в практиці початкової освіти визначено відсутність комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання базових дисциплін початкової школи, що передбачало розробку нового змісту навчання, нових засобів, організаційних форм і методів навчання тощо. Водночас у межах виконання проєктів, прийнятих Законом України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" (04.02.1998 року, № 75/98-ВР), Законом України "Про Національну програму інформатизації" (13.09.2001 року, № 74/98-ВР), Постановою Кабінету Міністрів України "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці на 2006 – 2010 роки" (07.12.2005 року, № 1153), Законом України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки" (09.01.2007 року, № 537-V), було реалізовано належне комп'ютерне забезпечення освітніх закладів. Статистичні дані на 2014 – 2015 роки показали, що рівень комп'ютеризації шкіл становить 93% (16401 шкіл із 17604), підключення до мережі Інтернет становить 81% (14331 шкіл) [184].

Особливу увагу варто приділити інформаційній культурі учнів початкових класів. На сьогодні в освітній процес початкової школи впроваджуються мультимедійні засоби навчального призначення. Розроблено значну базу україномовних електронних навчально-методичних комплексів як засобу ІКТ-підтримки шкільних дисциплін, які відповідають сучасним оновленим стандартам початкової школи. Такі електронні комплекси містять:

- навчальні прикладні програмні засоби та тестові оболонки (електронні репетитори, мультимедіа-тренажери, енциклопедії, атласи, оцінно-контролюючі програми тощо);
- предметно-орієнтовані середовища (предметно-ігрові середовища, моделюючі програми, картографічні ресурси, макро- і мікросвіти тощо);
- інтегровані навчальні засоби (електронні видання, мультимедіа-презентації, лабораторні практикуми тощо) [2].

У практиці початкової освіти активно запроваджуються освітні онлайн-платформи (наприклад, Learning.ua, EdEra, "Гипермаркет Знаний" та ін.), які містять різні практичні матеріали: інтерактивні завдання, цікаві задачі, вправи на самоперевірку, які в цікавій формі подають навчальний матеріал і засоби його використання. Програми та інтерактивні завдання розроблені згідно з оновленими стандартами Міністерства освіти і науки України та відповідають міжнародним освітнім стандартам Common Core. Онлайн-платформи вміщують шкільні підручники, посібники, дидактичні матеріали.

У вільному доступі представлено велику кількість педагогічних онлайн-засобів, освітніх інтерактивних хмарних сервісів. Учитель має можливість дібрати навчальний матеріал, самостійно розробляти завдання, зручно й ефективно візуалізувати статичну та динамічну інформацію до змісту конкретної теми будь-якої базової дисципліни початкової школи.

У мережі Інтернет поширено інформаційно-освітні середовища, освітні онлайн-платформи, які дають змогу і майбутнім фахівцям, і працюючим учителям здійснювати мережеву взаємодію для обміну практичним досвідом та формування загальнодоступної електронної програмно-методичної бази інформатизації початкової школи.

Реалізація перелічених вище заходів сприяє ефективному використанню дидактичних можливостей ІКТ у початковій школі. Міністерство освіти і науки України пропонує концептуальні засади подальшого розвитку середньої освіти, представлені в Концепції Нової української школи (27 жовтня 2016 р.). Під час підготовки засад бралися до уваги "Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років", підготовлена Стратегічною дорадчою групою "Освіта" в рамках спільного проекту Міжнародного фонду "Відродження" та БФ "Інститут розвитку освіти", а також "Концепція середньої загальноосвітньої школи України" Національної академії педагогічних наук України, "Візія нової української школи", підготовлена спільнотою вчителів EdCamp Ukraine. Основу НУШ складає наскрізне застосування ІКТ в освітньому процесі й поступовий

перехід до системного процесу, який охоплює всі види діяльності школяра [117].

Наступним фактором, який гальмував запровадження ІКТ в початкову освіту, була неготовність вчителів до використання ІКТ у професійній діяльності. Учителі не мали навичок і мотивації до користувача ІКТ-технологій. Відсутність мотивації обумовлена зміною ролі учителя в освітньому процесі. У побудові уроку із використанням ІКТ головною функцією вчителя є "завчасне моделювання схеми діяльності учнів із комп'ютером відповідно до змісту і мети уроку" [2], створення комунікативних умов стимулювання учнів до аналізу й усвідомлення змісту навчального матеріалу та активізація їхньої пізнавальної діяльності.

На сьогодні для вчителів початкової школи мають можливість проходити курси підвищення кваліфікації, які реалізуються на державному рівні, нерідко за сприянням компаній Intel, Microsoft, Google; проходити зарубіжне стажування, для ознайомлення з новими концепціями, методами, інструментами щодо використання ІКТ у практиці початкового навчання.

Організацією міжнародних навчальних курсів за різними темами займається агентство з розвитку міжнародного співробітництва МЗС Держави Ізраїль (MASHAV). Навчальні курси проводяться щороку. Серед пропонованих заслуговують на увагу "Education for Technology and the use of ICT in Education", "Education for Science and Math – STEM Framework" [327].

Під час реалізації освітніх проектів, спрямованих на впровадження інформаційно-комунікаційних (мультимедійних) технологій в початкову освіту, висувуються різні завдання – від необхідності виробити в учнів базові навички в таких галузях, як: електронна обробка інформації, робота з базами даних тощо, – до вдосконалення навчальних програм і освітнього процесу в цілому, забезпечення учням нових способів отримання навчальної інформації, розширення можливості спілкуватися з учнями інших шкіл, спільно з ними реалізовувати навчальні проекти.

Наукове обґрунтування та практична перевірка експериментальної методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів передбачає врахування зарубіжного та вітчизняного досвіду з упровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

2.3. Мультимедійні засоби у системі форм, методів і прийомів роботи вчителя з розвитку мовлення учнів початкових класів

Для побудови експериментальної системи вправ з розвитку мовлення із застосуванням мультимедійних засобів необхідно окреслити низку методів та прийомів, за допомогою яких вона буде реалізована.

Сучасні методи і прийоми навчання мови та розвитку мовлення спираються на традиції вітчизняної школи. Проблему розвитку мовлення молодших школярів, зокрема добір методів, прийомів та вправ, представлено у працях В. Бадер, М. Вашуленка, Р. Вовкотруб, Т. Коршун, А. Ляшкевич, А. Нікітченко, М. Орап, О. Паскаль, С. Пенькової, О. Петрук та ін. У науковій літературі існує низка підходів до визначення понять "метод" і "прийом" навчання та їх класифікацій. Визначення цих понять згадувалися попередньо у підрозділі 1.3 роботи з метою окреслення базових понять дослідження. Коротко зазначимо, що в сучасній дидактиці "метод" розглядається як спосіб упорядкованої взаємозв'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямований на розв'язання навчально-виховних завдань (А. Алексюк), а "прийом" навчання – елемент методу, часткове поняття щодо загального поняття "метод" [109, с. 45]. Якщо метод – це спосіб діяльності, то прийом є окремим кроком, дія в реалізації методу. На думку І. Лернера, метод – це дидактична модель діяльності педагога, яка реалізується в конкретних його діях – прийомах [166, с. 40].

Існують усталені класифікації методів навчання: за рівнем і характером пізнавальної активності учнів (І. Лернер, М. Скаткін), за джерелами знань

(Є. Голант, Д. Лордкіпанідзе, С. Шаповаленко), за способом взаємодії вчителя й учнів на уроці (О. Біляєв, Є. Дмитровський, С. Чавдаров та ін.), за особистісно-діяльнісним підходом (Ю. Бабанський, В. Краєвський, А. Хуторський) тощо.

О. Кучерук пропонує поділ методів за компетентнісно-цільовим принципом (когнітивні, практичні, герменевтичні, креативні, комунікативні). Учена пропонує класифікацію у вигляді п'яти груп за трьома рівнями: формування мовної компетентності; формування мовленнєвої компетентності на базі текстового підходу; формування комунікативної компетентності на основі ситуативного підходу. О. Кучерук також визначено такі групи методів: 1) методи, спрямовані на оволодіння мовними знаннями; 2) методи, спрямовані на формування навчально-мовних та правописних умінь, навичок; 3) методи, спрямовані на формування мовленнєвих знань і розвиток рецептивної мовленнєвої діяльності; 4) методи, спрямовані на формування мовленнєвих знань та розвиток продуктивного мовлення; 5) методи формування комунікативної компетентності [133, с. 332–333].

За М. Успенським виокремлюють три групи методів: методи здобування теоретичних знань із мови (пізнавальні); методи формування мовних умінь і навичок та мовленнєвих умінь – тренувальні методи, а також контрольноперевірні методи. До пізнавальних М. Успенський відносить пояснювально-ілюстративний, частково-проблемний або метод евристичної бесіди, проблемний або пошуковий. Тренувальні методи застосовуються на етапі формування мовних та частково мовленнєвих умінь і навичок. До тренувальних належать імітаційний, репродуктивний, оперативний та комунікативний. Кожен із цих методів (залежно від змісту, мети навчання, вікових особливостей та рівня мовленнєвого розвитку учнів) може використовуватись і під час навчання української мови та розвитку мовлення.

У межах кожного методу застосовуються прийоми, які визначаються конкретною темою і метою навчального матеріалу.

У методиці викладання української мови в школі проблеми добору та класифікації вправ і відповідних методичних прийомів, спрямованих на формування комунікативних умінь, представлені у працях О. Біляєва, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Карамана, В. Мельничайка, М. Пентилюк, М. Стельмаховича, М. Успенського, О. Хорошковської, Г. Шелехової. С. Золотницька пропонує класифікацію, побудовану на лінгвістичному принципі дихотомії – дослідниця виділяє вправи комунікативні та некомунікативні [165; 170].

У методиці розвитку мовлення учнів початкової школи визначено такі методи, як: інформаційно-рецептивні; імітаційні; репродуктивні; конструктивні; творчі; комунікативні.

Інформаційно-рецептивні методи навчання ґрунтуються на поєднанні інформаційного й рецептивного (або рецептивно-перцептивного) методу учіння. До цієї групи методів належать: *повідомлення нової навчальної інформації, пояснення нової навчальної інформації, постановка запитань (бесіда)* та ін. Передача інформації відбувається за допомогою усного слова (повідомлення, пояснення), наочних посібників (таблиці, схеми), друкованого слова (підручника, посібника), а прийом інформації – за допомогою слухання, читання, спостереження, відтворення, заучування, відповідей на запитання.

Метод повідомлення готової інформації – основний метод ознайомлення учнів з лінгвістичним поняттям (Л. Федоренко). Прийоми цього методу: прийом опорного повторення, прийом предметних дій (виокремлення одиниць мови й мовлення), прийом перефразування.

Метод пояснення готової інформації передбачає усну передачу інформації, пояснення лінгвістичного поняття, правил правопису, закономірностей мовних явищ.

Постановка інформаційних запитань, або метод бесіди полягає у проведенні певного виду бесіди (підготовчу інформаційну, евристичну,

відтворювальну, узагальнюючу, повторювальну) [151] шляхом ставлення інформаційних або проблемних запитань.

Імітаційні методи (методи навчання за зразками, спонукально-репродуктивні методи) застосовують для формування навичок користуватися отриманою інформацією (К. Плиско). Вчитель демонструє спосіб виконання дій, а учні їх відтворюють. В межах імітаційного застосовується метод мовного (мовленнєвого) розбору та репродуктивний метод. Прийомами цих методів є спостереження, показ міркувань, цільова бесіда.

На думку М. Львова, *репродуктивний метод* ґрунтується на багаторазовому використанні засвоєних знань: "засобів мови, правил, алгоритмів тощо". До прийомів цього методу належать: *репродуктивні повідомлення, репродуктивна бесіда, прийом репродуктивних вправ* та ін.

Конструктивний метод полягає в організації навчальної практичної мовленнєвої діяльності учнів на основі здобутих теоретичних знань, спрямовану на побудову та перебудову текстів, речень тощо.

Творчий метод полягає у виконанні вправ без опори (переважно), без зразка та конструктивних завдань. Характерними ознаками є імпровізація, оригінальність, творчість у вирішенні поставлених завдань.

Комунікативний метод спрямований на формування комунікативної компетентності; "комплекс методичних прийомів, які спираються на мовлення, на живе спілкування, на мовну комунікацію" [151]. В основу цього методу покладений мотив – бажання висловити думку, переконати, спонукати до дії, запитати про щось тощо [285].

Основу нашої системи навчання мовлення становлять: імітаційний, конструктивний, творчий, комунікативний методи, кожен із яких реалізується у відповідних вправах [168, с. 8].

Імітаційний метод (метод навчання за зразками) передбачає аналіз текстів-зразків, побудову власних висловлювань і текстів за аналогією,

пошукову діяльність (вибір мовних одиниць), побудову моделей текстів-зразків, конструювання власних текстів за цими моделями, близькі до тексту усні та письмові перекази з творчим доповненням чи без, інсценування, драматизацію, літературну творчість. До прийомів імітаційного методу належать: добір заголовків до частин тексту, усі види усних і письмових переказів, складання речень або компонентів тексту відповідно до якогось певного типу тексту, письмові твори за аналогією до прочитаних творів, переклади, відгуки про прочитані книги, ділові папери.

Конструктивний метод (конструювання або переконструювання тексту). До прийомів належать логічні прийоми та вправи (побудова роздумів, доказів, виправлення логічних помилок і помилок у послідовності викладення думок тощо); прийоми та вправи, в основу яких покладено теорію тексту (складання текстів різних видів, редагування власних текстів тощо).

Творчий метод використовується для стимулювання творчої діяльності учнів, передбачає формування умінь учня набувати знання самостійно, досліджувати предмет або явище, робити висновки, а набуті знання застосовувати у практичній діяльності. Він включає школярів у процес самостійного творчого пізнання, сприяє формуванню навичок творчої діяльності, створює умови для формування пізнавальних інтересів, потребу в такому виді діяльності; забезпечує не тільки формування знань про текст, розвиток умінь і навиків мовної діяльності, але й сприяє розвитку творчих здібностей молодших школярів в єдності з вдосконаленням їх мовної здібності. Особливу увагу слід звернути на самостійне створення учнями тексту (твору).

Комунікативний метод спрямований на формування і розвиток комунікативних умінь. За характером мовленнєвої діяльності він аналогічний продуктивно-творчому, оскільки базується на розвитку й творчому

застосуванні набутих мовленнєвих навичок, передбачає формування діалогічного й монологічного мовлення. Цей метод включає такі прийоми: створення мовленнєвих ситуацій, рольових ігор, казкових сюжетів, реклами, словесного малювання (рис. 2.3.1).

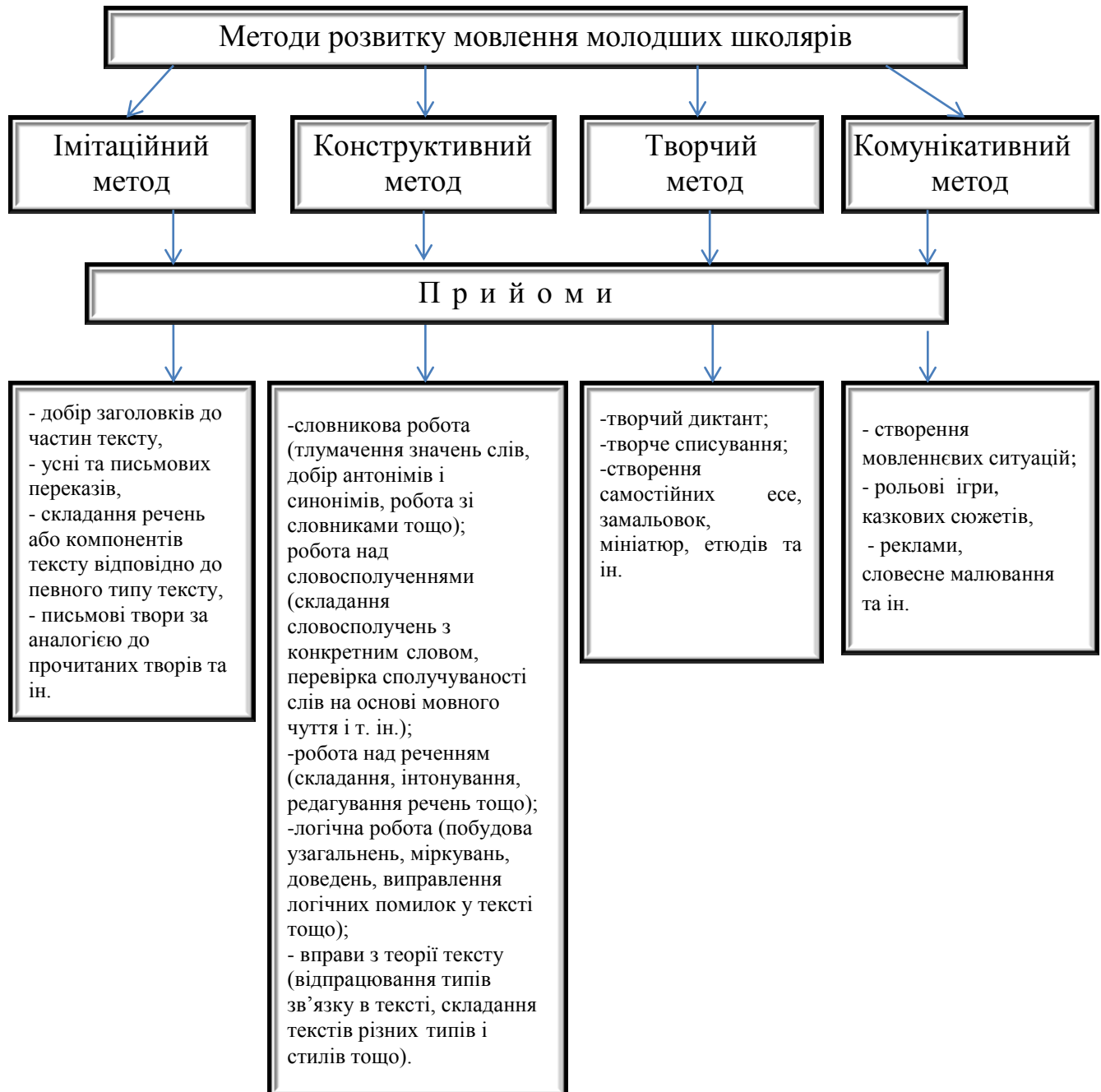

Рис. 2.3.1 Методи та прийоми розвитку мовлення учнів початкових класів

У методиці навчання під терміном "вправа" розуміють спеціально організовану і цілеспрямовану діяльність, процес набуття, формування, удосконалення, розвитку, усвідомлення і закріплення знань, умінь і навичок (Ю. Пассов [205], О. Савченко [241; 245], В. Сухомлинський [261; 262] та ін.).

Функційний принцип у підході до побудови системи вправ представлено в класифікації Є. Пассова (мовні, вправи-переклади, трансформаційні, підстановчі, мовленнєві, питально-відповідні, умовно-мовленнєві, імітаційні, власне репродуктивні) [206, с. 114]. За І. Салістром виділяють два типи вправ: вправи, що готують до мовлення, та власне мовленнєві вправи, що підтверджується принципом мовленнєвого спрямування. Доцільність поділу вправ за способом формування умінь і навичок на імітаційні, оперативні та комунікативні довів у своїй праці М.Успенський [109].

Необхідно звернути увагу на прийоми та *вправи, які виконують підготовчу функцію* у процесі розвитку мовлення (словникова робота, робота зі словосполученням, робота з реченням).

Вправи повинні поступово ускладнюватися і бути спрямованими на розвиток зв'язного мовлення. Серед них: розгорнуті відповіді на запитання, словниково-орфоепічна, словниково-орфографічна робота, робота над реченням, текстом, складання переказів, творів.

Розвиток зв'язного мовлення у початковій школі здійснюється за двома взаємопов'язаними напрямками – розвиток усного мовлення та формування писемного мовлення, які реалізуються в діалогах та монологіях [168].

Система роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів подано на рис. 2.3.2.

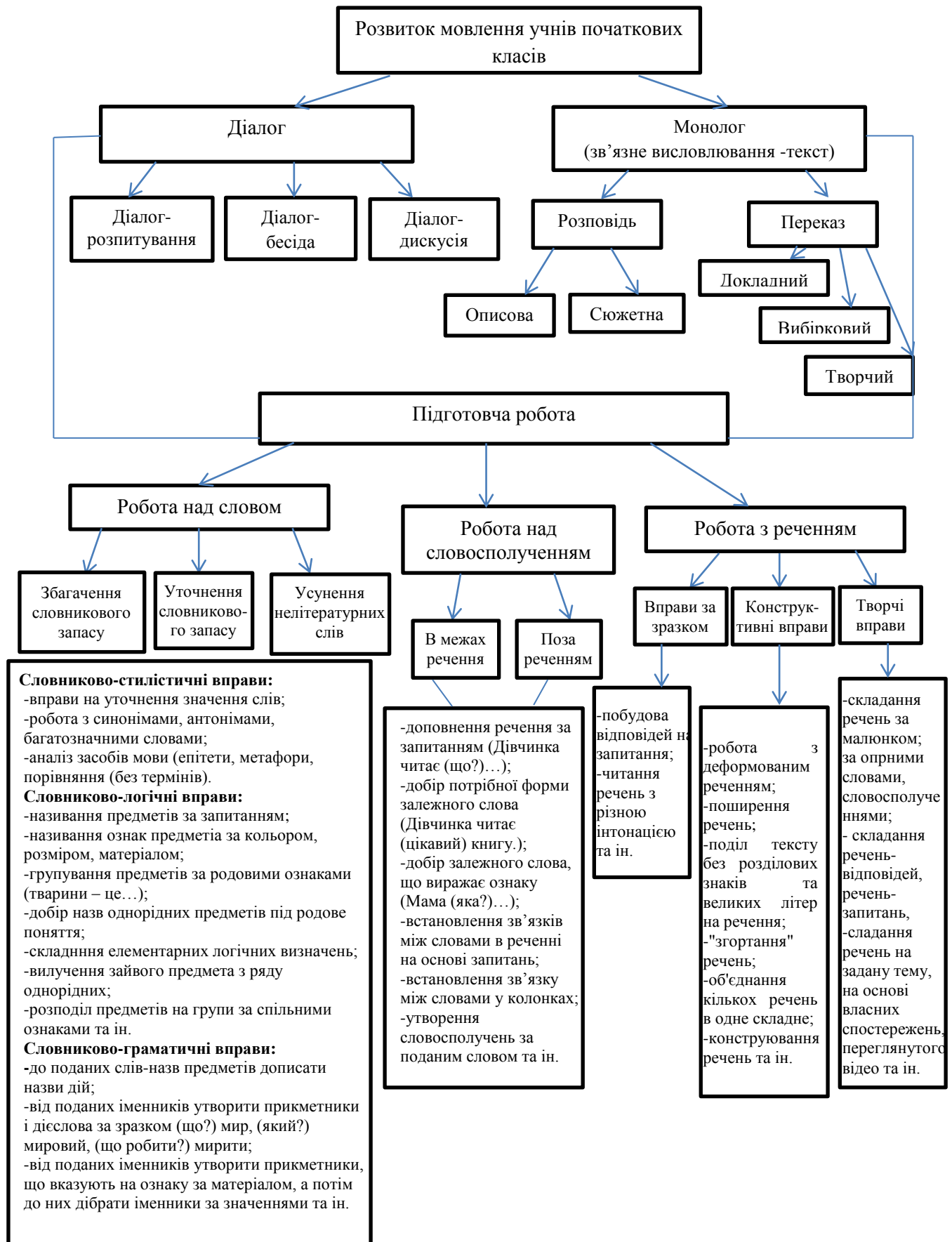

Рис. 2.3.2 Система роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів

Навчання учнів *діалогічного мовлення* здійснюється поетапно: від відтворення зразка до самостійної побудови діалогу. Із цією метою доцільно використовувати завдання на відтворення, розігрування діалогів з прочитаних казок, оповідань; на доповнення незавершеного діалогу; побудову діалогу за зразком; складання діалогу з порою на допоміжні матеріали; побудову діалогу за ситуативним малюнком; створення діалогу за описаною ситуацією.

Вправами, що сприяють *розвитку монологічного мовлення*, визначено такі: робота над словом, словосполученням, реченням; конструювання тексту, його редагування, різні види переказів (докладний, стислий, вибірковий); твори (твір-опис, твір розповідь, твір-міркування, твір за картиною, за серією малюнків, твір на основі власного досвіду, твір на основі загадки та інше); складання ділових паперів (запрошення, оголошення, лист другові та інші) [35].

Вагоме значення в роботі з розвитку мовлення учнів початкових класів відведено таким *наочним методам*, як: спостереження, екскурсії, екскурсії-огляди, розглядання предметних та сюжетних ілюстрацій, перегляд кінофільмів, мультимедійних презентацій, телепередач, застосування дидактичних ігор тощо. Використання цих методів відповідає дидактичному принципу наочності, а також наочно-дієвому та наочно-образному характеру мислення учнів.

Однак формувати вміння працювати з такими ТЗН необхідно поступово, забезпечуючи успіх у роботі кожного школяра. Тому уроки української мови в комп'ютерному класі найдоцільніше організовувати за принципом групового навчання "учитель – учні". Роль учителя й учня почергово виконують діти. Спершу "учень" спостерігає за роботою "вчителя", ставить уточнювальні запитання. Пізніше учасники групи виконують програму спільно, обговорюють свої рішення. Утретє програму

виконує "учень" самостійно, а "вчитель" спостерігає, дає поради. Колективне виконання програми виправдане лише тоді, коли програма складна в інформативному та навчальному планах.

Значні можливості щодо активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках мови із застосуванням колективних форм роботи мають інформативні (smart) дошки (назва походить від англ. – кмітливий, спритний, меткий). Робота з цим навчальним устаткуванням дає широкі можливості для організації пізнавальної діяльності школярів, робить уроки динамічними. Необхідний лише дотик, щоб вибрати позначку, відкрити веб-сайт або пересунути зображення, учням достатньо торкнутися поверхні дошки – палець працює, як мишка. Такий простий і швидкий доступ до інформації спонукає учнів до міркувань і створення нових ідей.

Уроки української мови з використанням комп'ютерних засобів навчання не тільки спонукають до активної роботи, а й допомагають донести матеріал до кожного учня в класі. Ніяке інше устаткування для навчального класу не дає таких можливостей. Великий екран, на який проектується інформація, видно кожному, і вчитель має змогу заволодіти увагою всього класу. Учні бачать великі кольорові зображення і діаграми, взаємодіють з матеріалом, рухаючи літери, цифри, слова і картинки. Дотиком пальця учень може працювати з різноманітними фігурами, шукати потрібну інформацію в мережі або робити презентацію. А за допомогою маркера, що знаходиться на спеціальній підставці, він пише на екрані електронним чорнилом. Зазначимо, що використання сучасних технологій у навчанні відповідає соціальним і психологічним особливостям учнів молодшого шкільного віку.

Як зазначалося раніше, мультимедійні засоби надають можливість викладачам урізноманітнювати методи та організаційні форми навчання. Для цього напряму досліджень характерне створення педагогічних технологій і методичних систем навчання, орієнтованих на формування вмінь провадити

навчальну діяльність із використанням сучасних методів і засобів навчання, засобів інформаційної взаємодії й комунікації [214, с. 181].

В умовах становлення та розвитку Нової української школи залишаються актуальними різні аспекти проблеми застосування традиційних методів розвитку мовлення учнів. Однак використання мультимедійних засобів в освітньому процесі оптимізує його перехід до якісно нового рівня, позитивно впливає на мотивацію школярів до навчальної діяльності, підвищує рівень їхньої спроможності й активності у виборі способів виконання завдань, що постають перед ними. Мультимедіа сприяють реалізації педагогічних цілей, інтегруючись в освітній процес і взаємодіючи з його компонентами – змістом, формами й методами навчання.

У навчальній програмі з української мови для початкової школи особливу увагу акцентовано на словниковій роботі. Лінгводидакти (О. Біляєв, М. Вашуленко, О. Лобчук, А. Люблінська, М. Осколова, В. Собко, Н. Тализіна, О. Хорошковська), які вивчали мовленнєвий розвиток особистості, розглядали збагачення словникового запасу учнів початкової школи як основу розвитку мовлення. Слово має стати одним із найважливіших об'єктів уваги вчителя й учнів уже на початковому етапі вивчення української мови – у період навчання грамоти. На думку багатьох дослідників, із метою збагачення словникового запасу першокласників доцільно застосовувати різноманітні засоби навчання, серед яких важливе місце посідають як традиційні технічні засоби (аудіо-, відеозаписи), так й інноваційні (комп'ютер, SMART-дошка, анімація, презентація).

У процесі збагачення словникового запасу учнів новими словами педагог застосовує традиційні в методиці прийоми: показ натуральних предметів або предметних малюнків із зображенням певного процесу, дії, якості предмета – його кольору, форми; елементарне логічне визначення предмета шляхом вказівки на видову або родову назву та його істотну

ознаку; добір до слова одного або кількох синонімів; добір до слова протилежних за значенням; добір родової або видових назв; введення нового слова в речення; вказівка на слово, від якого походить те, яке пояснюється, або добір спорідненого; переклад; застосування ілюстрації в букварі [287, с. 108-110].

Ефективність впливу мультимедіа на збагачення словникового запасу першокласників багато в чому залежить від ступеня і рівня ілюстративності усного матеріалу. Візуальна насиченість навчального матеріалу робить його яскравим, переконливим і сприяє інтенсифікації процесу його засвоєння. "Комп'ютерна презентація дозволяє акцентувати увагу школяра на важливій інформації і створювати наочні ефектні образи у вигляді графічних композицій, схем" [177, с. 17]. Системне застосування засобів мультимедіа можливе впродовж вивчення навчальної теми, коли на кожному з уроків використовуються лише окремі їхні елементи / сукупність елементів.

Основними напрямками застосування мультимедіа як засобу збагачення словникового запасу першокласників є демонстрація наочних матеріалів: різноманітних схем, малюнків; демонстрація процесів та явищ; презентація завдань, спрямованих на перевірку розуміння тих чи інших слів учнями. Мультимедійні засоби навчання значно поліпшують доступ до інформації, підвищують ефективність і мотивацію навчання, забезпечують нові шляхи подання інформації, які полегшують її розуміння, дають змогу для випробування власних ідей та проектів, роблять учнів більш упевненими та здатними вирішувати проблеми самотужки. Водночас однією з найголовніших переваг застосування мультимедіа під час навчання є можливість задовольнити індивідуальні потреби учнів.

Для збагачення словникового запасу дослідниками розроблено систему завдань, що охоплює словниково-логічні вправи, які допомагають не лише збільшити словниковий запас першокласника, а й логічно і правильно

використовувати ці слова у повсякденному мовленні. Вони сприяють розвитку мислення, збагаченню й систематизації словникового запасу учнів. Нашу увагу привернули зразки словниково-логічних вправ: називання предметів за вказаною ознакою; групування слів-назв предметів за певною ознакою; називання предметів за властивими їм діями; називання предметів за властивими їм ознаками; розподіл слів-назв предметів на дві чи три групи; добір до назв однорідних предметів слова, яке означає родове поняття; добір слів, що означають вид поняття, до узагальнюючих; вилучення зайвого слова з певної родової групи; творення нового слова (пропедевтика творення частин мови); складання елементарних логічних визначень; робота над реченням; робота над текстом [204, с. 37-38; 110, с. 59].

Виконуючи запропоновані завдання, учні навчаються класифікувати (групувати) слова, порівнювати предмети і явища, встановлювати на основі цього схожість і різницю між ними. Логічні вправи допомагають дітям правильно співвідносити родові та видові поняття, правильно визначати зв'язок між предметом і словом, яке позначає його.

Найважливіше завдання вчителя початкової школи у полягає в навчанні дітей правильно будувати речення, вживати слова в реченні, розташовуючи їх таким чином, щоб речення звучало природньо, як у живому мовленні. У цьому дослідженні ми пропонуємо вправи із малюнковим та деформованим текстами, які допоможуть першокласникам успішно оволодіти необхідними мовленнєвими вміннями, під час опрацювання яких здійснюється мовленнєвий розвиток учнів, збагачується їхній словниковий запас. Прикладом такого завдання із застосуванням засобів мультимедіа (анімації) виступає малюнковий текст, який зображено на SMART-дошці. Учні пропонується прочитати текст, замінюючи малюнки відповідними словами, після зміщення предметних малюнків здійснюється самоперевірка.

Реалізацію більшості методів навчання, контролю та активізації пізнавальної діяльності учнів мультимедійні засоби забезпечують на якісно новому рівні. Практичне застосування засобів мультимедіа сприяє вдосконаленню або навіть частковій заміні в освітньому процесі таких класичних методів навчання, як: методи усного викладу навчального матеріалу (розповідь, пояснення тощо), методи наочного і практичного навчання; методи закріплення отриманих знань, методи самостійної роботи, методи контролю та перевірки знань [110, с. 59].

Л. Паршина наголошує: мультимедійні засоби мають великий креативний потенціал, що постійно розвивається, дає змогу знаходити різноманітні цінні та дієві форми й методи самореалізації, сприяє реалізації принципів навчання. Мультимедійні засоби навчання мають потужний емоційний заряд, спонукають до пізнавальної діяльності, завдяки одночасному впливу на учня графічної, аудіовізуальної й візуальної інформації, доступності інформації за допомогою гіперпосилань [204].

Аналіз нормативних документів, чинних підручників, лінгводидактичної літератури засвідчив актуальність і перспективність створення системи мультимедійних завдань комунікативної спрямованості. Приклади мультимедійних комунікативних завдань, які доповнюють систему вправ чинних підручників, сприяють реалізації комунікативно-діяльнісного та функціонально-стилістичного підходів.

Відповідно до чинної програми з української мови, розвиток мовлення пов'язаний із формуванням та розвитком основних видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письма. Для формування в учнів елементарних умінь монологічного та діалогічного мовлення, обов'язковою є робота над уміннями відповідати й ставити запитання однокласникам, учителям; правильно, емоційно сприймати мовлення однолітків і дорослих.

Основними навичками мовленнєвої діяльності учнів початкових класів

є розуміння основної думки (висловлення, твору тощо); причинно-наслідкових зв'язків; виражально-зображувальних засобів тексту (висловлення); фактичного змісту твору (про кого, про що розповідається); уміння: складати і розігрувати діалог; додержуватись правил етикету (не перебивати, вислуховувати партнера, поважати його думку); використовувати етикетну лексику й українські форми звертання; дотримуватися норм української літературної мови; переказувати текст; будувати зв'язні висловлення [171, с. 52].

Дидактичні засоби з комп'ютерною підтримкою, поєднані з різними компонентами педагогічної майстерності учителя, формують, на нашу думку, належне підґрунтя для оволодіння учнями навчального матеріалу, формування умінь правильно будувати зв'язні висловлення.

Основні професійні інструменти вчителя початкових класів – це дитяча книжка (у тому числі підручник) і живе усне мовлення, розраховане на сприйняття учнями молодшого шкільного віку. Тому чільне місце у формуванні дитячої особистості посідають уроки рідної мови (навчання грамоти, класне читання, позакласне читання, українська мова, уроки розвитку мовлення).

Мультимедійні засоби суттєво впливають на емоційну сферу учня, сприяючи підвищенню пізнавальної активності, інтересу до предмета та навчання взагалі, активізації навчальної діяльності учнів. За допомогою інформаційних технологій вчитель може організувати вивчення нового навчального матеріалу, роботу над текстом, виконання вправ, формування стійких мовно-мовленнєвих умінь і навичок, збагачення словникового запасу, оволодіння нормами літературної мови тощо

У практиці сучасної початкової школи поширеними є два *шляхи* використання *мультимедійних засобів*:

- використання спеціальних навчальної електронної продукції, навчальних програм, в яких передбачаються матеріали для різних видів навчальної діяльності, також пропонується методика їхнього застосування ("Сорока Білобока", "Атлантик рекордс", "Вундеркінд з пелюшок", "Нова школа", "Основа", "Професор Карапуз", "Ранок", "СмітStudyBuddy" та інші);

- самостійний відбір окремого матеріалу щодо конкретних цілей навчання, створення мультимедійних додатків (мультимедіа-презентацій, мультимедіа-видань за допомогою програм UVScreenCamera, Free Video Dub, Avidemux, Aurora Media Workshop 3.4.42 та ін.) [317, с. 21].

Але введення такої технології в освітню діяльність вимагає не просто навчання педагогів, але й являє собою комплексну науково-педагогічну, соціальну та організаційну проблему, від вирішення якої залежить інтелектуальний потенціал майбутнього покоління.

Використання мультимедійних засобів на різних етапах уроків рідної мови можна проілюструвати такими прикладами (на основі аналізу досвіду учителів на підготовчому етапі педагогічного дослідження):

1. Перевірка домашнього завдання. Учитель пропонує завдання, які дублюються на слайді .

2. Наочні посібники, малюнки, схеми, таблиці, дидактичні пам'ятки.

Матеріали виготовляються за допомогою комп'ютера та роздруковуються на принтері для кожного учня або представляються у вигляді презентації. Учні в цьому випадку мають змогу не лише чути голос вчителя, але й дивитися на самих персонажів (при вивченні нового твору), аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, виражально-зображувальні засоби автора. Такий вплив відразу на декілька органів чуття покращує процес сприймання учнями почутого і побаченого.

3. Завдання творчого та репродуктивного характеру.

1) аналіз мовлення персонажів;

2) складання переказів і творів – усних і письмових – за малюнками чи репродукціями творів мистецтва, вміщеними в уроки, сюжетними анімаціями, виховними моментами, закладеними в мові персонажів тощо;

3) створення висловлювань описового характеру, текстів-міркувань та ін.

4. Створення проблемних ситуацій. Для розвитку мовленнєвої діяльності школярів, зокрема на уроках читання, письма, величезне значення мають проблемні ситуації, саме розв'язання і пояснення яких потребує належного словесного оформлення. Такі проблемні ситуації пропонуються молодшим школярам у формі запитань, які відображені на слайдах:

-Чому?

- Чому так вважаєш?

-Обґрунтуй відповідь.

-Що б ти порадив герою казки (оповідання)?

5. Для оголошення теми. Тема уроку представлена на слайдах, у яких стисло викладені ключові моменти питання.

6. Під час пояснення нової теми. Для використання мультимедіа-презентацій у процесі пояснення нової теми достатньо лінійної послідовності кадрів, у якій доречно показати найбільш вдалі моменти теми. На екрані можуть також з'являтися визначення, схеми, які діти списують в зошит (при наявності технічних можливостей стислий конспект змісту презентації може бути роздрукований для кожного учня), тоді як вчитель, не витрачаючи час на повторення, встигає розповісти більше. Наприклад, під час вивчення біографії письменників.

Показ такої презентації (близької до конспекту теоретичного матеріалу з даної теми) проводиться на одному комп'ютері із застосуванням проектора. Перехід від кадру до кадру в цьому випадку запрограмований тільки після натискання клавіш або по клацанню мишею, без використання автоматичного переходу, оскільки час, необхідний для сприйняття учнями

того чи іншого кадру з урахуванням додаткових пояснень, може бути різним у залежності від рівня підготовки учнів [273, с. 156].

7. Для контролю знань (тестування). Раціонально проведене тестування підвищує ефективність освітнього процесу, активізує пізнавальну діяльність школярів. Тести можуть являти собою варіанти слайдів із запитаннями, відповіді на які учень записує у зошиті або на спеціальному бланку, за бажанням вчителя зміна слайдів може бути налаштована на автоматичний перехід через певний інтервал часу.

8. Під час пояснення та запису домашнього завдання.

Під час застосування мультимедіа на уроках української мови в початкових класах особлива увага приділяється паралельному використанню презентацій і робочих зошитів з розвитку мовлення. Більшість учителів вважає, що не слід покладатися тільки на можливості комп'ютера, хоча це чудовий засіб для наочного яскравого представлення інформації з мовленнєвої теми; тексти основних визначень та інші відомості з теми уроку все ж таки повинні залишитися в учнів у вигляді "паперової копії". Функції мультимедійних презентацій і робочих зошитів повинні бути чітко розділені і дублювання слід робити тільки там, де це дійсно необхідно.

Варто акцентувати увагу на додаткових вимогах до підготовки мультимедійних матеріалів і організації самого уроку. Майбутньому вчителю необхідно регулярно ознайомлюватися з ринком мультимедійно-електронної навчальної продукції, ставитися до кожної з розробок з особливою уважністю, оскільки, на жаль, вони не завжди унормовані педагогічно, психологічно та методично.

За умов належної організації уроків рідної мови мультимедіа-технології демонструють високий потенціал програмного забезпечення та економлять час, інтенсифікуючи тим самим вивчення навчального матеріалу.

У чинних підручниках представлено велику кількість вправ, виконання яких передбачає індивідуальну, групову та парну форми роботи, роботу з текстом та малими фольклорними жанрами, формування мовних і мовленнєвих умінь тощо [114].

Вибір завдань з мультимедійною підтримкою зорієнтований на посилення комунікативної спрямованості, формування мовленнєво-комунікативних умінь молодшого школяра, за умови збереження закладеної у підручнику методичної системи. Значна увага у виборі вправ приділялася особистості учня, його інтересам, окресленню складників ситуації спілкування, зміні його статусних ролей (рольові ігри), використанню елементів мультимедійних технологій, які забезпечують активну розумову, психологічну і мовленнєву діяльність школярів протягом усіх структурних етапів уроку.

Методика застосування мультимедійних комунікативних (мовленнєво-ситуаційних) вправ є варіативною: учитель на свій розсуд може коригувати зміст ситуації спілкування і спосіб її презентації учням, а також форму кінцевого продукту спілкування [28]. Наведемо приклади таких ситуаційних вправ із мультимедійним супроводом.

Вправа 1. Рольова гра "Учитель та учні" (розвиток діалогічного мовлення).

Класовод призначає "керівника-вчителя" та "учнів". "Учитель" пояснює, що таке іменник, і перевіряє розуміння пояснення за допомогою контрольних запитань, які висвітлюються на мультимедійній дошці. "Учні" слухають пояснення і відповідають на запитання. Мета мовлення "учителя" – пояснити "учням", що таке іменник і які в нього головні ознаки. Адресат – "учень". Форма – усний монолог. Тип мовлення – розповідь з елементами роздуму. Стиль – науковий. Мета мовлення "учнів" – розповісти, що таке іменник, відповідаючи на поставлені запитання "учителя", прослухавши його

пояснення. Адресат – "учитель". Адресант – сам учень 4 (3)-го класу. Форма – усний діалог. Стиль – науковий.

Завдання №2. Гра "Мікрофон" (розвиток діалогічного мовлення).

Учитель передає учням мікрофон із запитанням: які частини мови вивчалися у попередніх класах і в цьому навчальному році. А далі "мікрофон" передається у вільному порядку, учні з'ясовують ознаки іменника, прикметника, їх роль у мовленні. Ситуація спілкування:

- Уяви, що в школі працюють представники місцевого каналу телебачення, проводять зйомки проб на участь у лінгвістичному конкурсі учнів 4 (3)-х класів шкіл міста (області). Потрібно швидко і правильно відповісти на питання ведучого (один з учнів класу).

Орієнтовані запитання і відповіді дублюються на мультимедійній дошці після того, як учень дав чітку відповідь на запитання.

Адресат – учні класу, працівники телебачення. Адресант – сам учень. Тема – частини мови, які раніше вивчалися. Мета – з'ясувати, які частини мови знають учні, виявити знання про особливості кожної з вивчених частин мови.

У процесі вивчення лінгвістичної теорії потрібно звертати увагу на функційне навантаження кожної частини мови. Із цією метою використовуються дидактичні вірші, матеріали з цікавого мовознавства тощо. Лінгвістична теорія, яка супроводжується якісним яскравим зображенням, слугує матеріальною опорою для побудови власних висловлювань мовознавчої тематики.

Завдання №3. Робота в малих групах (розвиток монологічного мовлення).

А). Прочитайте вірш Лариси Лужицької "Займенник", дайте відповідь на запитання:

- Чому автор називає займенник добрим другом іменника, числівника, прикметника?- Як зрозуміти слова "Ця частина мови ... потрібна дуже"?
Для чого потрібні займенники?

Б). - Розберіть слово займенник за будовою. Учитель на інтерактивній дошці дублює відповіді учнів.

- Який корінь у цьому слові?

- Доберіть споріднені спільнокореневі слова. Якого значення додає словам корінь?

Завдання №4. Робота в парах, розвиток діалогічного мовлення.

Задай своєму сусіду по парті три запитання за правилом із підручника.

Уважно вислухай відповіді, у разі потреби доповни чи виправ його. Дай відповіді на його запитання.

План – підказка зазначений на мультимедійній дошці:

1. Що таке займенник?
2. На які питання він відповідає?
3. Які частини мови займенник може заміняти?
4. На що вказує займенник?

Завдання №5. Індивідуальна, парна або колективна форми роботи із мультимедійним зображеннями на дошці.

- *Як правильно вимовити і записати словами наступні словосполучення з числівниками? Про що тобі нагадують ці словосполучення? 6 годин 45 хвилин (7 годин 15 хвилин). Що ти в цей час робиш? Як можна ще сказати про те, коли ти прокидаєшся? Вибери ті числівники, які допоможуть тобі розповісти про свій розпорядок першої половини дня. Склади речення.*

А. Індивідуальна робота. Учні отримують картки з числівниками, записаними цифрами, і біля кожної цифри словами записують, письмово складають речення, а потім усно складають твір – розповідь.

Б. Робота в парах. За аналогією учні складають запитання про розпорядок другої половини дня (5-6 запитань), ставлять їх сусіду по парті. Або ж пропонується обмін письмовим варіантом запитань, на які треба дати письмову відповідь, використавши різні способи номінації числівників. Цей варіант завдання можна провести в ігровій формі, використавши технологію "Інтерв'ю". Початок запитань зображені на інтерактивній дошці, що служить опорою для складання його продовження.

Завдання №6. Розвиток усного монологічного мовлення (*без опори на готовий текст*). До опису мовленнєвої ситуації додається опорний мультимедійний матеріал (словосполучення, ключові слова, завдання – інструкції, стимулюючі репліки). Усне складання розповіді в групах на тему "Багряна осінь". На мультимедійній дошці зображені опорні слова для кожної групи:

I група: золотими, чарівниця-осінь, багрянцем, берези, холодний, барвами щедро, жовто-гарячий;

II група: торкнулася, вітер, зриває, клен, кружляючи, землю, шаром, листя, гілками, чудова, зимувати, ковдра.

III група: вона, стали, між, м'яким, запашна, оселяться, туман, покривалом, сонце, застилають, куриться, птахи, осінь, гарна, багата, прощальні.

Потім капітани команд зачитують утворений текст. В цей час на мультимедійній дошці з'являються ілюстрації на пропоновану тему, що дає змогу учням не тільки словесно, але й візуально осягнути тему.

Завдання №7. "Сенкан". Розвиток писемного монологічного мовлення. Ситуація спілкування. – *Уяви, що ти поет, який складає сенкан, мешкаєш у країні Частин Мови. Тобі доручили скласти особливий вірш на честь Прислівника, але так, щоб не образити інші частини мови.*

Пам'ятка послідовно висвітлюється на екрані:

Сенкан – це неримований вірш, що складається з п'яти рядків, мета якого – висловлення вражень чи опис характерних ознак якогось предмета, явища, особи.

1-й рядок – одне слово (іменник), у якому зосереджена суть теми (Прислівник).

2-й рядок – опис теми, який складається з двох слів – прикметників ...

3-й рядок – визначає дію, пов'язану з темою (три дієслова) ...

4-й рядок – речення, що складається з чотирьох слів, яке виражає ставлення до теми, почуття з приводу обговорюваного.

5-й рядок – одне слово або словосполучення, сутність теми, висновок [144].

Мультимедійні засоби навчання мають потужний потенціал. Існує велика кількість різноманітних сайтів, створених для вчителів, які дають змогу на високому рівні підготувати урок, дібрати цікаву інформацію для учнів. Для вивчення предметів шкільного циклу розроблено багато комп'ютерних програм, а також запропоновано різні педагогічні технології їх використання. Серед них є програми, які доцільно використовувати при вивченні української мови в початковій школі. Вони допомагають краще засвоювати навчальний матеріал, розвивають увагу учнів, викликають інтерес до навчання. Слід зазначити, що за допомогою навчання з мультимедійною підтримкою вчитель має можливість послідовно представити навчальний матеріал за допомогою комп'ютера, визначає комплекс вправ і завдань, які можуть бути виконані учнем самостійно за допомогою комп'ютерної техніки.

Правильна організація і проведення уроків української мови із використанням мультимедійних засобів дає можливість наочно демонструвати можливості програмного забезпечення та економити час, інтенсифікуючи тим самим вивчення навчального матеріалу.

Отже, використання мультимедійних засобів створює умови для успішного досягнення педагогічних цілей освітнього процесу. Раціональне комплексне застосування посилює їхню ефективність у реалізації форм і методів та засобів, добір яких необхідно здійснювати з урахуванням індивідуально-вікових інтересів, особливостей мети і змісту навчання.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

З'ясування теоретико-методичних засад проблеми використання мультимедіа в освітньому просторі дало змогу зробити висновок про актуальність і важливість застосування мультимедійних засобів на уроках української мови в початкових класах.

У розділі проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід використання мультимедійних технологій у початковій школі, схарактеризовано мультимедійні засоби у системі форм, методів та прийомів роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів. Аналіз зарубіжного досвіду використання мультимедійних технологій у початковій школі засвідчив: інформаційні та комунікаційні технології складають частину обов'язкової загальної навчальної програми більшості європейських країн.

На основі аналізу педагогічної, лінгводидактичної, психологічної, технічної літератури з'ясовано особливості упровадження в навчальний процес початкової школи нових інформаційних технологій, визначено функціональні можливостей застосування мультимедійних засобів для розвитку мовлення учнів початкових класів, з'ясовано тлумачення понять *мультимедійні засоби навчання, мультимедійні технології, мультимедійний продукт, мультимедійне електронне видання, електронні лінгвометодичні видання для початкової школи*. Під мультимедійними засобами навчання розуміємо комплекс інтерактивних програмних та апаратних засобів, які дозволяють проводити операції зі статичними зображеннями, відеофільмами, анімаційними графічними образами, текстом, мовним і звуковим супроводом, добір яких відповідає логіці пізнання, рівню сприйняття та навчальним досягненням учнів.

Багатоаспектний аналіз досвіду використання мультимедійних засобів в освітній практиці дав можливість окреслити дидактичні *функції* (посилення наочності; розвиток пізнавальних інтересів; підвищення якості знань учнів;

індивідуалізація навчання; інтенсифікація освіти; оптимізація процесу запам'ятовування навчального матеріалу), *навчальні цілі* (пізнавальні, психомоторні, емоційні), що зумовлює доцільність їх застосування на уроках української мови.

На основі численних досліджень визначено, що застосування мультимедійних засобів дає змогу підвищити інтенсивність і ефективність процесу навчання; створює умови для самоосвіти та дистанційної освіти, тим самим уможлиблює здійснення переходу до безперервної освіти; розв'язує проблему доступу до нових джерел різноманітної за змістом і формою представлення інформації.

У розділі вивчено класифікації мультимедійних засобів, виокремлено засоби, які є найбільш ефективними для навчання української мови та розвитку мовлення (*комп'ютерні тренажери, автоматизовані навчальні системи, комп'ютерні навчальні ігри, мультимедійні презентації, відео-демонстрації*).

Найпоширенішим мультимедійним засобом, який застосовується на уроках у початковій школі, є *мультимедійна презентація* – мультимедійний супровід до уроків, спрямований на засвоєння базових понять предмета; формування мотивації навчання; формування навичок самоконтролю. Визначено, що основним призначенням мультимедійної презентації на уроці української мови є робота з інформацією на основі сполучення навчального матеріалу із зоровим (слуховим) сприйняттям, що дозволяє краще зрозуміти та засвоїти абстрактні поняття, сформувати практичні вміння та навички. Акцентовано на поєднанні інтерактивних можливостей комп'ютера з комунікативними особливостями графіки, фото і відеозображення, анімації, звуку, що спрямовані на здійснення роботи зі текстом, словосполученням, словом на уроках української мови та розвитку мовлення в початкових класах.

У тексті розділу проаналізовано методи, прийоми і засоби навчання, наведено відомі у лінгводидактиці їхні класифікації; схематично представлено методи та прийоми розвитку мовлення учнів початкових класів; розглянуто види вправ із розвитку мовлення в початкових класах. Особливу увагу приділено специфічним вимогам, які висуваються перед учителями під час підготовки мультимедійних матеріалів, та організації уроку з мультимедійною підтримкою. Застосування мультимедійних засобів на різних етапах уроків рідної мови проілюстровано прикладами.

Вивчення науково-методичних праць дало змогу зробити висновок про те, що поряд із традиційними засобами використання мультимедійних в освітньому процесі оптимізує його перехід до якісно нового рівня. Визначено, що використання мультимедійних засобів суттєво впливає на емоційну сферу учня, сприяє підвищенню пізнавальної активності, інтересу до предмета та навчання взагалі, активізації навчальної діяльності учнів.

Отже, зміст другого розділу роботи доводить, що використання в освітньому процесі мультимедійних засобів створюють умови для успішного досягнення педагогічних цілей. Запропонована у наступній частині роботи методика розвитку мовлення учнів із застосуванням мультимедійних засобів експериментально підтверджує цю думку.

Матеріали, що ввійшли до розділу, опубліковані автором у наукових працях [106], [292], [293], [294], [295], [296], [303], [304], [307], [308], [312].

РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ 3–4 КЛАСІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ

3.1. Програма педагогічного експерименту та констатування навчальних досягнень учнів 3–4 класів

Теоретичний аналіз проблеми розвитку мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів, представлений у розділах 1, 2, дав можливість розробити систему, визначити критерії та показники для оцінки рівня розвитку мовлення учнів 3–4 класів, побудувати модель розвитку мовлення із застосуванням мультимедійних засобів.

Мета експерименту полягала у визначенні рівня розвитку мовлення учнів 3–4 класів загальноосвітніх закладів, перевірці ефективності впровадження у загальноосвітніх закладах розробленої моделі розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів; описі експериментальної роботи та аналіз результатів впровадження експериментальної методики в освітній процес загальноосвітніх закладів.

Для реалізації мети експерименту необхідно було розв'язати такі завдання:

1. Вивчити досвід роботи вчителів щодо використання мультимедійних засобів на уроках української мови.
2. Визначити рівень розвитку мовлення учнів 3–4 класів (констатувальний етап експерименту).
3. Перевірити ефективність експериментальної методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів (формувальний етап експерименту).

Педагогічне дослідження здійснювалося протягом 2013 – 2019 років та реалізовувалося за такими етапами: теоретико-аналітичним, пошуково-

проектувальним, аналітико-діагностувальним, дослідно-експериментальним та узагальнювальним.

У межах дослідження проводилася експериментальна робота протягом 2013 – 2018 років. Зміст етапів програми представлено у таблиці 3.1.1.

Таблиця 3.1.1

Програма експериментальної роботи

<i>Назва етапу</i>	<i>Мета експериментальної роботи</i>	<i>Зміст експериментальної роботи</i>
<i>Теоретико-аналітичний етап</i>	Вивчення та аналіз лінгводидактичної, психолого-педагогічної, технічної літератури з різних аспектів проблеми розвитку мовлення молодших школярів із використанням мультимедійних засобів.	Формулювання мети, об'єкта, предмета, гіпотези та завдань дослідження. Теоретичне обґрунтування, проектування та розроблення концепції цілей і змісту методики розвитку мовлення молодших школярів із використанням мультимедійних засобів.
<i>Констатувальний етап</i>	Розроблення критеріїв, рівнів і показників розвитку мовлення молодших школярів. Визначення рівня розвитку мовлення учнів 3–4 класів, наявного у практиці шкільного навчання.	Уточнення напрямів розвитку мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів. Розроблення критеріїв та визначення наявного рівня розвитку мовлення учнів 3–4 класів за відповідними показниками. Виокремлення експериментальних і контрольних груп. Побудова моделі експериментальної методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів.

		Розроблення системи мультимедійних вправ для дослідно-експериментального навчання молодших школярів. Розроблення методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів на основі відповідної моделі.
Формувальний етап	Упровадити експериментальну методику розвитку мовлення із застосуванням мультимедійних засобів в освітній процес у 3–4 класах. Перевірити ефективність її впровадження в освітній процес шляхом аналізу й узагальнення результатів формувального етапу дослідження. Систематизувати та оформити результати експериментальної роботи; сформулювати висновки та рекомендації.	Упровадження методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів на основі відповідної моделі. Визначення та оформлення кількісних і якісних результатів формувального етапу експерименту. Формування висновків, рекомендацій, визначення перспектив подальшого дослідження.

Теоретико-аналітичний етап (2013 – 2018 н.р.) полягав у здійсненні теоретичного аналізу проблеми дослідження, формування цілей і змісту, розроблення і проектування концепції методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів. Відбувався аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць, законодавчої бази, чинних програм і підручників, конспектів уроків з української мови, літературного читання, розвитку мовлення, поурочних планів учителів початкових класів.

У проведенні наступних етапів експерименту враховано зміни відповідно до освітньої реформи Нової української школи. Удосконалювалася розроблена система вправ із розвитку мовлення з використанням мультимедійних засобів.

Констатувальний етап (2014 – 2018 н. р. протягом вересня – жовтня кожного навчального року відповідно до класу) полягав у визначенні наявного рівня розвитку мовлення учнів 3–4 класів за розробленими критеріями та відповідними показниками.

Формувальний етап (2014 – 2018 н. р.) полягав у впровадженні експериментальної методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів в освітній процес. Перевірка ефективності її впровадження відбувалося шляхом аналізу й узагальнення результатів.

Завершальний етап роботи – оформлення результатів експериментального навчання з розвитку мовлення молодших школярів із використанням мультимедійних засобів (2018 – 2019 н. р.).

Загальну вибірку досліджуваних складала учні 3–4 класів середніх загальноосвітніх шкіл різних регіонів України (Житомирської, Київської, Львівської, Сумської областей):

- 3 клас: 581 учень (2014 – 2015 н. р., 2016 – 2017 н. р.);
- 4 клас: 459 учнів (2015 – 2016 н. р., 2017 – 2018 н. р.).

Для аналізу стану розвитку мовлення учнів передбачалося проведення *спостереження* на уроках української мови, *анкетування* вчителів початкових класів з метою одержання інформації про застосування мультимедійних засобів та їхню доцільність на уроках з метою розвитку мовлення учнів, проведення *констатувальних зрізів* навчальних досягнень учнів 3–4 класів.

Спостереження на уроках української мови було спрямоване на вивчення практики навчання української мови учнів початкових класів, особливостей застосування мультимедійних засобів на уроках, оцінювання рівня мовленнєвих досягнень учнів та визначення чинників, які впливають на ефективність їхнього мовленнєвого розвитку.

В *анкетуванні* взяло участь 96 учителів початкових класів загальноосвітніх шкіл чотирьох областей України: Житомирської, Київської,

Сумської Львівської. Результати анкетування щодо застосування мультимедійних засобів та доцільності їх використання на уроках української мови, передусім для розвитку мовлення учнів, свідчать про неоднозначне ставлення вчителів до вивченої проблеми (зразок анкети для вчителів початкових класів представлено в додатку А). На запитання *"Які засоби навчання Ви використовуєте на уроках української мови?"* майже 90% учителів називали *дидактичний матеріал*, зокрема роздаткові картки з різними завданнями і вправами, розраховані на реалізацію диференційованого підходу до учнів; *наочність* (таблиці, схеми), *технічні засоби* (комп'ютер, проектор, мультимедійна дошка). За результатами анкетування 84 % учителів використовують засоби мультимедіа на уроках; 31 % – мають труднощі у процесі підготовки та використання мультимедійних засобів на уроках української мови. Учителі-практики називають такі причини, як: недостатність теоретичних знань для створення та умов для застосування мультимедійних презентацій і мультимедійної дошки (19 %); значна витрата часу для підготовки презентації (30 %). Зазначимо, що серед учителів, які застосовують мультимедійні засоби, 38 % виготовляють презентації самостійно, а 62% користуються готовими зразками з мережі Інтернет. Близько 7 % учителів пояснюють відсутність мотивації у використанні мультимедійних засобів недостатньою матеріальною базою школи, надмірною кількістю учнів у класі. Пропонуючи відповіді на запитання *"На якому з типів уроків, на Вашу думку, найефективніше використовувати мультимедійну презентацію?"*, ми встановили рейтинг типів уроків (за основу взято класифікацію уроків за В. Оніщуком): урок формування умінь та навичок – 35 %; урок узагальнення і систематизації – 25 %; урок контролю та корекції знань, умінь і навичок – 17 %; комбінований урок – 13 %; урок засвоєння нових знань – 6 %; урок застосування знань, умінь і навичок – 4 %. У відповідях учителі зазначали, що мультимедійну презентацію найчастіше застосовують: для оголошення і

пояснення нової теми; для контролю знань (тестування); під час пояснення, запису і перевірки домашнього завдання.

Називаючи чинники розвитку мовлення, учителі акцентують увагу на написанні творів і переказів, усному переказі, розгорнутих відповідях на запитання та ін. Щодо видів мовленнєвих умінь, більшість респондентів назвали уміння переказувати, писати твори, складати діалоги, монологи. Отже, значна кількість педагогів не враховує у системі роботи з розвитку мовлення уміння слухати і розуміти співбесідника; уміння добирати тип і стиль мовлення залежно від мети спілкування; уміння вдосконалювати власні і чужі висловлювання; уміння переконувати; читацькі вміння та інші.

97% учителів виявили бажання отримати додаткову інформацію з проблеми розвитку мовлення учнів молодшого шкільного віку із використанням мультимедійних засобів.

За результатами анкетування вчителів початкових класів можна стверджувати, що більшість респондентів мають досвід використання мультимедійних засобів на уроках української мови переважно для засвоєння мовних знань, робота з розвитку мовлення посідає другорядне місце. Окрім того, значна кількість учителів початкових класів не використовує мультимедійних засобів, оскільки не володіє методикою застосування їх. Виникають труднощі у роботі з комп'ютером, мультимедійною дошкою, або не завжди створені належні умови для проведення уроку з мультимедійною підтримкою. Виникає потреба в реалізації системного цілісного підходу до застосування мультимедійних засобів, зокрема для розвитку мовлення, з дотриманням як дидактичних, так і гігієнічних вимог.

Під час проведення спостереження за практикою навчання української мови в школі виявлено проблеми розвитку мовлення учнів, про що свідчить наявність труднощів у послідовному і логічному викладанні думки, у використанні виражальних мовних засобів мови залежно від ситуації та мети висловлювання, уживанні слів у властивому для них значенні, недостатньо багатому словниковому запасі.

Для детального з'ясування стану розвитку мовлення учнів 3–4 класів було проведено *констатувальні зрізи* шляхом виконання спеціальних контрольних завдань (додаток Б), дібраних відповідно до визначених нами критеріїв та показників оцінювання розвитку мовлення учнів. За здобутими результатами здійснено кількісно-якісний аналіз навчальних досягнень учнів.

Виконання пропонованих завдань зіставлялося з визначеними нами критеріями оцінювання розвитку мовлення учнів: *інформаційно-змістовим, мовно-структурним, емоційно-ціннісним, поведінково-регулятивним* (таблиця 3.1.2).

Таблиця 3.1.2

Критерії оцінювання	Показники оцінювання
Інформаційно-змістовий	добір інформаційного і фактичного матеріалу висловлювання; визначення і розкриття теми та головної думки тексту; виявлення творчості й оригінальності у продукуванні текстів.
Мовно-структурний	визначення частин тексту, побудова плану, встановлення зв'язків між складниками тексту, зв'язний і послідовний виклад змісту висловлювання, уміння використовувати мовні засоби і різноманіття словникового запасу.
Емоційно-ціннісний	уміння обирати мету, планувати свою роботу, організовувати, виконувати, коригувати, контролювати її, аналізувати й оцінювати її результати. Відповідність жестів, міміки й емоційного забарвлення ситуації спілкування.
Поведінково-регулятивний	здатність оцінити ситуацію й умови спілкування, аналізувати власну позицію та варіанти поведінки, уміння слухати іншого і грамотно дискутувати; висловлювати й аргументувати власну думку.

За визначеними критеріями та їхніми показниками представлено рівні розвитку мовлення учнів. Нами обрано загальноприйняту шкалу: *початковий, середній, достатній, високий* рівні (таблиця 3.1.3).

Таблиця 3.1.3

Рівень	Характеристика зв'язних висловлювань
<i>Початковий</i>	<p>Учень буде лише окремі речення змісту, які не утворюють зв'язного тексту; припускається помилок у будові речень, володіє обмеженим лексичним запасом. Будує діалог, робить тривалі паузи, вислуховує лише окремі репліки співрозмовника, перебиває його, не завжди вживає слова ввічливості, припускається помилок у мовленні.</p>
<i>Середній</i>	<p>Учень будує текст, який характеризується зв'язністю, але збіднений за змістом; у роботі наявні відхилення від авторського тексту (переказ) або від теми (вір); неповно розкрито головну думку, є недоліки в структурі тексту (відхилення від плану, відсутні зачин або кінцівка); робить помилки у будові речень, зв'язках між ними, володіє базовим лексичним запасом.</p> <p>Учень орієнтується в ситуації спілкування, достатньо швидко включається в діалог, добираючи потрібні слова, окремі репліки співрозмовника залишає без відповіді, не завжди вживає слова ввічливості.</p>
<i>Достатній</i>	<p>Учень досить вправно будує текст, розкриває його головну думку і загальний зміст; у тексті наявні всі структурні частини, але є неточності в будові речень і вживанні слів; володіє достатнім лексичним запасом.</p> <p>Докладно переказує текст, добирати влучний заголовок, розрізняє основну й другорядну інформацію, може виявляти творчість та оригінальність у продукуванні текстів.</p> <p>Учень упевнено орієнтується в ситуації спілкування, швидко включається в діалог, добирає потрібні слова, уживає їх у потрібних граматичних формах, демонструє належну культуру спілкування.</p>
<i>Високий</i>	<p>Учень вправно будує текст, зміст якого відповідає темі, заголовку; у тексті розкрито головну думку, наявні зачин, основна частина і кінцівка;вір написано за планом, складові частини тексту виділено абзацами; будова речень граматично правильна, між реченнями є логічні зв'язки; володіє багатим словниковим запасом.</p> <p>Учень швидко включається в діалог, демонструє високу культуру спілкування, уміння уважно й доброзичливо слухати співрозмовника, висловлює свою думку з приводу предмета розмови. Обсяг і мовне оформлення діалогу відповідає нормам.</p>

Аналіз результатів контрольних завдань констатувального зрізу свідчить про недоліки у виконанні завдань учнів. Під час виконання першого завдання учні відчували труднощі у роботі з прислів'ями. Значна кількість досліджуваних (53,2%) не змогли пояснити їхнього значення, або пропонували помилкові тлумачення, відповідно некоректно застосували їх під час складання речень (47%).

Виконання другого завдання (робота над реченням) засвідчують такі недоліки: недостатній словниковий запас, лексичні неточності, порушення логічних зв'язків. Переважає одноманітність, поширення другорядними членами речення (46%). Значна кількість учнів максимально використовувала опорний матеріал (*Мова — це найдорожчий скарб кожного народу. Мова для мене найдорожчий скарб. Птахи знищують шкідливих комах. Птахи використовуються у сільському господарстві*).

За результатами виконання завдань 3 і 4 виявлено такі неточності: недоліки у структурі тексту (відхилення від плану, відсутні зачин або кінцівка), помилки у будові речень, логічних зв'язках між ними, однотипність синтаксичних конструкцій. Це свідчить про середній рівень розвитку мовлення учнів. Оригінальність виявили близько 21% учнів. У діалогах трапляються випадки, коли репліки співрозмовника залишаються без відповіді (11%), не вжито слів ввічливості (7%), є порушення мовних норм.

Узагальнені результати констатувальних зрізів розвитку мовлення учнів 3–4 класів наведено в таблиці 3.1.4.

Таблиця 3.1.4

**Стан розвитку мовлення учнів 3–4 класів
(за результатами констатувального експерименту)**

Кригерій оцінювання	Рівень навчальних досягнень	3 класи (581 осіб)		4 класи (459 осіб)		Середнє значення		Середнє значення (3-4кл.) %
		КК %	ЕК %	КК %	ЕК %	3 кл %	4 кл %	
Інформаційно-змістовий	Високий	17,1	16,3	17,3	15,1	17,2	15,7	16,4
	Достатній	25,1	24,2	26,3	28,2	25,7	26,2	25,9
	Середній	48,7	48,5	49,1	46	48,9	47,3	48,1
	Початковий	9,1	11	7,3	10,7	8,2	10,8	9,5
Мовно-структурний	Високий	15,3	13,4	14,8	13,5	15,1	13,4	14,2
	Достатній	26,6	23,5	26,3	24,1	26,4	23,8	25,1
	Середній	47,1	48,1	48	50,1	47,6	49,1	48,3
	Початковий	11	15	10,9	12,3	10,9	13,6	12,3
Емоційно-ціннісний	Високий	18,6	16,4	17,4	17	18	16,7	17,3
	Достатній	24,8	26,7	25,6	24,1	25,2	25,4	25,3
	Середній	48,2	51,1	47,6	49,1	47,9	50,1	49
	Початковий	8,4	5,8	9,4	9,8	8,9	7,8	8,3
Поведінково-регулятивний	Високий	18,1	21,2	19,5	16,2	18,8	18,7	18,8
	Достатній	28,9	27,3	27,4	29	28,2	28,2	28,1
	Середній	46,2	47	47,5	46	46,9	46,5	46,7
	Початковий	5,6	4,5	5,6	8,8	5,6	6,6	6,1

Аналізуючи здобуті результати констатувальних зрізів, можна зробити висновок, що учні в паралельних класах мають незначні статистичні відмінності. У більшості учнів 3–4 класів за всіма критеріями виявлено

середній рівень розвитку мовлення. Узагальнені дані контрольних зрізів констатувального етапу наведено в таблиці 3.1.5.

Таблиця 3.1.5

Узагальнені дані контрольних зрізів констатувального етапу

Рівень навчальних досягнень	Середнє значення у 3-4 класах за всіма критеріями (%)
Високий	16,7
Достатній	26,1
Середній	48
Початковий	9

Результати констатувальних зрізів дали підстави визначити контрольні класи (КК) та експериментальні класи (ЕК) з приблизно однаковим рівнем для проведення формувального етапу дослідження.

Отже, за результатами дослідження стану розвитку мовлення учнів 3–4 класів (*спостереження за практикою навчання української мови, анкетування, констатувальні зрізи*) виявлено низку проблем і труднощів: наявність мовленнєвих помилок, недостатній словниковий запас учнів, неточності у послідовності та логічному зв'язку речень у тексті; неоднозначне ставлення вчителів до застосування мультимедійних засобів; досвід у застосуванні мультимедійних засобів на уроках української мови, спрямований переважно на засвоєння мовних знань учнів; робота з розвитку мовлення, зокрема орієнтація на комунікативну мету в процесі формування мовленнєвих умінь учнів початкових класів, посідає другорядне місце. Система експериментальних вправ з розвитку мовлення із використанням мультимедійних засобів потребує не тільки теоретичного спрямування, а й практичного, що оптимізує набуття досвіду володіння мовою, правильною побудовою висловлювання в усній і письмовій формах.

3.2. Лінгводидактична модель розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів

Констатувальний етап експериментального дослідження проблеми розвитку мовлення молодших школярів із використанням мультимедійних засобів передбачав педагогічне проектування.

Дослідження специфіки педагогічної проектувальної діяльності представлено у працях українських та зарубіжних учених (Н. Белоусова, О. Березюк, Т. Подобєдова, Н. Брюханова, С. Вітвицька, І. Дмитревська, О. Євдокимов, Л. Забродська, Г. Ісаєва, В. Киричук, К. Климова, І. Коновальчук, А. Корбут, Р. Кузьмінов, Т. Мантула, Н. Нікокошева, Є. Осьмінін, О. Пометун, В. Паламарчук, Т. Подобєдова, С. Савелова, Н. Сидорчук, В. Сластьонін та ін.).

Початковим етапом педагогічного проектування є *моделювання*, що полягає у побудові структурно-функційної моделі суб'єкт-суб'єктної навчальної взаємодії [105, с. 177]. Моделювання дає можливість відтворити, проаналізувати й оцінити основні етапи освітнього процесу, його структурні елементи та особливості поведінки суб'єктів.

Наступним важливим етапом проектування є *прогнозування* результатів упровадження компонентів моделі у шкільну практику. Після проведення роботи з апробації розробленої моделі можливе проведення *корекційного етапу* – дослідник вносить корективи до структури моделі.

Поняття *модель* має латинське походження, що означає спосіб, образ, міру. Попервах термін "модель" використовувався в будівництві та математиці, він мав значення зразка, прикладу, еталону тощо. Із часом термін еволюціонував і став розумітися як теорія, що структурно подібна до іншої теорії, або як об'єкт, який описує теорія [52, с. 6].

На думку В. Штоффа, моделювання розглядається як побудова моделі, дослідження її та застосування в перевірці істинності знання [49, с. 227].

Для побудови моделі нашого дослідження необхідно було визначитися з її типом. О. Сердюк пропонує класифікацію моделей у різних наукових галузях: матеріальні й ідеальні; макромоделі і мікромоделі; інформаційні, евристичні; наближені, точні, достовірні, імовірні тощо [105, с.190]. У нашому дослідженні ми застосовуємо лінгводидактичну модель, яка передбачає опис складників процесу, урахування причинно-наслідкових зв'язків між ними.

Застосування структурно-функційного моделювання поєднує логічний і змістовий підходи під час педагогічного дослідження, аналіз його результатів. Нами було проаналізовано значну кількість алгоритмів побудови педагогічних моделей. Виходячи із цілей і завдань нашого дослідження, ми зупинилися на таких етапах процесу обґрунтування і побудови моделі:

1. Аналіз процесу розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів.

2. Обґрунтування теоретичної основи, яка в подальшому сприятиме вивченню проблеми розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів.

3. Визначення мети і завдання моделі розвитку мовлення учнів 3–4 класів.

4. Окреслення і розкриття змісту методологічних основ моделювання.

5. Конструювання лінгвометодичної моделі, акцентування уваги на виявленні залежності між основними елементами об'єкта дослідження, визначенням критеріїв оцінки та рівнів дослідження.

6. Застосування експериментальної моделі дослідження.

7. Інтерпретація результатів педагогічного моделювання й аналіз результатів педагогічного дослідження.

Вивчення й аналіз науково-методичної літератури дали змогу побудувати лінгводидактичну модель роботи з розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів (рис. 3.2.1).

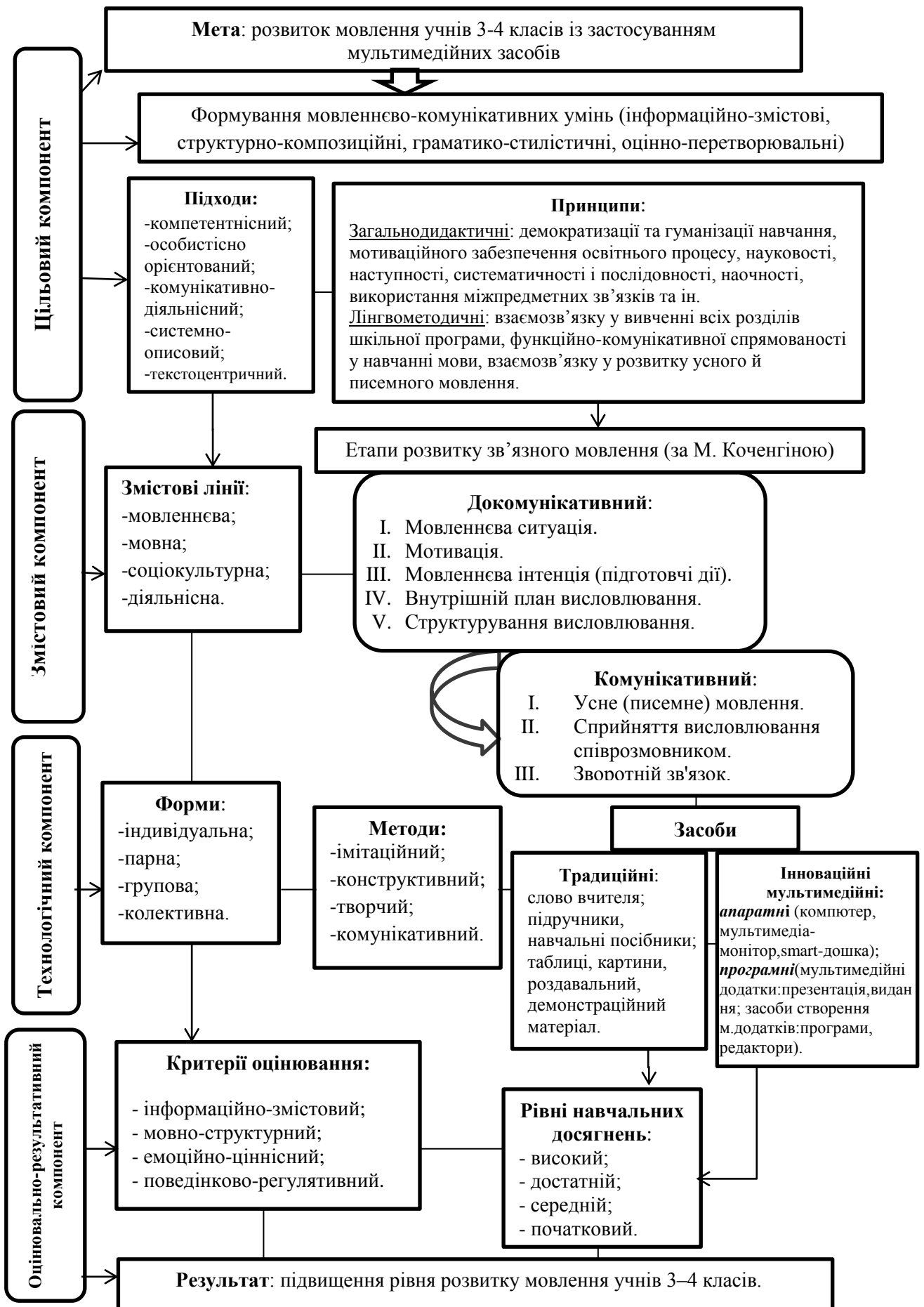

Рис. 3.2.1 Лінгводидактична модель розвитку мовлення учнів 3-4 класів із застосуванням мультимедійних засобів

У нашому дослідженні лінгводидактична модель відображає системні зв'язки між структурними компонентами. Ця модель унаочнює процес розвитку мовлення учнів і відповідає таким вимогам, як: науковість, прозорість та відкритість будови, зумовленість педагогічним завданням, об'єктивність, відображення найважливіших аспектів досліджуваної проблеми, практична спрямованість, універсальність, єдність традиційних та інноваційних методів та засобів навчання, взаємозв'язок структурних компонентів.

Структура розробленої моделі містить чотири взаємопов'язаних компоненти: *цільовий, змістовий, технологічний, оцінювально-результативний.*

Охарактеризуємо зміст окреслених вище компонентів, починаючи із *цільового.*

Як зазначено в моделі, метою пропонованої методики є розвиток мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів. Експериментальна методика ґрунтується на засадах *компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, особистісно орієнтованого, системно-описового, текстоцентричного* підходів, кожний із яких докладно проаналізовано нами в підрозділі 1.2.

Компетентнісний підхід спрямований на формування і розвиток ключових і предметних компетентностей в наслідок чого сформується загальна компетентність людини (інтегрована характеристика особистості). Основу *комунікативно-діяльнісного підходу* становить розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності, забезпечення мотивації навчальної діяльності; визначення змісту навчання відповідно до мети, розроблення системи вправ на засвоєння теоретичного змісту і, на цій основі, вироблення практичних мовленнєвих умінь. Окреслений підхід до вивчення мови забезпечує усвідомлення учнями комунікативної функції мови. А тому більшість мовних

і мовленнєвих вправ за цим підходом мають комунікативне спрямування (створення мовленнєвих ситуацій, розвиток мотивації висловлювань, вироблення вмінь накопичувати і систематизувати мовний матеріал, робота щодо вдосконалення учнівських висловлювань) [154]. *Особистісно орієнтований підхід* ґрунтується на взаємозв'язку мови і внутрішнього світу особистості та визначає зміст роботи над формуванням умінь самостійно будувати усні і письмові висловлювання залежно від ситуації спілкування. *Функційно-стилістичний підхід* реалізує можливість "реалізації мовних одиниць і розвивати вміння доречно використовувати мовні засоби, забезпечити практичне оволодіння усним і писемним мовленням учнями з урахуванням ситуації спілкування" [132]. О. Безпояско, І. Вихованець, зазначають, що функціонально-стилістичний підхід, орієнтований на текст – найвищий рівень мови, який охоплює й об'єднує всі рівні системно-структурної організації. У роботі з розвитку мовлення ефективним є *текстоцентричний підхід*, згідно з яким визначальною одиницею мови є текст, який "слугує засобом виховання всебічно розвиненої, творчої, національно свідомої, духовно багатой особистості, яка комунікативно виправдано вміє користуватися мовними засобами в усіх сферах суспільної діяльності" [26].

Умовою ефективної реалізації названих вище підходів до розвитку мовлення учнів є дотримання принципів навчання – *дидактичних* (демократизації та гуманізації навчання, мотиваційного забезпечення освітнього процесу, науковості, наступності, систематичності і послідовності, наочності, використання міжпредметних зв'язків та ін.) та *лінгвометодичних* (взаємозв'язку у вивченні всіх розділів шкільної програми, функційно-комунікативної спрямованість у навчанні мови, взаємозв'язку у розвитку усного й писемного мовлення, текстоцентризму та ін.). Хоча докладно принципи висвітлено у підрозділі 1.2, конкретизуємо деякі з них.

Принцип взаємозв'язку у вивченні всіх розділів шкільної програми передбачає комплексне вивчення української мови як цілісної системи, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін [270]. *Функційно-стилістичний принцип* передбачає створення сприятливих умов спілкування, максимальне залучення учнів до комунікації (усної, письмової) протягом усього освітнього процесу, особливо на уроках мови та розвитку мовлення. *Принцип взаємозв'язку в розвитку усного і писемного мовлення* вимагає усвідомленого вивчення звукової і графічної форми мови у зв'язаності і взаємозалежності шляхом порівняння усного і писемного мовлення. *Принцип текстоцентризму* визначає текст як найважливішу одиницю у навчанні мови, має бути контекстом функціонування мовних одиниць, предметом вивчення й одиницею мовлення [11, с. 91].

Ефективність розвитку мовлення може бути реалізована через чітку систему формування мовленнєво-комунікативних умінь (інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних, оцінно-перетворювальних (редагування) [168].

Інформаційно-змістові вміння передбачають розуміння та визначення меж теми, розкривати її з відповідною повнотою; підпорядкування твору основній думці. *Структурно-композиційні вміння* полягають у доборі матеріалу для зв'язного тексту; складання плану, систематизації матеріалу, його розташовування у потрібній послідовності. *Граматико-стилістичні вміння* охоплюють вміння складати усний (письмовий) текст, користуватися засобами мови відповідно до літературних норм і завдань висловлювання. *Оцінно-перетворювальні вміння* – редагування тексту, критична заміна слів у тексті, добір влучніших синтаксичних моделей, найбільш точних слів тощо.

У структурі **змістового компонента** лінгводидактичної моделі представлено зміст курсу української мови в початкових класах, який

будується за такими змістовими лініями: *мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.*

Мовленнєва – це основна змістова лінія, яка передбачає розвиток усного і писемного мовлення, уміння користуватися мовою як засобом спілкування. Основну увагу приділено розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо). Також у програмі визначено набуття учнями елементарних знань про культуру спілкування, усне і писемне, діалогічне і монологічне мовлення, особливості висловлень відповідно до ситуації і мети спілкування. Навчальна діяльність з формування і розвитку в учнів навичок побудови діалогічних і монологічних висловлень (усних і письмових) має здійснюватися на теми, близькі до їхнього життєвого досвіду, які спонукатимуть до говоріння. Організація роботи з розвитку діалогічного мовлення має відбуватися з опорою на допоміжні навчальні матеріали або без них, відповідно до вікових й індивідуальних особливостей учнів.

Мовна змістова лінія охоплює роботу з розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних і стилістичних умінь. Це зумовлено тим, що формування в учнів початкових класів знань про мову має пропедевтичний характер. У навчальній програмі чітко зазначено, що основна увага в реалізації мовної змістової лінії має приділятися практичним аспектам, а саме: роботі над лексичним значенням слова, нарощуванню активного і пасивного словникових запасів, розвитку вмінь користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови, удосконалення мовленнєвої діяльності учнів. Відповідно до цього навчальні досягнення школярів із реалізації мовної змістової лінії оцінюються не стільки за знання про мову, скільки за мовні вмінь будувати речення, різні за структурою і метою висловлення, правильно утворювати форми слова, дотримуватися

норм літературної мови (вимова, наголошування слів, лексична сполучуваність тощо).

Соціокультурна змістова лінія передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму виявлення культури українського народу: уміння спілкуватися з людьми різних соціальних статусів і вікових груп, уживати доречні формули мовленнєвого етикету відповідно до прийнятих правил і норм спілкування для вирішення навчальних і життєвих ситуацій. У програмі зазначено, що ця змістова лінія повинна реалізовуватися за допомогою дібраних навчальних текстів, тем для побудови діалогічних і монологічних висловлень, де учні виконуватимуть різні соціальні ролі відповідно до спроектованих учителем життєвих ситуацій, що сприяє успішній соціалізації особистості школяра.

Діяльнісна змістова лінія спрямована на формування в учнів уміння вчитися. У навчальній програмі з-поміж навчально-інформаційних умінь і навичок діяльнісної змістової лінії виокремлено вміння зв'язно, послідовно, доказово відповідати на запитання і вести діалог.

Змістові лінії навчального предмета "Українська мова" реалізуються в тісному взаємозв'язку. Реалізація змістового компонента освітнього процесу охоплює елементарні поняття про мовлення, його типи, жанри і знання про способи діяльності, засвоєння яких здійснюється у процесі виконання вправ різних видів.

У процесі навчання української мови та розвитку мовлення робота спрямована на вироблення в учнів мотивації навчання української мови; формування комунікативних умінь; гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання і письма); опанування найважливіших функційних складників мовної системи; соціокультурний розвиток особистості; формування в учнів уміння вчитися [270].

У реалізації експериментальної методики нами враховано етапи розвитку зв'язного мовлення (за М. Коченгіною) *докомунікативний і комунікативний*.

Докомунікативний етап:

- 1) виникнення мовленнєвої ситуації – виникнення природніх або штучно створених життєвих обставин, які викликають потребу у висловленні думки;
- 2) мотивація – усвідомлення мети висловлювання;
- 3) мовленнєва інтенція (підготовчі дії): вибір адресата мовлення – визначення того, кому призначене висловлювання; заздалегідь продумування стильового оформлення;
- 4) внутрішній план висловлювання, який визначає його зміст – планування всієї думки (здійснення випереджувального синтез усього тексту);
- 5) семантико-граматичне структурування висловлювання – добір слів, визначення порядку та граматичне узгодження слів у висловлюванні.

Комунікативний етап:

- 1) матеріалізація висловлювання (усне або писемне мовлення);
- 2) сприйняття висловлювання співрозмовником;
- 3) зворотний зв'язок.

Технологічний компонент лінгводидактичної моделі охоплює форми, методи і засоби, які забезпечують реалізацію навчання української мови та досягнення мети розвитку мовлення учнів. Окрему увагу приділяємо мультимедійним засобам, як важливому складнику нашого дослідження (підрозділ 2.3).

Оцінювально-результативний компонент представлений критеріями оцінювання (*інформаційно-змістовий, мовно-структурний, емоційно-ціннісний, поведінково-регулятивний*) та рівнями навчальних досягнень учнів

(початковий, середній, достатній, високий), які дають можливість перевірити ефективність експериментальної методики.

Отже, методика розвитку мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів – це складна багатовекторна система роботи, яка потребує ґрунтовної організації та підготовки до виконання.

Особливість розробленої експериментальної методики передбачала напрацювання системи вправ з розвитку мовлення та розроблення до них мультимедійної підтримки. Пропонована методика ґрунтується на ретельному доборі, логічному і послідовному викладі навчального матеріалу, належному й зручному структуруванні мультимедійної підтримки з якісним зображенням до пропонованих вправ. У сучасній лінгводидактиці *вправи* розглядають як повторюване виконання дій з метою засвоєння знань і вироблення мовних та мовленнєвих умінь і навичок (О. Горошкіна, М. Пентилюк) [253, с. 32]. За тлумачним словником *вправа* – спеціальне завдання, що виконується для набуття навичок або закріплення наявних знань. [45, с. 160]. К. Климова зазначає, що поняття "вправа" і "завдання" – видове і родове, тому поєднання їх у вислові "система вправ і завдань з української мови" є недоречним і випадковим. [105, с. 299].

Наша експериментальна методика, висвітлена у підрозділі 3.3, передбачає систему вправ із застосуванням мультимедійних засобів імітаційного, конструктивного і творчого характеру у роботі зі словом, словосполученням, реченням, текстом. Пропоновані вправи укладено за чинною програмою та підручником з української мови для урізноманітнення змісту, форми проведення уроку та підвищення мотивації навчання.

3.3. Методика розвитку мовлення учнів із застосуванням мультимедійних засобів

Для створення експериментальної методики розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів ми ознайомилися з навчальною електронною продукцією, придатною для застосування з розвитку мовлення молодших школярів. Було проаналізовано мультимедійну продукцію з мови і мовлення для початкових класів на сайті "Українська програма" (UkrProg.com), оскільки саме на цьому сайті наведено видання всіх виробників України, що випускають навчальну електронну та мультимедійну продукцію. Йдеться про такі видавництва.

- *Атлантик рекордс* – один із основних виробників електронної навчальної продукції в Україні, зокрема таких тематичних розділів: "Аудіокниги", "Шкільна колекція", "Мультимедіа", "DVD", "Музичні диски".
- *Вундеркінд з пелюшок* – мультимедійні видання для дітей від 6 місяців до закінчення початкової школи.
- *Грамота* – дидактичні мультимедійні матеріали з української мови та літератури для учнів 5–9 класів загальноосвітньої школи, тексти, диктанти.
- *Нова школа* – один із найбільших виробників електронних підручників, педагогічних програмних засобів з різних навчальних предметів як для початкової, так і для середньої і старшої школи.
- *Основа* – електронні конструктори уроків із різних дисциплін початкової та середньої школи.
- *Професор Карануз* – мультимедійні матеріали для підготовки дітей до школи з різних предметів.
- *Ранок* – початкові посібники, конструктори уроків, мультимедійні матеріали з різних предметів початкової, середньої та старшої школи.

- *Сміт* – педагогічні програмні засоби з основних та факультативних предметів для старшої школи та професійної освіти.
- *Сорока Білобока* – інтерактивні дидактичні ігри, мультимедійні матеріали з різних предметів та загальнопізнавального характеру для початкової школи, комп'ютерні тестові програми для старших класів.

Огляд компаній-видавництв електронної та мультимедійної продукції в Україні дає можливість зробити висновок, що найбільше у процесі розвитку мовлення молодших школярів можна застосовувати продукцію компаній "Атлантик Рекордс", "Вундеркінд з пелюшок", "Професор Карапуз", "Ранок", "Сорока Білобока". Детальне ознайомлення з електронною та мультимедійною продукцією сприяло формуванню авторської ідеї та технології розроблення мультимедійної підтримки до вправ з розвитку мовлення учнів 3–4 класів. Пропонуємо додатковий перелік інформаційних ресурсів, які містять цікаві матеріали для вчителів і учнів (додаток Н).

Експериментальна методика розвитку мовлення із застосуванням мультимедійних засобів передбачає виконання розробленої системи вправ для 3–4 класів на уроках української мови. Пропонований комплекс складається з *підготовчих, текстових і ситуаційних* вправ з підтримкою у вигляді мультимедійних презентацій, створених за допомогою програми Microsoft PowerPoint.

Підготовчі вправи спрямовані на роботу з реченням, словосполученням, словом, становлять важливу передумову розвитку мовлення учнів, оскільки ґрунтуються передусім на словниковому запасі учнів. Виконання вправ підготовчої групи орієнтовані на практичну роботу зі словниковими словами, явищем омонімії і багатозначності, роботу з синонімами, антонімами, фразеологізмами. Роботу над реченням представлено у вигляді практичних аналітичних, синтетичних та аналітико-синтетичних вправ із мультимедійним супроводом.

Зміст (повний або частковий), елементи, вказівки до виконання вправ демонструються за допомогою проектора або Smart-дошки.

Наведемо деякі приклади підготовчих вправ із мультимедійною підтримкою (повний обсяг представлено у додатку В, додатку Ж).

1. Робота над словниковим словом Ззаду

- Поділити слово на склади для переносу _____
- Скласти речення зі словом **ззаду** за малюнками:

2. Складіть речення, використовуючи подані фразеологізми.

- *Як рак свисне.*
- *Без задніх ніг.*
- *Гострий на язик.*
- *Піймати на гарячому.*
- *Зарубай на носі.*

3. Інтерактивна гра "Встав потрібну букву" (Вправа з перевіркою правильності виконання за допомогою появи літер та малюнків на слайді).

4. Гра "Відгадай казку".

Як називається казка? Чому дівчинка має таке ім'я? Хто і чому викрав маленьку красуню? Хто хотів подружитися з маленькою дівчинкою? Як

жила Дюймовочка взимку? Кого вона врятувала? Де знайшла дівчинка нову домівку?

5. Складіть речення зі слів кожного рядка. Запишіть їх.

*Ми, Україні, в, живемо,
прекрасний, край, Це.
любимо, свою. Ми, землю, дуже,*

6. Користуючись малюнком, утворіть і запишіть сполучення слів за поданими запитаннями (Хто?) _____ (який?)

7. Розгляньте малюнок на презентації. Запишіть по одному слову в кожну колонку використовуючи предмети, які рухаються. (Іменник – перша колонка, прикметник – друга колонка, дієслово – третя колонка).

8. Складіть і запишіть прислів'я. Поміркуйте, як ви їх розумієте.

- *Слухай багато, а думай ще більше.*
- *Дружби дружбою шукають.*
- *На дерево дивись, як родить, а на людину, як робить.*
- *Не одяг прикрашає людину, а добрі діла.*
- *Умій сказати, та умій і змовчати.*
- *Вчися чужому розуму, та свого не загуби.*
- *Діло майстра величає.*

9. Допоможіть школярам розфарбувати у червоний колір позитивні риси характеру людини. Складіть і запиши три речення зі словами на вибір.

Ілюстрація до казки схована за словами-підказками.

Безсердечність, байдужість, вдячність, жорстокість, чутливість, сердечність, грубість, справедливість, чуйність, доброта, зневага, повага, заздрість.

Вправи підготовчої групи орієнтовано на засвоєння елементів синтаксису і обґрунтовано навчально-пізнавальною та практичною діяльністю, яка передбачає формування умінь аналізувати, синтезувати, робити висновки. Учні засвоюють норми лексичної сполучуваності, найголовніші правила граматичного зв'язку слів, розміщення слів у реченні відповідно до змісту, вчать поширювати й ускладнювати речення.

До кожної вправи дібрано зображення (текстові, схематичні, малюнкові та ін.) з різними анімаційними ефектами, які під керівництвом учителя забезпечують поетапне виконання завдань.

Для додаткової роботи над збагаченням та уточненням словникового запасу учнів початкових класів пропонуємо "Мультимедійний довідничок", який представлено у вигляді презентацій із якісним зображенням та назвами (відомостями) явищ та предметів, упорядковано за темами: "Архітектура", "Визначні місця світу", "Іграшки", "Їжа", "Інструменти", "Картини", "Місто Київ", "Космос", "Кольори", "Одяг" тощо (додаток М). Такий каталог презентацій дає змогу вчителям обрати необхідний матеріал для пояснення лексичного значення слова, поглиблення знань з різних сфер життя, підвищення рівня загального розвитку та пізнавальних інтересів учнів.

Наступна група вправ – *текстові*, спрямовані на формування комунікативних умінь на основі роботи з текстом (додаток Г, додаток К). Вправи орієнтовано на аналіз, конструювання текстів різних типів і стилів мовлення, побудову зв'язних усних та письмових висловлювань із застосуванням сюжетних ілюстрацій, на основі матеріалу прочитаного (почутого), за матеріалами відеороликів (кінофільмів), на основі власних

спостережень на ін. Особливу увагу приділено структурі тексту, визначенню головної думки та особливостям її розвитку.

Наведемо приклади:

1. Визначте, це текст чи окремі речення? Поясніть свою думку.

З кожної гілки на калині звисають важкі червоні грона Сюди прилітають журавлі. Вони відлетіли у вирій. А взимку з'являються поласувати калиною снігурі.

2. Розгляньте малюнки. Встановіть їх послідовність. До кожного малюнка складіть речення. Використовуйте слова та словосполучення: *прогулянка, осінній ліс, ясна погода, справжні друзі, засмучене білченя, підтримка, співчуття.*

3. Прослухайте текст В. Сухомлинського "Соромно перед Соловейком". Чому Ліді стало соромно? Запишіть свою кінцівку тексту. Скористайтесь планом (*Ліда збрала після себе сміття, щоб не залишати його у лісі. На запитання Олі відповіла, що соромно перед соловейком. Коли всі будуть засмічувати ліс, він перестане бути гарним місцем для відпочинку. Його можуть покинути птахи, зів'януть рослини. Ліс – це рідна хатина соловейка та всіх його мешканців. Соромно засмічувати їхню домівку*).

План.

1. Оля і Ліда сіли перепочити.
2. Зачаровані співом солов'я.
3. "Навіщо ти збрала сміття?"
4. "Соромно перед соловейком".

4. Прочитайте два тексти, порівняйте. Яка між ними різниця?

Ходить осінь з пензлем. Помахом руки фарбує дерева у кольори своєї пори. Стоїть ліс, немов казка. Затамуйте подих – і ви почуєте голос чарівниці

Ходить чарівна осінь з казковим пензлем. Помахом руки фарбує дерева у різноманітні кольори своєї пори. Стоїть загадковий ліс, немов жива казка. Затамуйте подих – і ви почуєте мелодійний голос чарівниці.

Отже, прикметники, які є в тексті, називають ознаки предметів, дають можливість краще уявити картини осені.

5. Визначте, до яких типів належать тексти. Побудуйте текст-опис, скористайся підказкою.

Немає в Україні лісу, у якому б не зустрілася білка. Де лісова гілка – там і білка. Восени у білки особливо багато клопотів. Треба на зиму грибів засушити, застися горішками, жолудями, шишками, дупло вимостити. Коли завіють сніги, загудуть завірюхи, білка сховається в дуплі. А доки не чути заморозків, білка розважається (Розповідь).

А чим білки харчуються? Білки – всеїдні тварини. Живляться вони насінням хвойних дерев, жолудями, горіхами, грибами, ягодами, яблуками. А також поїдають комах, розорюють гнізда птахів і їдять яйця і пташенят. Що ще ми знаємо про білок? (Міркування).

6. Побудуйте текст на основі плану, запропонованого на мультимедійній презентації. Скористайтеся словами та словосполученнями для довідки (зазначені на слайді).

План

1. Кого ми бачили у лісі.
2. Якого кольору у білочки шубка?
3. Які голівка, очі, вушка?
4. Які у тваринки лапки і хвіст?
5. Твоє ставлення до білочки.

7. Розгляньте малюнки. До кожного малюнка складіть і запишіть речення, використовуючи слова та

словосполучення з довідки. Усно складіть оповідання. Доберіть заголовок. Визначте тему, мету, основну думку.

8. Уважно розгляньте серію малюнків.

- Дайте відповіді на питання:
 - Хто головні герої казки?
 - Куди йшли друзі?
 - Яка перешкода була на їх шляху?
 - Що трапилось із зайчиком?
 - Хто витяг з вуханя?
 - Як зайчик подякував за порятунок?

- За малюнками та опорними словами і словосполученнями складіть казку

Словник

Зачин: зайчик, їжачок, болото.

Основна частина: палиця, уважно перевіряв, перестрибував з купини на купину, провалився, невдаха, витяг з трясовини.

Кінцівка: потупив очі, подякував за порятунок.

- Доберіть заголовк до казки (Заєць-невдаха. Паличка – виручалочка. Справжній друг).

9. Складіть текст за серією малюнків від першої особи

- Складіть прислів'я. Поясніть їх зміст.

Що посієш,

а красна умінням.

Не красна пташка пір'ям, велика туга.
Без вірного друга те й поженеш.

- Яке прислів'я розкриває основну думку твору?
- Складіть розповідь від імені їжачка або від імені пташок.

Пропоновані текстові завдання спрямовано на формування умінь й навичок роботи з текстом, здобування лінгвокогнітивного досвіду. Виконання завдань із мультимедійним супроводом на уроці формує вміння логічно мислити, послідовно викладати думки, розвиває словниковий запас, спонукає до творчих розумових і креативних зусиль учнів, передбачає зміну вражень, емоційний вплив тексту, ілюстрацій, живопису, відеозаписів, фрагментів мультфільмів, відео-кліпів. Таким чином, мультимедійний супровід доповнює текст, розширює знання учнів та спонукає до творчих пошуків.

Виконання *ситуаційних вправ* передбачає певну мовленнєву ситуацію та характеризуються наявністю мовленнєвого стимулу, що викликає комунікативну реакцію учня і впливає на відбір відповідної мовної одиниці [182, с. 105.]. Ситуаційні вправи є важливим чинником внутрішньої мотивації до оволодіння рідною мовою. Створені на уроці ситуації спілкування спонукають учнів до побудови діалогічного або монологічного висловлення (додаток Д, додаток Л).

Наведемо приклади:

1. Прочитайте уривок із казки. Разом із сусідом по парті відтворіть діалог між Лисицею і Вовком.

Лисиця позбирала рибу, сіла та й їсть. Зирк — аж вовк-панібрат біжить.

— *Здорова була, лисичко-сестричко!*

— *Здоров!*

— *А що це ти робиш, лисичко-сестричко?*

— *Рибу їм.*

— *Дай же й мені!*

— *Піди сам собі налови!*

— *Та як же я наловлю, коли не вмію? Хоч навчи, як її*

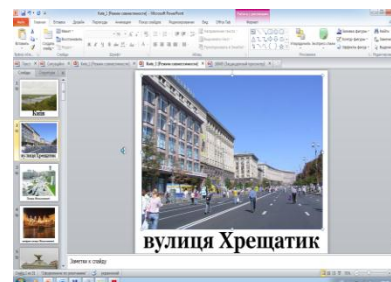
ловити!

— Піди до ополонки, встроми хвоста у воду і сиди тихенько та й приказуй: "Ловися, рибко, велика й маленька!" То вона й наловиться.

— Спасибі за науку!

Побіг вовк мерції на річку та хвіст в ополонку...

2. Уважно розгляньте фотографії на презентації. Уявіть, що вам потрібно підготувати груповий проект "Київ – столиця України". Побудуйте й розіграйте діалог між учасниками такого проекту щодо підготовки завдання. (Пропонуємо учням презентацію для перегляду "Місто Київ" з "Мультимедійного довідничка" (додаток М).

3. Складіть діалог.

Ситуація: захворіла Катруся. До неї телефонує друг Петро.

Мета спілкування: дізнатися про стан здоров'я, лікування Катрусі і повідомити про новини в класі.

Мовне завдання:

1. *Вживайте слова:* почувашся, ліки, довго, читали, відвідали, досліджували.

2. *Правильно звертайтеся один до одного:* Петре, Катрусю, подруго, друже.

3. *Вживайте ввічливі слова.*

Розгляньте ілюстрацію. Складіть діалог

Ситуація: захворіла Катруся. До неї телефонує друг Петро.

Мета спілкування: дізнатися про стан здоров'я, лікування Катрусі і повідомити про новини в класі.

Мовне завдання:

1. *Вживайте слова:* почувашся, ліки, довго, читали, відвідали, досліджували.
2. *Правильно звертайтеся один до одного:* Петре, Катрусю, подруго, друже.
3. *Вживайте ввічливі слова.*

4. Складіть діалог

Ситуація : допомога бабусі в приготуванні пиріжків.

Мета спілкування: надати консультацію щодо правил поведінки на кухні та правил поводження з борошном.

Мовні завдання:

1. Розгляньте малюнок , прочитайте запитання і дайте

Розгляньте малюнок. Складіть діалог.

1. Розглянь малюнок, прочитай запитання і дай на них відповідь:
 - Дай імена людям зображеним на малюнку.
 - Чим вони займаються?
 - Про що бабуся розповідає онучці?
 - А що онука відповідає бабусі?
 - Як треба поводитися на кухні біля плити?
 - Чи можна зворотити з борошном? Чому?
 - З якою начинкою зіпшили пиріжки?
2. За малюнком і запитаннями склади оповідання.
3. Добери заголовок до оповідання. Вживай ввічливі слова.

на них відповідь:

- *Дай імена людям, зображеним на малюнку.*
- *Чим вони займаються?*
- *Про що бабуся розповідає онучці?*
- *А що онука відповідає бабусі?*
- *Як треба поводитися на кухні біля плити?*
- *Чи можна гратися з борошном? Чому?*
- *З якою начинкою зліпили пиріжки?*

2. За малюнком і запитаннями складіть оповідання.

3. Доберіть заголовок до оповідання. Вживайте ввічливі слова.

5. Складіть діалог на тему "У бібліотеці", користуючись зразком.

- *Добрий день. Яку книжку ти здаєш?*
- *Казку "Лисичка і Журавель".*
- *Чи сподобалася тобі Лисичка?*
- *Ні. Лисичка хитра, улеслива.*
- *Як повівся Журавель?*
- *Чемно подякував і запросив Лисичку в гості.*
- *Яку книжку ти хочеш взяти прочитати?*
- *Можна казку "Пан Коцький", будь ласка?*

6. Складіть та розіграйте діалог за сюжетним малюнком

- Горобчику потрібно запросити Синичку на смачний обід.
- Правильно звертайся до співрозмовника: *дорога Синичко, приятелько, Горобчику, Славний хлопчику.*
- Використовуй репліки: *«Пригощайся, не соромся!», «Таких смачних страв і не пробувала»*
- Дотримуйся відповідної інтонації та жестів.

7. Складіть діалог на тему "Поради, як зберегти здоров'я" (10-12 реплік).

Опорні слова і вислови:

- Здоров'я – найбільший скарб;
- Складники здоров'я: здоровий спосіб життя, відсутність шкідливих звичок, хвороб, загартування організму;
- Шкідливі звички наносять не виправну шкоду здоров'ю;
- Чого треба уникати, щоб зберегти здоров'я?

Пропоновані ситуаційні вправи спрямовано на аналіз будови й особливостей діалогічного тексту залежно від ситуації та умов спілкування; спостереження, аналіз і вправляння у використанні інтонації, міміки і жестів під час читання (розігрування) діалогів; складання запитань і відповідей на них; редагування, доповнення діалогу; перебудова монологічного висловлення у діалогічне та навпаки; складання діалогів за сюжетним зображенням та описаною ситуацією.

Створений мультимедійний супровід до пропонованих груп вправ реалізує авторське бачення представлення матеріалу, дає можливість досягти поставленої мети, а також вносити корективи залежно від виявлених недоліків, що є дуже важливим під час диференційованої роботи у класі.

Мультимедійні засоби мають великі можливості у відображенні інформації і значно відрізняються від традиційних; безпосередньо впливають на мотивацію учнів, швидкість сприйняття матеріалу, на ефективність освітнього процесу в цілому.

Для створення і застосування презентацій ми дотримувалися спеціальних вимог щодо організаційно-технічного і змістового аспектів презентації:

- презентації об'єднані однією комунікативною ситуацією;
- словесний та ілюстративний матеріал доцільно розподілити рівномірно і не перевантажувати текстом;
- найважливішим матеріал, який потребує засвоєння, слід виділяти яскравіше, з метою ефективного задіяння асоціативної зорової пам'яті;

- для написів і заголовків слід використовувати чіткий великий шрифт; розмір літер, цифр, знаків та контрастність визначається потребою чіткого візуального сприймання їх з останнього ряду парт;
- обрати оптимальний фон для всіх презентацій, щоб не викликаючи роздратування і втоми очей та не відволікаючи від самого тексту;
- у межах однієї презентації об'єкти варто виконувати в єдиному стилі;
- доцільно використовувати єдині за типом ефекти анімації;
- на перегляд слайду відводять не менше 2-3 хвилин, для зосередження уваги учнів на зображенні, щоб простежити послідовність дій, роздивитися всі елементи, зафіксувати кінцевий результат, за потреби зробити записи [289; 130].
- презентації мають бути прості у застосуванні, зміна слайдів відбувається клацанням миші.

Розроблення мультимедійного супроводу здійснювалося за такими етапами (за О. Співаковським):

1. Планування – визначення типу мультимедійної презентації, її призначення у роботі з конкретним завданням.
2. Проектування – вибір навігаційної схеми та розробка дизайну слайду.
3. Інформаційне наповнення – підготовка текстового й ілюстративного матеріалу до наповнення слайдів, підготовка мовного супроводу, підготовка відео супроводу та ін.
4. Програмна реалізація – заповнення слайдів інформаційним матеріалом, оформлення слайдів кольором, налаштування мультимедійних ефектів, встановлення гіперпосилань на елементи відповідно до навігаційної структури.
5. Тестування – редагування текстового та ілюстративного наповнення презентацій [257, с. 126].

Для підготовки мультимедіа-презентації ми користувалися відомим програмним засобом – Microsoft Power Point, менше – спеціалізованими редакторами: Macromedia Flash, Picasa, Photodex ProShow, які стали у нагоді

під час роботи з мультимедійною презентацією. Зокрема програма Picasa (Google, Inc.) дає можливість легко виокремлювати статичні й динамічні зображення з Інтернету, зручно, швидко проектувати як слайд-шоу, так і навчальні фільми, додавати до проекту текстові й звукові коментарі, створювати колажі зі статичних зображень, із легкістю завантажувати зображення у Веб-альбоми тощо. Створені Веб-альбоми можна розміщувати на шкільному сервері та організовувати роботу молодших школярів з інформацією відповідно до їхніх навчальних можливостей.

Мультимедійна презентація відповідає триєдиній дидактичній меті уроку: 1) сприйняття учнями навчального матеріалу, осмислення зв'язків і відношень в об'єктах вивчення (освітній аспект); 2) розвиток пізнавального інтересу в учнів, уміння узагальнювати, аналізувати, порівнювати, активізація творчої діяльності учнів (розвиваючий аспект); 3) виховання наукового світогляду, уміння чітко організувати самостійну та групову роботу, виховання почуття товариства, взаємодопомоги (виховний аспект).

Таким чином, в основу авторської методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів покладено систему підготовчих, ситуаційних і текстових вправ із мультимедійною підтримкою на основі апаратних (комп'ютер, проектор, smart-дошка) та програмних (мультимедійні презентації, мультимедійні видання) засобів.

3.4. Перевірка й аналіз результатів упровадження експериментальної методики

Констатувальний і формувальний етапи дослідження передбачали розроблення і апробацію методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів. Для ефективної роботи ми дотримувалися чіткого алгоритму дій та послідовно виконували такі завдання:

1. Проведення констатувального експерименту за обраними критеріями, рівнями та показниками розвитку мовлення учнів 3–4 класу.

2. Побудова і опис лінгводидактичної моделі розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів.
3. Розроблення системи вправ, створення до неї мультимедійної підтримки (супроводу), обґрунтування її методичної доцільності для розвитку мовлення учнів 3–4 класів. Апробування авторської методики на уроках української мови та розвитку мовлення в початкових класах (формувальний етап експериментального дослідження).
4. Перевірка ефективності експериментальної методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів (контрольні зрізи експерименту).

Для виконання поставлених завдань ми орієнтувалися на визначені раніше критерії оцінювання рівнів навчальних досягнень учнів: *інформаційно-змістовий*, *мовно-структурний*, *емоційно-ціннісний*, *поведінково-регулятивний* (підрозділ 3.1, табл. 3.1.2). З метою проведення підсумкового контролю учням запропоновано для виконання контрольні завдання (додаток Б), результати яких зіставлялися з даними констатувального експерименту та спостереженням за навчальною діяльністю школярів.

Під час упровадження експериментальної методики спостерігалася позитивна динаміка розвитку мовлення учнів (за визначеними критеріями зафіксовано кількісні показники навчальних досягнень).

З метою встановлення відмінностей у рівнях розвитку мовлення учнів контрольних і експериментальних класів використано *метод перевірки статистичних гіпотез*. Формувальний етап експерименту розпочато у визначених групах одночасно у контрольних та експериментальних класах. Виконання учнями спеціальних завдань оцінювалися за дванадцятибальною шкалою за визначеними критеріями. Враховувалися всі результати контролю: поточного, тематичного, підсумкового. Якісні показники розвитку мовлення учнів представлено у критеріях початкового, середнього, достатнього та високого рівнів (див. табл. 3.1.3).

Результати рівнів розвитку мовлення учнів 3–4 класів за критеріями оцінювання на початку формувального етапу експерименту представлено в таблиці 3.4.1.

Таблиця 3.4.1

**Дані про рівень розвитку мовлення учнів 3–4 класів
на початку формувального етапу експерименту**

Критерій оцінювання	Рівень навчальних досягнень	3 класи 581 учень (КК – 285 уч., ЕК – 296 уч.)				4 класи 459 учнів (КК – 227 уч., ЕК – 232 уч.)				Середнє значення	
		КК кількість	КК %	ЕК кількість	ЕК %	КК кількість	КК %	ЕК кількість	ЕК %	3 клас, %	4 клас, %
Інформаційно-змістовий	Високий	49	17,1	49	16,3	39	17,3	35	15,1	16,7	16,2
	Достатній	72	25,1	72	24,2	60	26,3	65	28,2	24,7	27,3
	Середній	139	48,7	144	48,5	111	49,1	107	46	48,6	47,6
	Початковий	26	9,1	33	11	17	7,3	25	10,7	10	9
Мовно-структурний	Високий	44	15,3	40	13,4	34	14,8	31	13,5	14,3	14,2
	Достатній	76	26,6	70	23,5	60	26,3	56	24,1	25,1	25,2
	Середній	134	47,1	142	48,1	109	48	116	50,1	47,6	49
	Початковий	31	11	44	15	25	10,9	29	12,3	13	11,6
Емоційно-ціннісний	Високий	53	18,6	48	16,4	40	17,4	39	17	17,5	17,2
	Достатній	71	24,8	79	26,7	58	25,6	51	22,1	25,8	23,9
	Середній	137	48,2	151	51,1	108	47,6	114	49,1	49,7	48,3
	Початковий	24	8,4	17	5,8	21	9,4	23	9,8	7,1	9,6
Поведінково-регуляторний	Високий	52	18,1	63	21,2	44	19,5	38	16,2	19,8	17,9
	Достатній	82	28,9	81	27,3	62	27,4	67	29	28,2	28,2
	Середній	132	46,2	139	47	108	47,5	107	46	46,7	46,7
	Початковий	16	5,6	13	4,5	13	5,6	20	8,8	5,2	7,2

На початку проведення формувального етапу експерименту розвиток мовлення учнів 3–4 класів мав переважно середній рівень.

Для перевірки (підтвердження або спростування) достовірності припущення щодо відсутності істотної різниці між експериментальними і контрольними класами застосуємо критерій узгодженості К. Пірсона (критерій "хі-квадрат").

Для проведення математичного опрацювання результатів дослідження сформулюємо статистичні гіпотези. *Нульова гіпотеза (H_0)* полягала в тому, що рівень розвитку мовлення учнів контрольного класу несуттєво відрізнялися від рівня розвитку мовлення учнів паралельного експериментального класу за кожним із чотирьох критеріїв оцінювання, а відповідна різниця між класами зумовлена випадковими чинниками. *Альтернативна гіпотеза (H_1)* становила припущення, що між рівнями розвитку мовлення учнів контрольних та експериментальних класів наявні значні відмінності за кожним із критеріїв оцінювання.

Для визначення фактичного значення показника критерію К. Пірсона застосуємо формулу: $\chi^2_{\text{експ}} = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^k \frac{(n_{i1} \cdot n_2 - n_{i2} \cdot n_1)^2}{n_{i1} + n_{i2}}$, де $\chi^2_{\text{експ}}$ – критерій експериментальної величини сформованості рівня розвитку мовлення; k – кількість рівнів навчальних досягнень ($k = 4$); n_1 – кількість учнів контрольного класу; n_2 – кількість учнів експериментального класу; i – категорія одного з рівнів навчальних досягнень ($i=1, 2, \dots, k$, де $k = 4$); Σ – знак суми; n_{i1} – кількість учнів контрольних класів, які потрапили в i -ту категорію; n_{i2} – кількість учнів експериментальних класів, які потрапили в i -ту категорію.

За результатами обчислення маємо змогу порівняти емпіричне значення коефіцієнта критерію $\chi^2_{\text{експ}}$ з критичним значення $\chi^2_{\text{кр}}$ (за статистичною таблицею $\chi^2_{\text{кр}} = 7,56$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ – це частка помилкових рішень, якою можна знехтувати; відповідно можливість того, що вибірки характеристик порівнюваних класів відрізняються, складе $1 - \alpha =$

$=0,95$, тобто у відсотках $P = 95\%$ – це *рівень достовірності відмінностей*) і ступеня вільності $q = 3$ ($q = 4$ рівні навчальних досягнень $- 1 = 3$)

Порівняємо числові значення критерію $\chi^2_{\text{експ}}$ та $\chi^2_{\text{кр}}$. Представимо результати обчислень $\chi^2_{\text{експ}}$ для 3–4 класів за кожним критеріями оцінювання на початку формувального етапу.

Таблиця 3.4.2

Порівняння значень $\chi^2_{\text{експ}}$ та $\chi^2_{\text{кр}}$ для 3 – 4 класів за критеріями оцінювання

Клас \ Критерій	3 клас	4 клас
Інформаційно-змістовий	$\chi^2_{\text{експ}} = 0,11$ $\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,11 < 7,56$	$\chi^2_{\text{експ}} = 0,14$ $\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,14 < 7,56$
Мовно-структурний	$\chi^2_{\text{експ}} = 0,14$ $\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,14 < 7,56$	$\chi^2_{\text{експ}} = 0,16$ $\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,16 < 7,56$
Емоційно-ціннісний	$\chi^2_{\text{експ}} = 0,76$ $\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,76 < 7,56$	$\chi^2_{\text{експ}} = 0,86$ $\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,86 < 7,56$
Поведінково-регулятивний	$\chi^2_{\text{експ}} = 0,18$ $\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,18 < 7,56$	$\chi^2_{\text{експ}} = 0,20$ $\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,20 < 7,56$

Наведені результати у таблиці 3.2 свідчать, що на початку формувального етапу експерименту визначене значення $\chi^2_{\text{експ}}$ за кожним критерієм для 3–4 класів менше від $\chi^2_{\text{кр}}$, такі статистичні показники підтверджують нульову гіпотезу.

Маємо всі підстави для прийняття нульової гіпотези та об'єктивного проведення перевірки й оцінювання ефективності експериментальної методики. Аналіз результатів експериментальних даних з використанням критерію К. Пірсона свідчить, що на початку формувального етапу дослідного навчання вибірки контрольних та експериментальних класів не мали статистично значущих розбіжностей (за умови рівня значущості $\alpha = 0,05$).

За результатами формувального експерименту (підсумковий контроль) порівняємо показники рівня розвитку мовлення учнів контрольних і експериментальних класів. Наведемо результати статистичного опрацювання вибірових даних за результатами формувального етапу експерименту (табл. 3.4.3).

Таблиця 3.4.3

**Дані про рівень розвитку мовлення учнів 3–4 класів
після формувального етапу експерименту**

Критерій оцінювання	Рівень навчальних досягнень	3 класи 581 учень (КК – 285 уч., ЕК – 296 уч.)				4 класи 459 учнів (КК – 227 уч., ЕК – 232 уч.)				Середнє значення 3-4 кл.	
		КК, кількість	КК, %	ЕК, кількість	ЕК, %	КК, кількість	КК, %	ЕК, кількість	ЕК, %	КК, %	ЕК, %
Інформаційно-змістовий	Високий	60	21,1	99	33,4	55	24,1	82	35,2	22,6	34,3
	Достатній	78	27,3	107	36,2	67	29,4	86	37,1	28,4	36,7
	Середній	136	47,7	85	28,7	92	40,6	61	26,5	44,2	27,6
	Початковий	12	4,3	5	1,7	13	5,9	3	1,2	5,1	1,5
Мовно-структурний	Високий	55	19,2	87	29,4	46	20,3	66	28,3	19,8	28,9
	Достатній	77	27	116	39,3	67	29,4	93	40,3	28,2	39,8
	Середній	131	45,9	82	27,7	96	42,4	69	29,9	44,2	28,8
	Початковий	22	7,9	11	3,6	18	7,9	3	1,5	7,9	2,6
Емоційно-ціннісний	Високий	63	22,3	94	31,9	56	24,6	75	32,3	23,5	32,1
	Достатній	71	24,8	117	39,5	62	27,2	93	40,1	26	39,8
	Середній	137	48,2	81	27,2	91	40,2	55	23,7	44,2	25,5
	Початковий	13	4,7	4	1,4	18	8	9	3,9	6,3	2,6
Поведінково-регуляторний	Високий	60	21	104	35	45	20	78	33,8	20,5	34,4
	Достатній	82	28,9	119	40,1	73	32,2	94	40,4	30,6	40,3
	Середній	60	45,2	99	22,9	55	45,8	82	24,8	45,5	23,8
	Початковий	78	4,9	107	2	67	2	86	1	3,45	1,5

Дані таблиці 3.4.3 містять сукупні результати спостережень за навчальною діяльністю учнів контрольних та експериментальних класів і перевірки контрольних завдань. За наведеними результатами виявлено різницю між рівнями розвитку мовлення учнів контрольних (КК) та експериментальних (ЕК) класів. У кінці формувального етапу експерименту в контрольних класах переважає середній рівень, в експериментальних – достатній.

Після впровадження експериментального навчання КК і ЕК виявлено значні статистичні відмінності.

Представимо результати обчислень $\chi^2_{\text{експ}}$ для 3 і 4 класів за кожним критерієм оцінювання після формувального етапу експерименту.

Таблиця 3.4.4

Порівняння значень $\chi^2_{\text{експ}}$ та $\chi^2_{\text{кр}}$ для 3 – 4 класів за критеріями оцінювання після формувального етапу експерименту

Клас \ Критерій	3 клас	4 клас
Інформаційно-змістовий	$\chi^2_{\text{експ}} = 21,3$ $\chi^2_{\text{експ}} > \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 21,3 > 7,56$	$\chi^2_{\text{експ}} = 10,3$ $\chi^2_{\text{експ}} > \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 10,3 > 7,56$
Мовно-структурний	$\chi^2_{\text{експ}} = 8,4$ $\chi^2_{\text{експ}} > \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 8,4 > 7,56$	$\chi^2_{\text{експ}} = 9,8$ $\chi^2_{\text{експ}} > \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 9,8 > 7,56$
Емоційно-ціннісний	$\chi^2_{\text{експ}} = 10,2$ $\chi^2_{\text{експ}} > \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 10,2 > 7,56$	$\chi^2_{\text{експ}} = 8,2$ $\chi^2_{\text{експ}} > \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 8,2 > 7,56$
Поведінково-регулятивний	$\chi^2_{\text{експ}} = 15,2$ $\chi^2_{\text{експ}} > \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 15,2 > 7,56$	$\chi^2_{\text{експ}} = 16,4$ $\chi^2_{\text{експ}} > \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 16,4 > 7,56$

Після формувального етапу експерименту рівні розвитку мовлення учнів КК та ЕК за кожним із критеріїв мають істотну різницю. За здобутими результатами можна стверджувати, що нульова гіпотеза не підтверджується.

Здобуті статистичні дані свідчать про позитивну динаміку рівня розвитку мовлення учнів ЕК, відповідно можна стверджувати з

достовірністю 95 %, що експериментальна методика, порівняно з традиційною, є більш ефективною.

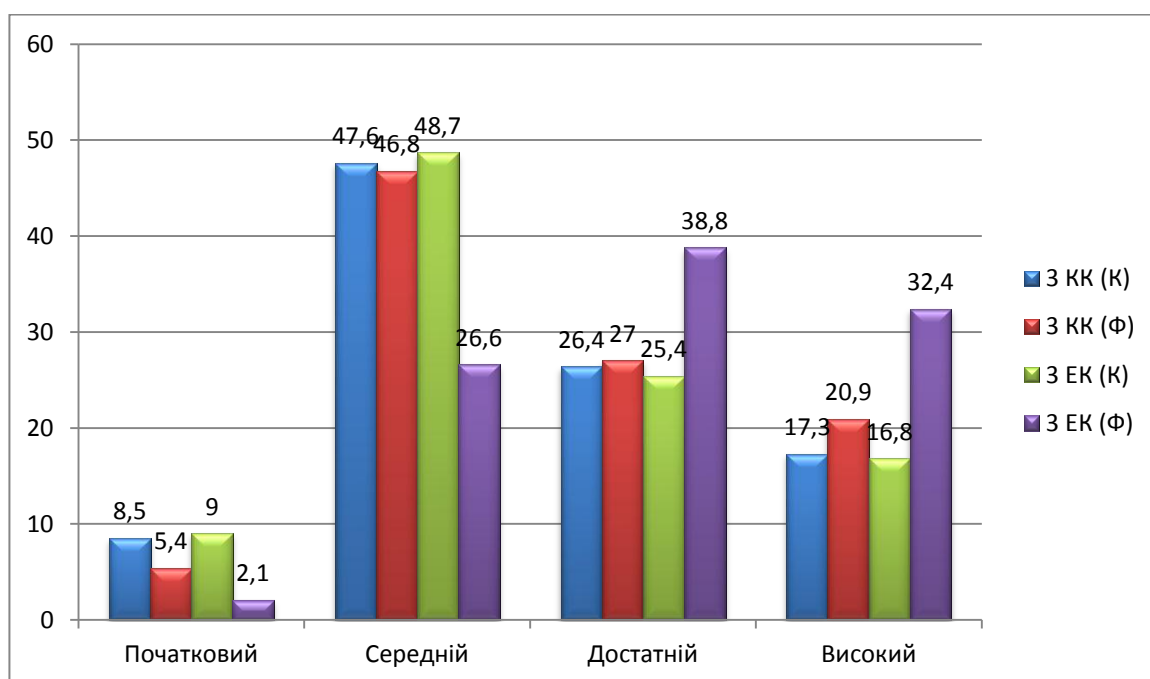
Пропонуємо дані про рівні розвитку мовлення учнів 3–4 класів та їхню динаміку на початку та після формувального етапу експерименту наведено нижче (таблиця 3.4.5, рис.3.4.1, рис.3.4.2).

Таблиця 3.4.5

**Показники рівнів розвитку мовлення учнів 3–4 класів
на початку та після формувального етапу експерименту**

Рівні	3 клас				4 клас			
	КК		ЕК		КК		ЕК	
	К	Ф	К	Ф	К	Ф	К	Ф
Початковий	8,5	5,4	9	2,1	8,3	6	10,4	1,9
Середній	47,6	46,8	48,7	26,6	48,1	42,3	47,8	26,2
Достатній	26,4	27	25,4	38,8	26,4	29,6	26,3	39,5
Високий	17,3	20,9	16,8	32,4	17,3	22,2	15,5	32,4

Примітка* К – констатувальний етап експерименту; Ф – формувальний етап експерименту.

**Рис. 3.4.1 Динаміка рівнів розвитку мовлення учнів 3 класів
на початку та після формувального етапу експерименту**

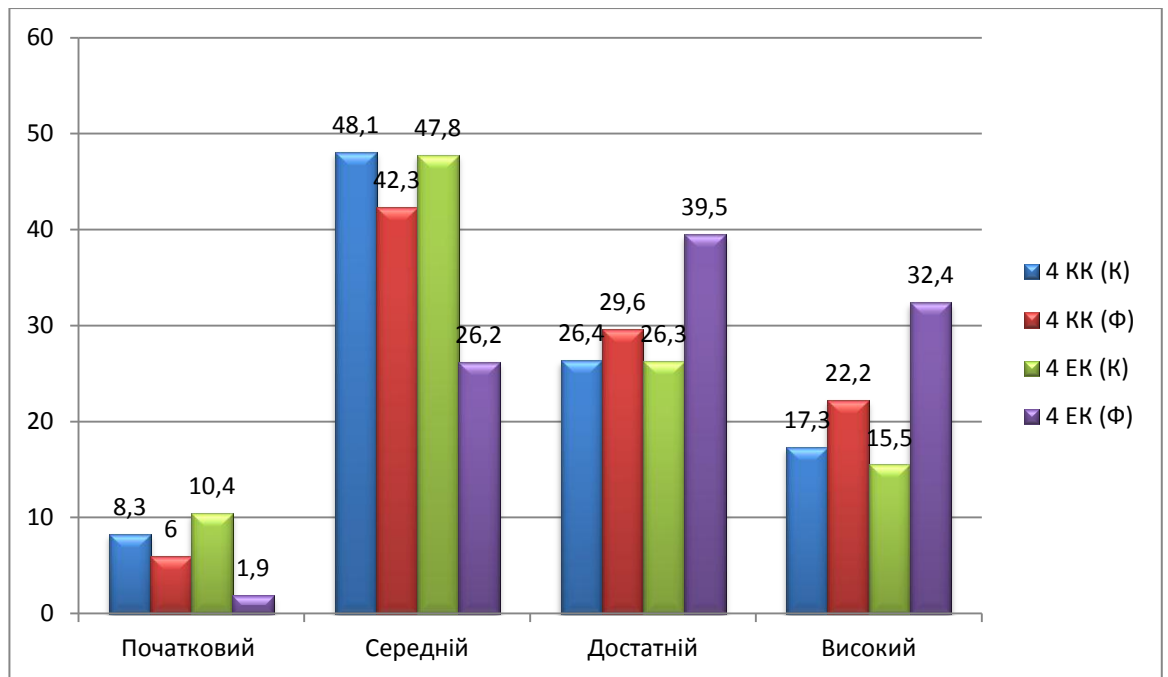

Рис. 3.4.2 Динаміка рівнів розвитку мовлення учнів 4 класів на початку та після формувального етапу експерименту

Представлені результати та динаміка рівнів розвитку мовлення учнів 3–4 класів за результатами констатувального та формувального етапів експерименту підтверджують ефективність експериментальної методики. Під час експериментального навчання спостерігалася активізація учнів до "живого" спілкування, пізнавальної та творчої діяльності, підвищувався рівень мотивації до навчання, зростало бажання у досягненні успіху тощо.

Ефективними у реалізації експериментального навчання з розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів виявилися такі види роботи: виконання мовленнєво-комунікативних вправ, переказування, побудова діалогів, аналіз текстів, рольові ігри, побудова казкових сюжетів, малюнкові диктанти, робота над фразеологізмами, розв'язування інтерактивних кросвордів та ін.

За результатами бесіди з учителями та учнями щодо ефективності експериментальної методики, спостереження за освітнім процесом свідчать, що застосування системи вправ із мультимедійною презентацією сприяють розвитку мовлення і мислення учнів, а також урізноманітнює процес

навчання української мови. Мультимедійний супровід активізував процес навчання через візуалізації статичної та динамічної інформації яскравим зображенням, ігровими елементами та відкрив низку можливостей для різнобічного, нетрадиційного, наочного осмислення учнями предметного матеріалу.

Сукупні результати спостережень за навчальною діяльністю учнів та перевірки контрольних завдань КК та ЕК свідчать про те, що підвищення рівня розвитку мовлення учнів значною мірою залежить від доцільного застосування мультимедійних засобів.

Учні експериментальних класів виявили вищу результативність під час навчання української мови, зокрема в таких аспектах: побудова зв'язного та послідовного висловлювання; вміння використовувати мовні засоби та різноманіття словникового запасу; виявлення творчості й оригінальності у продукуванні текстів. Учні здобули значні результати у плануванні та організації, аналізі й оцінюванні своєї роботи. Окрім того, оптимізувався процес орієнтації та додержання норм в різних умовах спілкування, вміння слухати співрозмовника, висловлювання та аргументувати власну думку.

На думку вчителів експериментальних класів, застосування експериментальної системи вправ із мультимедійною підтримкою на уроках української мови надало можливість активізувати пізнавальні інтереси школярів під час вивчення та закріплення нового матеріалу, організувати продуктивну самостійну роботу, підвищити мотивацію навчальної діяльності учнів.

Отже, результати експериментального навчання свідчать, що застосування методики розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів сприяє досягненню мети українськомовної освіти.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

За результатами констатувального етапу дослідження розвитку мовлення учнів 3–4 класів виявлено неоднозначне ставлення учителів початкових класів до застосування мультимедійних засобів на уроках української мови. Основними причинами цього є недостатність теоретичних знань для створення та умов для застосування мультимедійних презентацій та мультимедійної дошки, значна витрата часу для підготовки презентацій, відсутність мотивації у використанні мультимедійних засобів, недостатня матеріальна база школи тощо. Досвід у застосуванні мультимедійних засобів на уроках української мови спрямований переважно на засвоєння мовних знань учнів; робота з розвитку мовлення, зокрема орієнтація на комунікативну мету в процесі формування мовленнєвих умінь молодших школярів, посідає другорядне місце.

Відповідно до визначених нами критеріїв (*інформаційно-змістового, мовно-структурного, емоційно-ціннісного, поведінково-регулятивного*) та показників оцінювання розвитку мовлення учнів розроблено контрольні завдання для проведення констатувальних зрізів. За результатами якісного і кількісного аналізів визначено, що в досліджуваних класах переважає середній рівень розвитку мовлення.

Запропонована нами експериментальна методика розвитку мовлення учнів 3–4 класів передбачає систему вправ (підготовчі, текстові, ситуаційні) імітативного, конструктивного і творчого характеру із застосуванням мультимедійних засобів. Вправи характеризуються навчально-пізнавальною та практичною спрямованістю для опанування видів мовленнєвої діяльності, набуття досвіду володіння мовою. Експериментальну методику розроблено за чинною програмою з урахуванням гігієнічних вимог щодо застосування мультимедійних засобів, які урізноманітнюють зміст, форми проведення уроку та підвищують мотивацію навчання.

Апробація експериментального навчання з розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів засвідчила ефективність таких видів роботи: виконання мовленнєво-комунікативних вправ, переказування, побудова діалогів, аналіз текстів, рольові ігри, побудова казкових сюжетів, малюнкові диктанти, робота над фразеологізмами, розв'язування кросвордів, ребусів та ін. Пропонована система вправ із мультимедійною презентацією сприяла розвитку мовлення і мислення учнів, активізувала процес навчання української мови та продемонструвала ряд можливостей для різнобічного, нетрадиційного, наочного осмислення учнями предметного матеріалу.

Результати спостережень за навчальною діяльністю учнів та перевірки контрольних завдань КК та ЕК свідчать про те, що підвищення рівня розвитку мовлення учнів значною мірою залежить від доцільного застосування мультимедійних засобів.

Після впровадження експериментального навчання між КК і ЕК виявлено статистичні відмінності (позитивна динаміка розвитку мовлення учнів 3–4 класів): **3ЕК** високий рівень здобули 32,4% учнів (до формувального етапу – 16,8%), достатнього – 38,8 % (на початку – 25,4%), середнього – 26,6% (на початку – 48,7%), початкового – 2,1% (до формувального етапу – 9%). У **3КК** високий рівень здобули 20,9% учнів (до формувального етапу – 17,3%), достатній – 27% (на початку було – 26,4%), середній – 46,8% (на початку – 47,6%), початковий – 5,4% (до формувального етапу – 8,5%). У **4ЕК** високий рівень здобули 32,4% учнів (до формувального етапу – 15,5%), достатнього – 39,5% (на початку – 26,3%), середнього – 26,2% (на початку було – 47,8%), початкового – 1,9% (до формувального етапу – 10,4%). У **4КК** високий рівень здобули 22,2% учнів (до формувального етапу – 17,3%), достатній – 29,6% (на початку – 26,4%),

середній – 42,3% (на початку – 48,1%), початковий – 6% (до формувального етапу – 8,3%).

Матеріали, які ввійшли до розділу, опубліковані автором у наукових працях [297], [298], [299], [305], [311].

ВИСНОВКИ

Результати дослідження розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів та упровадження розробленої методики навчання в систему мовної освіти початкової школи дають підстави для таких висновків:

1. Аналіз наукової літератури уможливив глибоке різнобічне вивчення процесу розвитку мовлення учнів початкових класів. У дисертації проаналізовано наукові джерела з філософії, лінгвістики, психології, психолінгвістики, дидактики та лінгводидактики, що зумовило визначення та уточнення базових понять – "мова", "мовлення", "розвиток мовлення", "мовленнєва діяльність", "спілкування", "комунікація", "комунікативна діяльність", "компетенція", "компетентність", "мовленнєва ситуація", "вправа", "підхід до навчання", "принцип навчання", "форма навчання", "метод навчання", "засіб навчання", "технологія навчання", "методика навчання". Досліджено механізм процесу побудови висловлювання, розглянуто усне і писемне мовлення як окремі види комунікативної діяльності. На основі аналізу психолого-педагогічних джерел встановлено психолінгвістичні властивості механізмів мовлення, зв'язок мовлення з іншими пізнавальними процесами, особливості розвитку психіки та пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку. З'ясовано, що розвиток мовлення учнів початкових класів передбачає створення особливих умов реалізації та потребує врахування індивідуально-вікових особливостей.

2. Розглянуто провідні наукові підходи і принципи навчання української мови та розвитку мовлення учнів початкових класів. Основними підходами визначено компетентнісний, особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, системно-описовий, текстоцентричний. У розробленні експериментальної методики ми керувалися принципами: загальнодидактичними (наочності, посильності, активності, систематичності

та послідовності, перспективності і наступності, гуманізації), лінгводидактичними (уваги до матерії мови, до розвитку мовленнєвих органів; розуміння мовних значень; оцінки виразності мовлення; розвитку чуття мови; координації усного і писемного мовлення; пришвидшення темпу навчання), лінгвометодичними (взаємозв'язку у вивченні всіх розділів шкільної програми, функційно-комунікативної спрямованості в навчанні мови; взаємозв'язку розвитку усного і писемного мовлення).

3. У результаті дослідження з'ясовано теоретико-методичні засади проблеми використання мультимедійних засобів на уроках української мови в початкових класах, що дало змогу сформулювати низку положень, які оптимізували проектувальну діяльність і забезпечили системність та науковість авторської методики. Окреслено функціональні можливості мультимедійних засобів у мовленнєвому розвитку учнів початкових класів та уточнено поняття *засоби мультимедіа, мультимедійні засоби, мультимедійна технологія*, проаналізовано терміни *мультимедійний продукт, мультимедійне електронне видання, електронні лінгвометодичні видання для початкової школи*.

Досліджено чинники та шляхи використання мультимедійних засобів в освітньому процесі початкової школи. Визначено мультимедійні засоби, які є найбільш поширеними й ефективними для навчання української мови і розвитку мовлення (комп'ютерні тренажери, автоматизовані навчальні системи, навчальні фільми, мультимедіа-презентації). Проаналізовано зарубіжний і вітчизняний досвід застосування мультимедійних засобів у початковій школі, що свідчить про використання інформаційних та комунікаційних технологій як обов'язкових складників загальної навчальної програми більшості європейських країн. Визначено, що інформаційно-комунікаційні технології перебувають на різних етапах розвитку, кожна країна обирає свій шлях упровадження мультимедіа в освітній процес.

У роботі проаналізовано методи, прийоми і засоби навчання, наведено відомі у лінгводидактиці класифікації їх; схематично представлено методи та прийоми розвитку мовлення учнів початкових класів; розглянуто види вправ із розвитку мовлення. З огляду на зазначене зроблено висновок, що комплексне застосування традиційних та інноваційних (мультимедійних) засобів в освітньому процесі оптимізує його перехід до якісно нового рівня, позитивно впливає на мотивацію школярів, створює умови для успішного досягнення педагогічних цілей освітнього процесу.

4. За результатами дослідження виявлено неоднозначне ставлення вчителів початкових класів до застосування мультимедійних засобів на уроках української мови. Досвід у застосуванні мультимедійних засобів на уроках української мови спрямовано переважно на засвоєння мовних знань учнів; робота з розвитку мовлення, зокрема орієнтація на комунікативну мету в процесі формування мовленнєвих умінь молодших школярів, посідає другорядне місце.

Для оцінювання розвитку мовлення учнів 3–4 класів визначено критерії (інформаційно-змістовий, мовно-структурний, емоційно-ціннісний, поведінково-регулятивний), показники оцінювання та рівні розвитку мовлення учнів (початковий, середній, достатній, високий).

Аналіз науково-методичної літератури дав змогу теоретично обґрунтувати методика розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів. Побудовано лінгводидактичну модель експериментальної методики, яка містить чотири взаємопов'язаних компоненти: *цільовий, змістовий, технологічний, оцінювально-результативний*.

5. Експериментальну методика розвитку мовлення учнів 3–4 класів із застосуванням мультимедійних засобів представлено системою *підготовчих, текстових і ситуаційних* вправ (імітативного, конструктивного і творчого

типу у роботі зі словом, словосполученням, реченням, текстом) із мультимедійною підтримкою на основі апаратних (комп'ютер, проектор, smart-дошка) та програмних (мультимедійні презентації, мультимедійні видання) засобів. Вправи характеризуються навчально-пізнавальною та практичною спрямованістю на опанування видів мовленнєвої діяльності, набуття досвіду володіння мовою. Експериментальну методику було розроблено з урахуванням гігієнічних вимог до застосування мультимедійних засобів, і вона продемонструвала ряд можливостей для різнобічного нетрадиційного наочного осмислення учнями предметного матеріалу.

Результати дослідження свідчать про підвищення рівня розвитку мовлення учнів в експериментальних класах. Після впровадження експериментального навчання початковий рівень розвитку мовлення учнів в ЗЕК знизився на 6,9 % (ЗКК – на 3,1 %), середній знизився на 22,1 % (ЗКК – на 0,8 %), достатній збільшився на 13,4 % (ЗКК – на 0,6 %), високий збільшився на 15,6 % (ЗКК – на 3,6 %). У 4ЕК початковий рівень знизився на 8,5 % (4КК – на 2,3 %), середній зменшився на 21,6 % (4КК – на 5,8 %), достатній рівень збільшився на 13,2 % (4КК – на 3,2 %), високий збільшився на 16,9 % (4КК – на 4,9 %).

Результати спостереження за навчальною діяльністю учнів та перевірка контрольних завдань у контрольних і експериментальних класах свідчить про те, що підвищення рівня розвитку мовлення учнів значною мірою залежить від доцільного застосування мультимедійних засобів.

Учні експериментальних класів виявили вищу результативність під час навчання української мови, зокрема у таких аспектах: побудова зв'язного висловлювання; уміння використовувати мовні засоби та різноманіття словникового запасу; виявлення творчості й оригінальності у продукуванні текстів. Учні здобули значні результати у плануванні й організації й

оцінюванні своєї роботи. Окрім того, оптимізувався процес орієнтації в різних умовах спілкування, додержання норм мовленнєвого етикету, уміння слухати співрозмовника, висловлювання та аргументування власної думки.

Отже, результати контрольних зрізів засвідчили активізацію процесу розвитку мовлення учнів під час упровадження експериментально-дослідного навчання і підтвердили ефективність пропонованої методики.

Дисертація не претендує на вирішення всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективою роботи може бути розроблення мультимедійного комплексу для навчання української мови учнів початкових класів на уроках і в позаурочний час; підготовка та публікація методичних посібників, інструктивно-методичних рекомендацій для вчителів та студентів щодо застосування мультимедійних засобів розвитку мовлення учнів 1–4 класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аладьев В. З. Основы информатики. Учеб. пособие. М.: "Филинь", 1998. 496 с.
2. Андрієвська В. Етапи впровадження ІКТ в освітній процес початкової школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип. 7. Слов'янськ, 2018. URL: <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/140580/137659>.
3. Андрієвська В. М. Проектування дидактичних ситуацій у навчанні молодших школярів з використанням комп'ютера : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.09. Харків, 2009. 20 с.
4. Андрієвська В. М., Олефіренко Н. В. Інформаційні технології у початковій школі: Навч. посібник. Х.: ХНПУ, 2011. 84 с.
5. Аствацатуров Г. О. Педагогический дизайн мультимедийного урока. URL: http://vio.uchim.info/Vio_45/cd_site/articles/art_1_2.htm].
6. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням. Початкова школа. 2000. № 8. С. 41–44.
7. Бадер В. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. Київ : Київський НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 40 с.
8. Баєв Б. Ф. Психологія внутрішнього мовлення. К. : Рад. шк. 1967. 256 с.
9. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади. *Початкова школа*. 2010. №8. С. 46-50.
10. Бакум З. Система роботи над інтонацією мовлення учнів. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : зб. наук праць. 2007. Вип. 1-2. С. 368-374.
11. Бакум З. Текстоцентризм у сучасній системі принципів навчання української мови. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. Випуск 47. С. 91–94.
12. Баранов М. Т. Види упражнень для формування уменій и навьков. *Рус. яз. в школе*. 1993. № 3. С. 36–43.

13. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. 2-ге вид. Київ: Академія, 2009. 376 с.
14. Бацевич Ф. С. Філософія мови: підручник. 2-ге вид. Київ : Академія, 2011. 240 с.
15. Безруких М. М., Ефимова С. П. Знаете ли вы своего ребенка. М.: Просвещение, 1991. 176 с.
16. Бех І. Курс на діяльнісно-компетентнісний підхід. *Дошкільне виховання*. 2013. № 1. С. 2–5.
17. Бех М. Особистісно орієнтовані технології навчання в початковій школі. *Початкова школа*. 2017. № 6. С. 36–40.
18. Бібік Н. Аналіз суперечностей у запровадженні компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 44-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2015_12-13_27
19. Біла І. М. Теоретичний аналіз проблеми розуміння. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика: зб. наук. праць*. К.: Інформаційні системи, 2011. Випуск 5. С. 71-82.
20. Білоусенко Т. І., Явір В.В. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови : пос. для вчителя. Київ: Освіта, 1990. 128 с.
21. Богуш А. Вектор наступності Державних стандартів дошкільної і початкової ланок освіти. *Початкова школа*. 2013. № 3. С. 1–4.
22. Бондар С. П. Методи навчання. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України: головний ред. В. Г. Кремень*. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 492–494.
23. Бондарчук Є. Інтерактивні технології – шлях до створення ситуації успіху у навчальній діяльності молодшого школяра (за науково-педагогічним проектом "Інтелект України"). *Початкова школа*. 2017. № 11. С. 1–3.
24. Будій Н. Д. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках української мови : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 20 с.

25. Бухаркина М. Ю. Мультимедийный учебник: что это? *Иностранные языки в школе*. 2001. №4. С. 29–33.
26. Варзацька Л. О. Навчання мови та мовлення на основі тексту : метод. пос. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 112 с.
27. Варзацька Л. Типи особистісно зорієнтованих ситуацій на уроці. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 8. С. 22–26.
28. Варзацька Л. О., Шевченко Л. М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 204 с.
29. Васильєва Л. Навчання діалогічної форми спілкування іноземною мовою: відбір та організація навчального матеріалу *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*: зб. наук. праць. Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. Вип. 4. С. 238–247.
30. Вашуленко М. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів. *Початкова школа*. 2009. № 1. С. 16–20.
31. Вашуленко М. Методичні рекомендації до роботи за підручником "Рідна мова", 3 клас та орієнтовне календарне планування уроків. *Початкова школа*. 2013. № 8. С. 16–22.
32. Вашуленко М. Навчально-методичне забезпечення процесу навчання грамоти першокласників за новою навчальною програмою. *Початкова школа*. 2012. № 10. С. 16–20.
33. Вашуленко М. С. Дубовик С. Г., Мельничайко О. І. Українська мова : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / за ред. М. С. Вашуленка. Київ : Освіта, 2015. 192 с.
34. Вашуленко М. С. Мельничайко О. І., Васильківська Н. А. Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / за ред. М. С. Вашуленка. Київ : Освіта, 2013. 192 с.
35. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Київ : Освіта, 2006. 268 с.

36. Вашуленко М. С., Вашуленко О. В. Буквар : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Освіта, 2012. 152 с.

37. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Українська мова : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / за ред. М. С. Вашуленка. Київ : Освіта, 2012. 160 с.

38. Вашуленко М., Дубовик С. Робота над власним висловлюванням (есе) на уроках української мови. *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 10–16.

39. Вашуленко М., Собко В. Підготовка майбутніх учителів до формування мовно–мовленнєвої компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2011. № 6. С. 27–31.

40. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посібн. К.: Освіта, 2006. 268 с.

41. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2000. № 4. С. 11–14.

42. Вашуленко О. Мовленнєва складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2011. № 12. С. 16–21.

43. Вашуленко О. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь школярів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 20–24.

44. Вашуленко М. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів. *Початкова школа*. 2009. № 1. С. 16–20.

45. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ "Перун". 2007. 1736 с.

46. Ветрова І. Використання комп'ютерів у навчання молодших школярів і його вплив на формування їхньої психіки. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2001. №2. С. 22–25.

47. Виготський Л.С. Мышление и речь. М.: Лабиринт, 2001. 368 с.

48. Вишник О. О. Методика мовленнєвого розвитку учнів 1–2 класів на засадах взаємодії різних видів мовленнєвої діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Глухів, 2012. 248 с.
49. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика: Монографія. Д.: Вид-во ДНУ, 2005. 304 с.
50. Выготский Л. С. Мышление и речь. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва : Смысл : Эксмо, 2005. 193 с.
51. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. очерк : кн. для учителя. – 3-е изд. М. : Просвещение, 1991. 93 с.
52. Габдреев Р. В. Моделирование в познавательной деятельности студентов. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1983. 111 с.
53. Гавриш Н. Пізнавальні діалоги з молодшими школярами. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2006/06vrppng.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
54. Гамза А. В. Аналіз тексту – теоретико-практична основа розвитку мовлення в учнів початкових класів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 72-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2015_1_15
55. Гац Н. М. Формування у молодших школярів умінь використовувати засоби зв'язності тексту (на матеріалі вивчення частин мови) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 1993. 203 с.
56. Глазова О. Ситуативні вправи для формування умінь і навичок діалогічного мовлення. *Дивослово*. 2003. № 3. С. 36–38.
57. Головин Б. Н. Основы культуры речи. М.: Высшая школа, 1980. – 335с.
58. Головка І. А. Формування в молодших школярів початкових умінь і навичок складати твори–міркування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Слов'янськ, 1999. 88 с.

59. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.
60. Голуб Н. Культура діалогу на уроці української мови: проблеми і перспективи. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер. філологічна*. 2013. Вип. 40. С. 130-133.
61. Голуб Н. Методичні рекомендації щодо навчання української мови в умовах компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 9. С. 2–7.
62. Горелов И. Н. Избранные труды по психолингвистике. М.: Лабиринт, 2003. 320 с.
63. Грона Н. В. Система підготовки студентів педагогічного коледжу до формування у молодших школярів текстотворчих умінь : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 665 с.
64. Грона Н. Система роботи над словниковими словами з учнями 1-4 класів. *Початкова школа*. 2009. № 5. С. 8–12.
65. Губанова Т. Формування загальнонавчальних умінь та навичок учнів засобами особистісно орієнтованого спілкування. *Початкова школа*. 2006. № 8. С.15–17.
66. Гуменюк І. М., Ключ Л. Р. Діалогічний дискурс у контексті сучасної лінгвістики та лінгводидактики. *Молодий вчений*. 2017. № 3. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3/86.pdf>
67. Данилова О. Мультимедіа власноруч: текст, графіка, аудіо, анімація, відео. К.: Вид. дім "Шкіл. Світ": Вид. Л. Галіцина, 2006. 120 с.
68. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf>
69. Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності : метод. посіб. Харків: Основа, 2018. 119 с. – (Серія «Нові формати освіти»).

70. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення: Навчальний посібник. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. 2-е вид., перероб. і доп. Харків: ОВС, 2002. 144 с.

71. Дружененко Р. Навчання рідної мови як етнопедагогічна проблема. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 2. С. 11–15.

72. Дубовик С. Загальні методичні рекомендації щодо вивчення української мови в 2 класі. *Початкова освіта*. 2013. № 32. С. 3–10.

73. Дубовик С. Організація навчальної мовленнєво-творчої діяльності молодших школярів на уроках української мови. *Початкова школа*. 2016. № 7. С. 5–11.

74. Дубовик С. Фонетичні аспекти культури мовленнєвого спілкування молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. № 5. С. 9–12.

75. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

76. Електронний словник АБВУД Lingvo 10. URL:https://akros.com.ua/old/.../perekladachi_slovnuku_lingvo/

77. Елисіна Е. Ю. Обеспечение доступа к электронным документам в библиотеках: теория и практика. автореф. дис.. 05.25. 03. М.: 2008. 18 с. URL: http://orel.rsl.ru/official/7_83.htm

78. Жинкин Н. И. Психологические основы развития речи. В защиту живого слова : сб. статей / сост. В. Я. Коровина. Москва : Просвещение, 1966. С. 5–25.

79. Жинкин Н. И. Психологические особенности спонтанной речи. *Иностранный язык в школе*. 1956. № 4. С. 9–11.

80. Закон України "Про освіту" : від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1484-znayomtesya-zakon-ukrani-pro-svtu-2017>.

81. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України: монографія /

В. В. Лапінський, А. Ю. Пилипчук, М. П. Шишкіна та ін.; за наук. ред. проф. В. Ю. Бикова. К.: Педагогічна думка, 2010. 160 с.

82. Захарійчук М. Д. Мовчун А. І. Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2013. 176 с.

83. Захарійчук М. Д. Мовчун А. І. Українська мова : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2015. 192 с.

84. Захарійчук М. Д. Науменко В. О. Буквар : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2012. 176 с.

85. Захарійчук М. Д., Мовчун А. І. Українська мова : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою. Київ : Грамота, 2012. 176 с.

86. Зенченко Т. Ф. Підготовка майбутніх учителів до вивчення прикметника у початкових класах на компетентнісних засадах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Глухів, 2015. 227 с.

87. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО"МОДЭК", 2001. 432 с.

88. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. Пособие. Ростов н/Д.: Феникс, 1997. 480 с.

89. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. М.: Просвещение, 1978. 159 с.

90. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004. 40 с.

91. Зимульдінова А., Гірняк С. Дидактичні особливості розвитку зв'язного мовлення шестирічних першокласників. *Початкова школа*. 2011. № 3. С. 9–11.

92. Зимульдінова А., Гірняк С. Мова й мовлення молодших школярів. Наукові засади. *Початкова школа*. 2012. № 11. С. 10–14.

93. Інформатика в початковій школі URL: https://osvitagorodenka.at.ua/Informatika/Metoduka_inform/-____.pdf].
94. Інформатика: Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології. посіб. / за ред. О.І. Пушкаря. К.: Видавничий центр "Академія", 2001. 696 с.
95. Каган М. С. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. М.: Политиздат, 1988. 319 с.
96. Каган М. С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа. М.: Политиздат, 1974. 32 с.
97. Каліш В. Підготовка студентів до роботи зі словом. *Початкова школа*. 2001. № 2. С. 37–41.
98. Калмикова Л., Калмиков Г., Харченко Н. Феномен "компетенція" і "компетентність" у психолого-педагогічній науці і вищій педагогічній освіті. На допомогу розробникам ОПП і ОНП: погляд фахівців суміжної спорідненої спеціальності. *Початкова школа*. 2016. № 12. С. 37–41.
99. Караман С. О. Сучасні підходи до лінгводидактичної підготовки майбутнього вчителя-словесника. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2010. № 29. С. 169–176.
100. Клименко А. Проблемна ситуація як засіб формування мотивації вивчення української мови. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 16–18.
101. Климова К. Я. Виразне читання майбутніх учителів молодших класів. *Вісник Житомир. держ. пед. Ун-ту ім. І. Франка*. 2003. Вип. 11. С. 43–45.
102. Климова К. Я. Засоби медіа-дидактики у площині навчання і самонавчання української мови майбутніх учителів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 2. С. 77–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2014_2_15
103. Климова К. Я. Мовна норма і культура мовлення студентів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Педагогіка і психологія*. 2011. Вип. 35. С. 231–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2011_35_53

104. Климова К. Я. Робота з текстом на заняттях з української мови у площині розвитку креативної мовної особистості майбутнього вчителя. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С.178–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_3_37

105. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: монографія. Житомир: Рута, 2010. 562 с.

106. Климова К. Я., Чупріна О. В. Проблеми та шляхи використання мультимедійних технологій у сучасній початковій школі. *Актуальні проблеми лінгводидактики*: зб. наук. праць / ред.кол.: А. О. Новиков (гол. ред.) та ін. Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Суми: Вінніченко М. Д. 2017. Вип. 3. С. 74–78.

107. Коберник Г. Формування професійної майстерності майбутнього вчителя в умовах діалогічного навчання. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. № 2. С. 7–12.

108. Коваленко А. Б. Психологія розуміння творчих задач: автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: спец. 19.00.01 Загальна психологія, історія психології. К.: 2000. 35 с.].

109. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навч. посібн. Тернопіль: Астон, 2008. 287 с.

110. Коляго А. Л. Формирование коммуникативных учений будущего учителя средствами мультимедиа в процессе изучения иностранного языка : Дисс. ... на соискание уч. степени канд.пед. наук : спец. 13.00.04 . Йошкар-Ола, 2009. 227 с.

111. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. Москва: Учпедгиз, 1955. 649 с.

112. Комп'ютерна грамотність вчителів з точки зору стандартів ЄС: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Полтава, 18-

20 листопада 2008 р.). Полтава: Полтавський інститут післядипломної педагог. освіти ім. М. В. Остроградського, 2008. 96 с.

113. Комплексний підхід до фахової підготовки сучасного вчителя початкових класів : монографія / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. 312 с.

114. Комунікативні (мовленнєво-ситуативні) завдання у системі вивчення частин мови в початковій школі / Г. Лещенко, Л. Іванова. *Нова пед. думка*. 2009.].

115. Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

116. Концепція Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій "Сто відсотків" на період до 2015 року. Схвалено розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 1722 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1722-2010-p>

117. Концепція початкової освіти: Проект. *Початкова школа*. 2016. № 1. С. 1–4.

118. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років (проект) / Міністерство освіти і науки України. URL: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/project_30102014.doc

119. Концепція середньої загальноосвітньої школи України (проект) / Національна академія педагогічних наук України. URL: <https://naps.gov.ua/uploads/files/sod/school-concept.docx>

120. Коровіна О. Адаптація до навчального процесу учнів 6–річного віку. *Початкова школа*. 2013. № 8. С. 46–47.

121. Котух Н. Навчальна комунікація як засіб мовленнєвої самореалізації учня. *Початкова школа*. 2006. № 5. С. 6–10.

122. Кохан О. Ю. Готовність дітей дошкільного віку до навчання в школі. *Таврійський вісник освіти*. 2010. № 3 (31). С. 122-129.

123. Коченгіна М. Навчання зв'язного мовлення. *Початкова освіта*. 2006. № 12. С. 3–5.
124. Кравцова Л. В., Кравцов Г. М. Мультимедія – новий етап в сучасній освіті. *Збірник наукових і методичних статей "Метода"*. К. 1997. №4. С. 19–23.
125. Кравчук Д. М. Писемне мовлення учнів 1-3 класів: посібник для вчителів. К: Рад. шк., 1985. 136 с.
126. Краевский В. В., Хуторской А. В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2007. 352 с.
127. Кривонос О. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 182 с.
128. Кулик О. Особистісно орієнтований підхід до навчання як чинник мовленнєвого розвитку учнів. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: Педагогіка*. № 2 (57). 2017
129. Курач Л., Прищепа О. Ситуативні ролі – позитивний фактор розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів. *Початкова школа*. 2005. № 1. С. 30–33.
130. Кучай О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами мультимедійних технологій у вищих навчальних закладах Польщі / за ред. А.І. Кузьмінського. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 361 с.
131. Кучеренко І. А. Лінгводидактичні принципи організації сучасного уроку української мови. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія: Філологічна. 2012. Вип. 31. С. 182-185. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_31_52]
132. Кучеренко І. А. Реалізація функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови в основній школі URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_60/24.pdf.

133. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 420 с.

134. Кучерук О. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4578/1/vip_53_15.pdf

135. Кучерук О. Шляхи формування мовленнєвої компетентності: психолінгвістичний підхід до навчання рідної мови. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*: науково-теоретичний збірник. 2007. Вип. 12. С. 37–41.

136. Кучерук О. А. Методи навчання в системі понять сучасної лінгводидактики. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3. С. 10–15.

137. Лавринченко Н. М. Проблеми і перспективи реформування освіти України на компетентнісних засадах. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів: ГНПУ ім. Олександра Довженка, 2017. Вип. 1 (33). С. 10–17.

138. Левіна Л. Розвиток мовленнєвої компетентності: діалогічне мовлення. *Початкова освіта*. 2010. № 46. С. 4–6.

139. Леонтьев А. А. Принцип коммуникативности сегодня. *Иностранные языки в школе*. 1986. № 2. С. 27-32.

140. Леонтьев А. А. Психолінгвістика. Лінгвістический енциклопедический словарь. Москва: Наука, 1990. 967 с.

141. Леонтьев А. А. Речевая деятельность. Основы теории речевой деятельности / отв. ред. А. А. Леонтьев. М.: Наука, 1974. С. 21–28.

142. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва: Просвещение, 1969. 214 с.

143. Леонтьев А. А. Психолінгвістические единицы и порождение речевого высказывания. М.: Наука, 1969. 307 с.

144. Лещенко Г. Іванова Л. Комунікативні (мовленнєво-ситуативні) завдання у системі вивчення частин мови в початковій школі. URL: http://www.nbuiv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Npd/2009_4/LeshIvan.pdf

145. Лещенко Г. Комунікативна спрямованість уроків розвитку мовлення. *Початкова освіта*. 2008. № 16. С. 13–16.

146. Литвинова Т., Хижняк І. Методи використання мультимедійних презентацій у процесі підготовки вчителів початкових класів. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2015. с. 70–80. URL: http://pptma.dn.ua/files/2015/1/PDF_2015_1_Khyzhnyak_Lytvynova.pdf/

147. Лобчук О. Напрями роботи з розвитку умінь мовленнєвої діяльності у молодших школярів. *Початкова школа*. 2016. № 1. С. 9–14.

148. Лобчук О. Формування мовленнєвого етикету у молодших школярів. *Початкова школа*. 2017. № 7. С. 12–15.

149. Лурия А. Р. Речь и мышление: материал к курсу лекций по общей психологии. М. : Изд-во Москов. ун-та, 1975. 170 с.

150. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. К.: Вища школа, 1974. – 355 с.

151. Львов М. Р. Методика развития речи младших школьников : пос. Для учителя. 2-е изд., перераб. Москва : Просвещение, 1985. 176 с. – (Б-ка учителя нач. классов).

URL: http://www.koob.pro/lvov_m_r/metodika_razvitiya_rech_i

152. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: монографія. Умань: Видавець "Сочінський", 2012. 449 с.

153. Мамчур Л. І. Роль діалогічної комунікації в особистісно орієнтованому навчанні. *Рідна школа*. 2006. № 12. С. 3–5.

154. Мандрик Н. В. До проблеми сучасного уроку української мови оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. *Наукові записки рівненського державного гуманітарного університету*. Випуск 8 (51), 2014.

155. Мартиненко С. Аналіз типових труднощів у процесі адаптації дітей до навчання в школі. *Початкова школа*. 2016. № 10. С. 40–42.

156. Мартиненко С. Про користь і шкоду сучасних дитячих мультфільмів. *Початкова школа*. 2016. № 5. С. 45–46.

157. Мартинюк І. Вивчення особливостей характеру молодшого школяра як передумова успішного навчання. *Початкова школа*. 2015. № 6. С. 7–9.

158. Мартіна О. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. № 18 (1). С. 154-159.

159. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник. Львів: Львівській державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.

160. Машина З. Формування комунікативної компетентності учнів (на матеріалі вивчення теми «Прикметник» у 2 класі). *Початкова школа*. 2017. № 9. С. 15–18.

161. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови: посібник для вчителя. К.: Рад. шк., 1986. 168 с.

162. Мельничайко В.Я. Лінгвістичні основи викладання української мови в школі. *Мовознавство і школа*. К., 1981. С. 43.

163. Мельничайко О., Лесняк Н. Уроки української мови у 3 класі. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 272 с.

164. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2-3. С.13.

165. Методика вивчення української мови в школі / Беляєв О. М, Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І. та ін. Київ : Радянська школа. 1987. 246 с.

166. Методика викладання української мови в середній школі / за ред. С. Чавдарова і В. Масальського. К.: Радянська школа, 1962. 371 с.

167. Методика викладання української мови в середній школі: навч. посібник / В. К. Іваненко, І. С. Олійник, Л. П. Рожило, О. С. Скорик / за ред. І. С. Олійника. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Вища школа. Головне вид-во, 1989. 439 с.

168. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посібн. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.

169. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник для студ. філол. ф-тів ун-тів / З. П. Бакум та ін.; ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2009. 400 с.

170. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник для студентів філологічних факультетів університетів / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. / за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.

171. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів : Методичні рекомендації для студентів педінститутів /укл. Л. О. Варзацька, Л. М. Шевченко. К.: РНМК, 1992. Ч.1. 164 с.

172. Методичні рекомендації МОН України щодо облаштування і використання кабінету інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів (Лист №1/11- 1927 від 06.05.2004 р.). *Шкільний світ. Інформатика*. 2005. № 2–3.

173. Мещерінова Ю. Чому дитина не хоче вчитися? *Психолог дошкілля*. 2014. № 9. С. 23–24.

174. Михайловская Г. А. Лингводидактические основы формирования речевых умений в процессе обучения русскому языку: монография. К.: Изд. Центр ОАО УКРНИИПСК, 1999. 208 с.

175. Міненко Л. М. Навчання молодших школярів будувати висловлювання різних типів на основі спостережень у природі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 1995. 216 с.

176. Мордвінова Н. Система вправ для розвитку правильного, виразного, чистого мовлення. *Початкове навчання та виховання*. 2014. № 31-32. С. 19–26.
177. Мультимедиа / под. ред. Петренко А. И. К.: Торговоиздательское бюро ВНУ, 1994. 272 с.
178. Мультимедійний супровід до уроку". – [Електронний ресурс]. URL:<http://www.eduwiki.uran.net.ua/wiki/index.php>].
179. Нагорна С. В. Храпова І. В. Методика визначення готовності дитини до школи : метод. посібн. Київ : Редакція загальнопедагогічних газет, 2013. 118 с.
180. Наконечна Л. Актуальні проблеми розвитку мовлення. *Початкова освіта*. 2013. № 4. С. 3–18.
181. Наконечна Л. Фонетико-орфоепічна компетенція у контексті формування професійної майстерності майбутніх учителів початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15 . С. 68–71.
182. Наумчук М. М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. Тернопіль: Видавництво Астон, 2008. 132 с.
183. Національна доктрина розвитку освіти / Освіта в Україні. Нормативна база. 2-е вид. Київ : КНТ, 2006. С. 264–280.
184. Національна рада реформ. (б.д.). URL: <http://reforms.in.ua/ua/reform/indicator/11076>].
185. Нікулочкіна О. В. Мультимедійний урок чи урок з мультимедійною підтримкою? URL: http://www.relearn.ru/conf/conf2008/section5/5_31.html].
186. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>
187. Новик О. Твори-мініатюри та казки В. О. Сухомлинського в сучасній школі. *Початкова школа*. 2011. № 9. С. 7–10.

188. Овчарук О. В. Інформатизація освіти та застосування ІКТ для покращення якості освіти зарубіжжя. *Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання* / гол.ред. В. Ю. Биков. Ін-т інформ. технологій і засобів навчання АПН України, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. 2008. № 1(5). URL:<http://www.ime.edu-ua.net/em2/emg.html>

189. Огнев'юк В. Ідеї освіти. *Освітологічний дискурс*. 2013. Вип. 1. С. 1–19.

190. Омельченко І. М. Сутнісні модуси категорії "комунікативна діяльність" у дискурсі постнекласичної психології. *Психологія і особистість*. 2017. №1 (11). С. 25–40.

191. Омельчук С. А. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія. Київ: Генеза, 2014. 368 с.

192. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь на синтаксичній основі. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 26–29.

193. Опис ключових змін до навчальних програм (1-4 класи). URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/18/opis-klyuchovix-zmin-v-onovlenix-programaxpochatkovoyi-shkoli.docx>

194. Орап М. Вивчення дитячого мовлення: історія та напрямки дослідження. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4. С. 81–89.

195. Орап М. Реалізація ідей В. О. Сухомлинського щодо розумового розвитку першокласників під час уроків навчання грамоти. *Початкова школа*. 2007. № 9. С. 1–2.

196. Основы компьютерной грамотности / Машбиц Е. И., Бабенко Л. П., Верник Л. В. и др./ под ред. Стогния А. А. и др. К.: Выща шк. Головное изд-во, 1998. 215 с.

197. Основы современных компьютерных технологий: учеб. пособие / под ред. проф. А. Д. Хомоненко. СПб.: Корона, 1998. 446 с.

198. Охріменко Л. Діалогічні методи навчання на уроках української мови в початкових класах. *Початкова школа*. 2015. № 1. С. 29–33.

199. Охріменко Л. Особливості навчання української мови учнів початкових класів за новою шкільною програмою відповідно до державного стандарту початкової загальної освіти. URL: <http://ddpu.drohobych.net/wpcontent/uploads/2014/10/Охріменко.pdf>.

200. Павлик О. Специфіка писемного мовлення і засоби його розвитку. *Початкова школа*. 2002. № 9. С. 45–48.

201. Палихата Е. Я. Урахування психологічних факторів у процесі навчання діалогу шляхом опрацювання діалогічної єдності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. 2012. Вип. 29. С. 132-135. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/urahuvannya-psihologichnih-faktoriv-uprotsesi-navchannyadialogushlyahomopratsyuvannyadialogichnoyi-ednosti>

202. Палихата Е. Я. Формування ввічливості у процесі навчання культури діалогічного спілкування. *Наукові записки ТНПУ. Літературознавство*. 2016. № 44. С. 95-99. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6816/1/Palykhata.pdf>

203. Паперт С. Образование в просвещенном обществе. Новые технологии в школьном образовании в России / *Компьютерные инструменты в образовании*. 2001. №1. 477 с.

204. Паршина Л. Г. Педагогические условия формирования компетенций студентов педвуза в процессе освоения мультимедиа : дисс. ... на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Саранск, 2008. 222 с..

205. Пассов В. И. Основы методики обучения иностранным языкам. Москва: Русский язык, 1977. 216 с.

206. Пассов В. И. Сорок лет спустя или сто и одна методическая идея. Москва: Глосса-пресс, 2006. 240 с.

207. Пелешенко О. Формуємо мовленнєву готовність до школи у грі. *Палітра педагога*. 2011. № 5. С. 16–18.

208. Пентелюк І. С. Тракткування мовної особистості учнів у сучасній педагогічній науці. URL: <http://srw.kspu.edu/wp-content/uploads/2012/04/Pentiluyk.pdf>.

209. Петрик О. Проблемна ситуація як фактор мотивації вивчення української мови молодшими школярами. *Початкова школа*. 2016. № 12. С. 44–46.

210. Петрик О. Сформована внутрішня мотивація – запорука високих навчальних результатів. Методика побудови системи вправ на уроках української мови. *Учитель початкової школи*. 2017. № 1. С. 14–18.

211. Петрук О. М. Розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2006. 197 с.

212. Підгурська В. Ю. Психологічні аспекти формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів-класоводів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія "Педагогічні науки". Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2013. Випуск 67. С. 65–69.

213. Підлужна Г. В., Марущак О. М., Чупріна О. В. Тестові завдання з методики навчання української мови в початкових класах: навч.- метод. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 120 с.

214. Пінчук О. П. Дидактичний аспект проблеми визначення мультимедіа в освіті. *Наукові записки. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2006. Вип. LXIV (64). С. 178–184.

215. Пінчук О.П. Використання мультимедійних продуктів у системі загальної середньої освіти URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/170/156>].

216. Подкорытов В. С. Новые технологии в медико-социальной реабилитации детей и подростков с органическими поражениями нервной системы, страдающих речевыми и психическими расстройствами.

Материалы Национальной конференции психологов и логопедов. Харьков, 1998. С. 66–68.

217. Полєвікова О. Б. Аналіз методичних підходів до мовної освіти дітей у контексті слово центризму. Педагогічні науки: зб. наук. праць / ред. В. Л. Федяєва. Херсон, 2017. Вип. 75.

218. Поліщук В. Вікова динаміка уваги в молодшому шкільному віці. *Початкова школа.* 2017. № 11. С. 8–11.

219. Поліщук В. М. Психологічні особливості дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку: дис. ... канд. психол. наук. К., 1995. 198 с.

220. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

221. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посібн. 3-тє вид., стереотип. Київ : Либідь, 2008. 240 с.

222. Пономарьова К. Збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами як засіб увиразнення мовлення : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 2002. 19 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2002/02pkizum.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1

223. Пономарьова К. Компетентнісний підхід до перевірки усних видів мовленнєвої діяльності молодших школярів. *Початкова школа.* 2009. № 12. С. 6–14.

224. Пономарьова К. Моделювання уроку української мови на компетентнісних засадах. *Початкова школа.* 2016. № 9. С. 15–19.

225. Пономарьова К. Нестандартні форми організації навчання української мови в початкових класах. *Початкова школа.* 2015. № 12. С. 1–6.

226. Пономарьова К. Сучасний урок української мови: компетентнісно орієнтовані цілі та структура. *Початкова школа.* 2015. № 1. С. 21–26.

227. Попович Л. Формування комунікативної компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2015. № 1. С. 52–54.
228. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: посіб. / О. М. Горошкіна, С. О. Караман, З. П. Бакум та ін.; ред. О. М. Горошкіна, С. О. Караман. Київ: АКМЕ ГРУП, 2015. 250 с.
229. Притулик Н. Комунікативний потенціал уроків роботи з дитячою книжкою. *Початкова школа*. 2006. № 7. С. 14–16.
230. Прищепя О. Запобігання специфічним графіко-орфографічним помилкам молодших школярів. *Початкова школа*. 2015. № 11. С. 31–34.
231. Прищепя О. Розвиток мовленнєвої компетентності учнів 1–2 класів. *Початкова школа*. 2013. № 8. С. 17–20.
232. Програми для середньої загальноосвітньої школи: 1–4 класи. Київ: Початкова школа, 2016. С. 7–59.
233. Раєвська І. М. Ситуативні завдання як засіб формування діалогічного мовлення молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2005. № 3–4. С. 211–219.
234. Романенко Я. В. Використання мультимедійних технологій у вивченні англійської мови. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2004. №2. С. 41–43.
235. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2004. 713 с.
236. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Речь. У 2 т. М.: Педагогика, 1989. Т.1. 488 с.
237. Румянцева И. М. Психология речи и лингвопедагогическая психология. М.: PerSe (Логос), 2004. 319 с.
238. Савченко О. Вивчення особистості молодшого школяра як передумова успішної організації його навчальної діяльності. *Початкова школа*. 2012. № 3. С. 1–6.
239. Савченко О. Закон України "Про освіту": коментар у контексті проблем реформування початкової освіти. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 1–4.

240. Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-1. С. 38–43.
241. Савченко О. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2015. № 3. С. 10–15.
242. Савченко О. Методика роботи з ілюстративним матеріалом на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2016. № 12. С. 4–10.
243. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2016. № 8. С. 10–15.
244. Савченко О. Сучасний урок: суб'єктивність навчання і варіативність структури. *Початкова школа*. 2011. № 9. С. 11–14.
245. Савченко О. Уміння учнів вчитися у дидактичній системі В. О. Сухомлинського. *Початкова школа*. 2013. № 9. С. 1–3.
246. Савченко О. Формування у молодших школярів загально навчальних комунікативних умінь і навичок. *Початкова школа*. 2014. № 10. С. 6–10.
247. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. Т.1. М.: НИИ школьных технологий, 2006. 816 с.
248. Селіванова О. Мовленнєвий вплив в комунікативній взаємодії. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 223–229. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_10_31
249. Сергеев П. С. Принципы обучения. 3-е изд. Тула: Автограф, 2000. 220 с.
250. Сергеева Н. Мотивація навчальної діяльності учнів на уроках української мови. *Початкова школа*. 2013. № 1. С. 10–13.
251. Скаковська О. Формування культури спілкування у дітей молодшого дошкільного віку. *Психолог дошкілля*. 2014. № 7. С. 12–15.
252. Скуратівський Л. Мотив як рушійна сила пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення мови. *Дивослово*. 2005. № 2. С. 2–4.
253. Словник - довідник з української лінгводидактики / за ред. М. І. Пентиліук. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.

254. Словник іншомовних слів/ за ред. С. Мельничука. К.:1974. 775 с.
255. Словник української мови: в 11 томах. Київ, 1970. Т.1–9.
URL:<http://sum.in.ua/s/vprava>
256. Соссюр Ф. де Курс общей лингвистики. М., 1933. С. 32.
257. Співаковський О. В. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі: навч.-метод. посібн. Херсон, 2011. 267 с.
258. Станкевич Н. Навчально-мовленнєва ситуація у діалогічному мовленні: стратегія моделювання. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2010. Вип. 5. С. 53–60.
259. Стахів М. Реалізація комунікативно-компетентнісного підходу до навчання української мови в процесі підготовки вчителів початкових класів для роботи в гірських школах. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 131–133.
260. Сугейко Л. Г. Наступність і перспективність формування стилістичних умінь в учнів початкових та 5 класів загальноосвітньої школи. дис....на здоб. канд. пед. наук 13.00.02. Одеса. 2001. 225 с.
261. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1997. Т. 3 : Серце віддаю дітям ; Народження громадянина; Листи до сина. 670 с.
262. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1997. Т. 4 : Павлиська середня школа ; Розмова з молодим директором. 640 с.
263. Таргоній О. Використання інформаційних технологій на уроках у початкових класах / *Сучасна школа України*. 2011. № 2. С. 42–44.
264. Ткачук Г. Технології формування зв'язного мовлення молодших школярів засобами художніх творів В. О. Сухомлинського. *Початкова школа*. 2015. № 10. С. 12–15.
265. Ткачук О. С. Мовно-мовленнєва компетенція на уроках української мови в початкових класах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Вип. 44. С. 156–159.

266. Толковый словарь современной компьютерной лексики. URL: <http://comp.vslovar.olg.ru>.

267. Торчинська Т. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів у процесі вивчення лексики української мови. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15. С. 28–32.

268. Третяк Н. В. Розвиток мовлення молодших школярів на основі тексту. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 203-209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2015_18_38.

269. Трунова В. А. Мовленнєві ситуації як засіб формування комунікативних умінь. *Початкова школа*. 1989. № 3. С. 14–16.

270. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 1–4 класи (оновлена) URL: <http://mon.gov.ua/withoutSD/Програми/1-ukrayinska-mova-1-4-klas.lyuba.doc>

271. Українська мова: Енциклопедія. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmoval/um.htm>

272. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Київ : Радянська школа, 1983. Т. 1. : Теоретичні проблеми педагогіки. 488 с.

273. Феценко О. В. Застосування мультимедійних технологій під час навчання першокласників грамоти. *Лінгводидактика: методика, досвід, проблеми* : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. І. Бадер. Слов'янськ: СДПУ, 2011. Вип. I. С. 150–159.

274. Філософський енциклопедичний словник: довідк. вид. / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

275. Фіцула М. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. –2-ге вид. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2003. 136 с.

276. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики: Методичні рекомендації / О. М. Марущак. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.

277. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, В. О. Мартиненко та ін. Київ : Педагогічна думка, 2014. 346 с.

278. Хантер Б. Мои ученики работают на компьютерах: кн. для учителя: пер. с англ. М.: Просвещение, 1989. 224 с.

279. Хижняк І. А. Електронний підручник із мови й розвитку мовлення в системі засобів електронної лінгвометодики для початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2016, Том 51, № 1 с. 57.

280. Хом'як І. Комунікативна компетентність українського філолога . *Нова педагогічна думка: наук.-метод. журнал*. К., 2011. № 3. С. 38–41.

281. Хом'як І. М. Методика формування мовної особистості. *Укр. мова і літ. в шк.* 2006. № 6. С. 70–72.

282. Хом'як І. Роль середовища у формуванні мовленнєвої культури учнів. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Сер.: мовознавство. Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. Вип. 1 (11). С. 112-116.

283. Хома Т. В. Поняття "мови", "мовлення" та "культури мовлення" у науково-лінгвістичній літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 20. С. 173–175.

284. Хомич С. Використання мультимедійних засобів у навчально-виховному процесі початкової школи. *Початкова школа*. 2010. № 11. С. 41–43.

285. Хорошковська О., Петрук О. Текст як основа розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності на уроках української мови. *Початкова школа*. 2010. № 12. С. 11–15.

286. Чемоніна Л. В. Комп'ютерні дидактичні ігри як засіб навчання учнів початкової школи мови. *Ключові питання в сучасній науці – 2015: матер. XI міжнар. наук.-практ. конф. (Софія, 17–25 квітня 2015 р.)*. Софія: "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2015. Т. 11. С. 151–153.

287. Чемоніна Л. В. Особливості використання комп'ютера у процесі викладання української мови в початковій школі. *Наука. Теорія і практика. Матеріали міжнародної наукової конференції* (Познань, 29–31 жовтня 2012 р.). Познань, 2012. Ч. 2. С. 108–110.

288. Чемоніна Л. В. Сучасні технології навчання освітньої галузі "Мови і літератури" в початковій школі: навч. посіб. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2016. 212 с.

289. Чемоніна Л. В. Урок з комп'ютерною підтримкою як форма навчання молодших школярів мови. *Сучасні тенденції в науці й освіті: матер. міжнарод наук.-практ. конф.* (Краків, 30–31 жовтня 2016 р.). Краків, 2016. Ч. 3/2. С. 96–98.

290. Черезова І. Психолінгвістична складова мовленнєвої діяльності молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 52–54.

291. Что такое мультимеда? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daz.su>. – Назва з екрану.]

292. Чупріна О. В. Аналіз зарубіжного досвіду використання мультимедійних технологій у початковій школі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. IV(38), Issue: 77. Budapest, 2016. С. 12–16.

293. Чупріна О. В. Використання мультимедійних засобів навчання у початковій школі: аспекти і перспективи проблеми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 64. С. 177–180.

294. Чупріна О. В. Використання мультимедійних технологій в сучасній початковій школі у площині педагогічної психології. *Навчально-дослідницька діяльність дітей: досвід організації, дидактичні напрацювання, особливості формування навчально-дослідницьких умінь: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кіровоград 9–10 квітня 2014 року*. К. 2014. С. 193–195.

295. Чупріна О. В. Використання мультимедійних технологій студентами-практикантами на уроках рідної мови в 3 класі. *Проблеми філології в*

педагогічному дискурсі: збірник наукових праць за матеріалами семінарів, проведених Експериментально-тематичним центром навчальної та науково-дослідницької діяльності ЖДУ ім. І. Франка в 2012-2013 н.р. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 24–27.

296. Чупріна О. В. Вплив мультимедійних технологій на формування психіки молодших школярів. *Дослідження актуальних проблем української філології і лінгводидактики*: збірник наукових праць за матеріалами ІV студентсько-викладацького науково-методичного семінару 19 травня 2012 р. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 51–55.

297. Чупріна О. В. Застосування матеріалів навчальних електронних видань на уроках української мови в початкових класах. *Книга в академічному дискурсі: філологічний, методичний та мистецтвознавчий аспекти*: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції / за ред. К. Я. Климової. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 123–127.

298. Чупріна О. В. Застосування мультимедійних засобів у початковій школі. *Науково-дослідна робота з проблем української філології і лінгводидактики*: збірник наукових праць за матеріалами ІІІ студентсько-викладацького науково-методичного семінару (29 травня 2011 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 53–57.

299. Чупріна О. В. Застосування мультимедійних комунікативних завдань на уроках української мови в початкових класах. *Проблеми і перспективи формування лінгвокультурної особистості засобами рідного слова*: збірник наукових праць (до 35-річчя кафедри лінгвометодики та культури фахової мови) / за ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 81–84.

300. Чупріна О. В. Зміст аудіювання як виду мовленнєвої діяльності в початковій ланці освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

23 квітня 2015 р. / за ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 143–146.

301. Чупріна О. В. Лінгвометодичні та психолінгвістичні аспекти розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. *Розвиток наукових досліджень 2011*: збірник тез за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава: Вид-во "ІнтерГрафіка", 2011. С.45–47.

302. Чупріна О. В. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія"*. 2018. Вип. 2 (8) С. 170 –173.

303. Чупріна О. В. Особливості розвитку та впровадження інформаційних технологій у сучасній освіті. *Medzinárodná vedecko-praktická konferencia "Stav, problémy a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce"*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (28–29 októbra 2016 r.). Šéfredaktor prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. Vysoká škola Danybuis, Sládkovicovo, Slovenská republika, 2016. С. 253–255.

304. Чупріна О. В. Поняття "мультимедійний урок" та "урок з мультимедійною підтримкою" у початковій школі. *Лінгводидактичні аспекти фахової підготовки майбутнього вчителя*: збірник наукових праць за матеріалами VI Всеукраїнського науково-методичного семінару викладачів і студентів 27 березня 2014 р.) / за ред. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 60–64.

305. Чупріна О. В. Проблема готовності учителів початкових класів до застосування мультимедійних засобів на уроках рідної мови. *Збірник наукових праць Уманського державного університету імені Павла Тичини* / гол. ред.: М. Т. Мартинюк. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2014. Ч. 2. С. 417–421.

306. Чупріна О. В. Проблема розвитку аудіативних умінь учнів початкових класів. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія "Педагогічні науки"*: збірник наукових праць. К.: ТОВ "СІТПРІНТ", 2013.

Вип. 4. С. 104–109.

307. Чупріна О. В. Проблеми застосування комп'ютерних технологій в початковій школі в умовах компетентнісного підходу. *Компетентнісні засади освітньо-виховного процесу в умовах ціложиттєвого навчання*: збірн. наук. праць молодих дослідників / за ред. проф. Н. Г. Сидорчук. Житомир: ФОП Левковець Н. М., 2018. Вип. 2. С. 129–135.

308. Чупріна О. В. Психолого-педагогічний аспект використання мультимедійних технологій в сучасній початковій школі. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія: Педагогічні науки*. К.: ТОВ "СІТІПРІНТ", 2014. Вип. 5. С. 177–181.

309. Чупріна О. В. Психолого-педагогічні особливості використання мультимедійних технологій для розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія "Педагогічні науки"*: збірник наукових праць. К.: ТОВ "СІТІПРІНТ", 2013. Вип. 3. С. 177–181.

310. Чупріна О. В. Реалізація принципу розвитку мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах*: збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару) / за ред. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 22–26.

311. Чупріна О. В. Система мультимедійних вправ на уроках української мови в 3-4 класах. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. № 7. С. 164–168.

312. Чупріна О. В. Теоретичний аспект застосування інтерактивних технологій ігрового навчання на уроках рідної мови у початковій школі. *Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти*: збірник наукових праць за матеріалами II студентсько-викладацького науково-методичного семінару (30 березня 2010 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 55–58.

313. Чупріна О. В. Шляхи використання мультимедіа в початковій школі в умовах компетентнісного підходу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 6 (283). С. 68–71.

314. Шевцова Л. С. Ситуативні завдання як засіб розвитку зв'язного мовлення учнів (5–7 класи) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ : Інститут педагогіки АПН України, 2002. 20 с.

315. Шевцова Л. С. Формування мовленнєвої компетентності студентів у процесі оволодіння методикою української мови. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2017. Вип. 3 (89). С. 158–162.

316. Шевчук Л. М. Методика групової роботи над текстом на уроках читання в 1-2 класах : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ : Інститут педагогіки АПН України, 2012. 21 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/708136/1/aref_Shevchuk.pdf

317. Шишка І.В. Використання мультимедійних засобів навчання на уроках в початкових класах: посібник. – Шевченкове, 2013. с. 21.

318. Школьный словарь иностранных слов / под ред. В. В. Иванова. М.: "Просвещение", 1990. 256 с.

319. Эльконин Д. Б., Давыдов В. В. Вопросы психологии учебной деятельности младших школьников. Академия педагогических наук РСФСР. – М.: Педагогика, 1986. 339 с.

320. Яворська С. Методика навчання української мови: проблеми, теорія, практика. *Рідна школа*. 2007. № 1. С. 65–68.

321. Яновицька Н. Граматичні вправи як основа засвоєння української мови в початкових класах. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 42–46.

322. Bundesministerium für Bildung und Frauen. URL: <http://www.bmukk.gv.at/>.

323. Collins Cobuild English Dictionary for Advanced Learners// ed. director. P. Collin.- P. Collin Publishing, 2001. 1011p.

324. Edukacja medialna, red. J. Gajda, S. Juszczak, B. Siemieniecki, K. Wenta, Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym, red. S. Juszczak. Toruń, 2002. 345 s.

325. Eltham North Primary School Wattletree Road. URL: <http://www.elthamnorthps.vic.edu.au/write-to-read/>.

326. Illustrated Oxford Dictionary / ed. director: D. Kindersley.-Oxford University Press, 1998.-1484p.

327. Mashav Courses in 2018. URL: <https://embassies.gov.il/abuja/mashav/Pages/Mashav-Courses-in-2018.aspx>.

328. Media Literacy. UNESCO URL: http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=27056&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.htm].

329. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / ed. director: B. S. Cayne.- Danbury, 1992. 1149 p.

330. Ontario. Ministry of Education. URL: <http://www.edu.gov.on.ca/eng/elementary.html>.

331. UNESCO ICT Competency Standards for Teachers. URL: <http://cst.unesco-ci.org/sites/projects/cst/default.aspx>

332. Wake country. Public school system. URL: <http://www.wcpss.net/domain/17>.

Додаток А

Анкета для вчителів початкових класів

Шановні колеги!

Просимо взяти участь в дослідженні проблеми розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів. Анкетування анонімне, відповіді будуть використані в узагальненому вигляді. Заздалегідь вдячні за участь.

1. Які засоби навчання Ви використовуєте на уроках української мови?
2. За якими напрямками ви проводите роботу з розвитку мовлення?
3. Які чинники впливають на ефективність мовленнєвого розвитку учнів?
4. Які вправи найбільш ефективні для мовленнєвого розвитку учнів?
5. Які види мовленнєвих умінь є пріоритетні у навчанні української мови на Вашу думку?
6. Який зміст Ви вкладаєте в поняття "мультимедійна вправа", "мультимедійний урок", "урок з мультимедійною підтримкою"?
7. Яке Ваше ставлення до використання мультимедійної презентації на уроках української мови?
8. Чи використовуєте Ви мультимедійні засоби на уроках української мови? З якою метою?
9. Як часто Ви застосовуєте мультимедійні засоби у навчальному процесі? Які саме?
10. На якому з типів уроків, на Вашу думку, найефективніше використовувати мультимедійну презентацію?
11. Які труднощі трапляються у процесі використання мультимедійних засобів у навчанні молодших школярів?
12. Які на Вашу думку шляхи подолання труднощів у використанні мультимедійних засобів на уроках української мови є ефективними?
13. Які умови необхідно створити для того, щоб бути готовим до використання мультимедійних засобів?
14. Чи необхідне, на Вашу думку, застосування мультимедійних засобів для розвитку мовлення молодших школярів?
15. Чи хотіли б Ви отримати додаткову інформацію з проблеми розвитку мовлення молодших школярів із використанням мультимедійних засобів?

Дякуємо за участь у науковому дослідженні!

Додаток Б

Контрольні завдання для констатувального етапу експерименту (3 клас)

1. З'єднайте словосполучення лівої колонки із словами з правої колонки.

Складіть 2 речення, використовуючи словосполучення за вибором.

Ходити на голові	•	• соромитися
пекти раків	•	• дрімати
грати на нервах	•	• дратувати
клювати носом	•	• бешкетувати
байдики бити	•	• сміятися
тримати язик за зубами	•	• лінуватися
шкірити зуби	•	• мовчати

2. Складіть і запишіть речення за малюнком. Використай слова з довідки.

Довідка: допомагають, діти, взимку.

3. З деформованих речень складіть і запишіть зв'язний текст.

Доповніть текст своєю кінцівкою.

осінь, наближалася, швидко;

колір, почали, дерева, на, зелений, змінювати, золотистий;

голоси, лише, чулися, пташок, зрідка, співочих;

до, вони, в, готувалися, краї, перельоту, теплі.

4. Склади і запиши діалог на тему "Розмова по телефону з однокласником".

Контрольні завдання для констатувального етапу експерименту (4 клас)

1. З'єднайте початок і кінцівку прислів'я . Поясніть їх значення.

Не знаєш броду —...	• ...не буває.
Диму без вогню...	• ...не лізь у воду.
Не той друг, хто медом маже, а той...	• ...болото хвалить.
Кожна жаба своє...	• ...хто правду каже.
З малої іскри...	• ...великий вогонь буває.

2. Складіть і запишіть 2 речення про те, яку роль відіграють птахи в житті людини. Скористайтеся довідкою.

Довідка: знищують шкідливих комах, використовуються у сільському господарстві.

3. Складіть і запишіть твір-опис на тему "Зимонька-зима" користуючись підказкою.

Підказка

1. Розкажіть про те, як випав перший сніг і прийшли морози?
2. Що сталося з кущами та деревами?
3. Як зустріли зиму пташки?
4. Як ставляться до зими діти?

4. Запишіть діалог на тему "Знайомство з однокласником".

Контрольні завдання для формувального етапу експерименту (3 клас)

1. З'єднайте словосполучення лівої колонки із словами з правої колонки.

Складіть 2 речення, використовуючи словосполучення за вибором.

Ввести в оману •	• забути
Викинути з голови •	• нічого не зробити
Згущувати фарби •	• здивуватися
Зробити великі очі •	• перебільшувати
За холодну воду не братися •	• обдурити
Ловити гав •	• бути неухважним
Мозолити очі •	• набридати

2. Складіть і запишіть речення за малюнком. Використай слова з довідки.

Довідка: садити, діти, навесні.

3. З деформованих речень складіть і запишіть зв'язний текст. Доповніть текст своєю кінцівкою.

тихо, у, було, саду;
 гойдав, віти, вітер, голі;
 під, листя, сухе, лежало, деревами;
 велике, Оксанка, раптом, яблуко, побачила.

4. Склади і запиши діалог на тему "Виклик лікаря по телефону".

Контрольні завдання для формувального етапу експерименту (4 клас)

1. Прочитайте прислів'я. Поясніть їх значення.

З книгою дружити – в роботі не тужити.

Більше діла — менше слів.

В лиху годину пізнаєм вірну людину.

2. Прочитайте і доповніть речення про мову. Складіть і запишіть речення про значення мови в твоєму житті.

... — це найдорожчий скарб кожного народу. Спілкування людей між собою усно чи на письмі — це Завжди шануй, бережи і збагачуй свою повинно бути правильним і зрозумілим.

3. Складіть і запишіть текст-розповідь на тему "Мій улюблений казковий герой", використовуючи план:

1. Герой.

2. Вчинки героя.

3. За що він мені подобається?

4. Склади і запиши діалог на тему "На прогулянці в парку".

Додаток В

Підготовчі вправи для 3 класу

1. Гра "Асоціація"

- Які асоціації у вас викликають слова:
ГУСЕНИЦЯ, ЖУРАВЕЛЬ, НІС, ЗОЛОТА, ГОСТРИЙ ?
- Утворіть словосполучення з цими словами.
- Порівняйте з тими, що представлені на екрані.
*гусениця – гусениця трактора,
журавель – журавель біля криниці,
золота обручка – золота осінь,
гострий ніж – гострий язик.*
- Чи вийшли у вас словосполучення з такими значеннями?
- Які значення мають слова в першій та другій колонці?

2. Прочитайте текст. Підкресліть слова, вжиті у переносному значенні.

Крокує з жовтим пензлем по землі золота осінь. Розфарбовує листя дерев, травичку. Зігріває своїм осіннім теплом землю – матінку. Щедрі дарунки залишає для звірів у лісі.

3. Утворіть словосполучення, добираючи слова з довідки.

У прямому значенні

стрибає _____

літній _____

радісна _____

У переносному значенні

стрибає _____

літній _____

радісна _____

слова для довідки: промінчик, білочка, чоловік, день, весна, дитина.

4. Прочитайте вірш. В якому значенні вжито іменник ЛИСТ?

Літечко згасає, тужить горобина.

Чути, як гукає осінь журавлина.

Жовтий лист під ноги тихо – тихо пада.

Лісова дорога ні сумна, ні рада.

- Підкресліть слова в переносному значенні.
- Складіть і запишіть речення із словом *лист* в іншому значенні.

5. Прочитайте. Підкресліть слова, які звучать і пишуться однаково. Поясніть, що означає кожне слово.

- Рідна мати моя, ти ночей недоспала.
- Мати матір – це велике щастя.
- Ніс Микола воду джерельну до хати.
- Дід Мороз – червоний ніс – подарунки всім приніс.
- Я собаку любить буду, побудую йому буду.

6. Складіть речення використовуючи подані фразеологізми.

- Як рак свисне.
- Без задніх ніг.
- Гострий на язик.
- Піймати на гарячому.
- Зарубай на носі.

7. Вправа "Асоціативний кошик"

- Зібрати в кошик слова, протилежні за значенням до поданих.
День, небо, ранок, працелюбні, йде, сміливий, свято.

8. Складіть і запишіть словосполучення, змінюючи закінчення слів у дужках.

- *Берегти (книга)*
- *Малювати (картина)*
- *Допомагати (бабуся)*
- *Захоплюватися (музика)*
- *Розповісти (подруга)*
- *Займатися (спорт)*
- З одним із словосполучень складіть речення.

9. За опорними словами та малюнком склади загадку СІРЕНЬКИЙ, БІЛЕНЬКИЙ, ДОВГІ ВУХА, КУЦІЙ ХВІСТ

10. Робота зі словниковим словом "ЯСЕН"

- Обведи в кожному слові четверту літеру. Запиши слово, яке утворилося.
Буряк, трос, газета, млин.
- Встав пропущені букви.
Б_ ереза, кл _ н, яс _ н, г_ робина, в _ ільха.
- Склади речення зі словом "ясен".

11. Робота зі словниковим словом «БАТЬКІВЩИНА»

- Допиши синонім до слів *Україна, Вітчизна.*
- З'єднай слово зі схемою.

Країна Україна Батьківщина

— • = = • — — — • — •

- Допиши речення з вивченим словом.
Я люблю свою
- З букв слова *Батьківщина* утвори нові слова.

12. Встав пропущені букви та поясни значення виразів.

З_ЗДР_СТЬ ЗД_Р_В`_ _СТЬ.
В_Д_К_Р_СТ_С_РЦ_К_М`_Н_ _.
М_НШ_ _ВК_С_Ш, ШВ_ДШ_К_ВТН_Ш.

**ЗАЗДРИТЬ ЗДОРОВ'Я ЇСТЬ.
ВІД КОРИСТІ СЕРЦЕ КАМ'ЯНІЄ.
МЕНШЕ ВКУСИШ, ШВИДШЕ
КОВТНЕШ.**

13. Підкреслити в реченні слово, яке НЕ відповідає малюнку.

Ця сім'я зневажає спорт.

- Чи доречно вжито слово *зневажає* у цьому реченні?
- Заміни його антонімом і запиши утворене речення.
- Користуючись малюнком, утвори з запиши словосполучення з поданим словом *грають*.....

14. З'єднай кожен фразеологізм з його синонімом.

Похнюпити носа	дуже просити
Душа в п'яти втекла	обманювати
Кланятися в ніжки	радіти
Замилювати очі	перелякатися
Бути на сьомому небі	засмутитися

15. Прочитай народні прислів'я та приказки, віднайди в них антоніми.

- Правда та кривда – як вогонь та вода.
- Хороша пава, та погана слава.
- Вчення в щасті прикрашає, а в нещасті утішає.
- Багатому свято, а вбогому діла багато.

16. Зоровий диктант, повторення словникових слів.

Абри́кос, адрéса, ай́стра, автомобі́ль, агронóм, акварі́ум, апельсін, апеті́т, асфáльт, банкі́р, бензі́н, бетóн, бібліотека.

- Роздивись уважно малюнок, подумай, яке слово виникає у тебе, щоб назвати зображене, перевір свою думку за записом, запиши слово.

17. Відгадай, що це. Відгадки запиши.

Рум'яний, запашний, пшеничний _____.
Велике, червонобоке, соковите _____.
Солодка, маленька, червоненька _____.

- Загадай свої загадки, дібравши характерні ознаки до слів, що записані в дужках.
(Яка?) _____ (Лисиця)
(Який?) _____ (Вовк)
(Яке?) _____ (Зайчєня).

18. Розкажіть, що ви знаєте про їжачка. Чим він відрізняється від інших звірів? Склади загадку про казкового їжачка. Скористайся поданим початком і запитанням.

Що за звір? Із голочок

Пошив собі піджачок

_____ (де він гуляє?)

_____ (Що на голки чіпляє?)

19. Розгадай словникові слова в ребусах.

20. Відгадай загадки.

- ✓ Довгі ноги, довгий ніс,
По болоті ходить скрізь. (*Лелека*)
- ✓ Кавунчики дрібненькі
Смугасті та кисленькі
У колючки вбралися
І кущиком назвалися (*Агрис*)
- ✓ З небесної діжки
Крижані горішки,
На землю упали
Школи нам завдали (*Град*)
- Зі словом – відгадкою складіть три речення: розповідне, питальне, спонукальне.
-

21. Інтерактивна гра "Встав потрібну букву"
(Вправа з перевіркою правильності виконання за допомогою появи літер та малюнків на слайді).

22. Гра "Відгадай казку".

Як називається казка? Чому дівчинка має таке ім'я? Хто і чому викрав маленьку красуню? Хто хотів подружитися з маленькою дівчинкою? Як жила Дюймовочка взимку? Кого вона врятувала? Де знайшла дівчинка нову домівку?

Ілюстрація до казки схована за словами-підказками.

23. Складіть речення зі слів кожного рядка. Запишіть їх.

*Ми, Україні, в, живемо,
прекрасний, край, Це.
любимо, свою. Ми, землю, дуже,*

24. Користуючись малюнком, утворіть і запишіть сполучення слів за поданими запитаннями
(Хто?) _____ (який?)

25. Розгляньте малюнок на презентації.

Запишіть по одному слову в кожену колонку використовуючи предмети, які рухаються.
(Іменник – перша колонка, прикметник – друга колонка, дієслово – третя колонка).

26. Складіть і запишіть прислів'я. Поміркуйте, як ви їх розумієте.

- Слухай багато, а думай ще більше.
- Дружби дружбою шукають.
- На дерево дивись, як родить, а на людину, як робить.
- Не одяг прикрашає людину, а добрі діла.
- Умій сказати, та умій і змовчати.
- Вчися чужому розуму, та свого не забути.
- Діло майстра величає.

27. Допоможіть школярам розфарбувати у червоний колір позитивні риси характеру людини. Складіть і запишіть три речення зі словами на вибір:

Безсердечність, байдужість, вдячність, жорстокість, чутливість, сердечність, грубість, справедливість, чуйність, доброта, зневага, повага, заздрість.

Додаток Г

Текстові вправи для 3 класу

1. Прочитайте літературну казку.

Кашку варила, дітей годувала

У Сороки було семеро дітей. Прилетіла вона додому, а діти кричать:

– Їсти хочемо!

– Подождіть, любі, я вам каші наварю.

Наварила Сорока гречаної каші. Пахне каша, аж слинка у діток тече. Наклала мати каші в сім тарілочок, дала діткам ложечки, їдять дітки, мовчать. А Сорока сидить біля столу, їй не вистачило каші, всю віддала дітям.

– Хай їдять, щоб не були голодні, а я полечу й щось собі їсти знайду.

- **Позначте, яке прислів'я відповідає за змістом цієї казки.**

Для ворони нема кращих дітей, як воронячі.

Мати сама не їсть, а дітей годує.

- **Перебудуйте казку, змінивши кінцівку і доповнивши основну частину так, щоб казка відповідала прислів'ю.**

Де двоє їдять, там і третій наїсться.

- **Можете скористатися одним із запропонованих варіантів продовження казки. Поясніть, який зовсім не підходить, а який підходить найкраще.**

1. *Вирішили пташенята зачекати, доки мама щось і для себе їсти знайде.*

2. *Вирішили пташенята поділитися кашею з мамою.*

3. *Вирішили пташенята полетіти шукати їжу для мами.*

2. Прочитайте текст. Знайдіть і підкресліть головну думку.

Два товариші

Ішли лісом два товариші, і вискочив супроти них ведмідь. Один кинувся навтьоки, видерся на дерево й заховався, а другий залишився на дорозі. Робити йому було нічого, – він упав на землю й удав з себе мертвого. Ведмідь підійшов до нього й почав нюхати: той і дихати перестав. Ведмідь понюхав йому обличчя, подумав, що мертвий, і відійшов.

Коли ведмідь пішов, хлопець зліз з дерева і сміється:

- Ну що, – каже, – ведмідь тобі на вухо говорив?

- А він сказав мені, що погані ті люди, які в небезпеці від товаришів тікають".

- **Доберіть і запишіть свій заголовок до тексту.**

- **За допомогою стрілок з'єднайте частини прислів'їв.**

Не той друг, хто медом маже,

не цурайся старого.

Для друга нового

а вірного друга нема.

Приятелів тьма,

а той хто правду каже.

Друзі пізнаються то найбільший скарб.
Вірний друг в біді.

- Підкресли, яке з прислів'їв відповідає тексту.

3. Віднови порядок абзаців так, щоб вийшов текст. Добери заголовок

- Приїхав чоловік додому, а на возі ні лисиці, ні риби.
- Їде-їде, аж бачить: лисиця на дорозі лежить. Подумав чоловік, що то нежива лисиця. Думає собі: «заберу, зроблю з неї комір на кожух». Та й кинув лисицю на віз. А лисиця була жива. Ось бачить, що чоловік собі їде, на неї поглядаючи, та й давай рибу на шлях викидати. Повикидала вона всю рибу з воза втекла.
- Їхав чоловік возом додому. На возі була риба.

4. З кожної групи слів склади речення. Запиши їх.

Усе у лісі співає

До, пішли, лісу, ми, навесні.

Легенький, подихнув, вітерець.

В, заспівали, всі, лісі, дерева.

Кожне, свою, співало, пісню, дерево.

Співала, білокора, пісеньку, красунька – берізка, ніжну.

Піснею, дуб, мужньо, вчинив, свою, бути, і, відважний, нас, сильний.

5. Склади текст–інструкцію до гри "Кіт і мишка".

Опорні слова та словосполучення: один із гравців, стоять у колі, кіт, мишка, пропускають під руками, заважають котові, упіймав мишку, вбігати і вибігати із кола, вибирають іншу пару.

6. За поданим планом і опорними словосполученнями склади і запиши розповідь "Золота осінь" .

План

1. Яка пора року настала після літа?

2. Які зміни відбуваються в природі?

3. Чим тобі подобається осінь?

Опорні словосполучення: легке павутиння, золотиста колюча стерня, червоні клени, йдуть дощі, чорні кущі, листя жовте, ялинки зелені, збір урожаю, день коротший, холодніше.

7. Віднови і запиши текст. Підкресли слова, що виражають його основну думку.

рПийшла пахмуро, щодова онісь. беНо кврите русими мхарами. ліЦий
недь дей щод. меЗля в суда всинапа вожатим силтям. Вілдетіли ргаки.
чВора нови догво крулижля дан помяли і погормаби. рГаки прощалися з
рідмини мімцяси.

8. Розділи текст на речення. Постав розділові знаки. Дорбери до нього заголовок.

Що це весело дзюрчить це лісовий струмок на його дні видно кожен камінчик по високому небу біжать хмаринки літає над землею липуча павутина чудова осіння пора

9. Вибрати і позначити рядки, в яких записані речення.

- Хто найсильніший із тварин
- Один раз на рік у норі лисиця
- Світає
- Ще холодно
- Малювати фарбами
- Співами та грою на роялі
- Намалював сім
- Засніжило
- Який прекрасний ранок

10. Вибери із запропонованих тему свого твору.

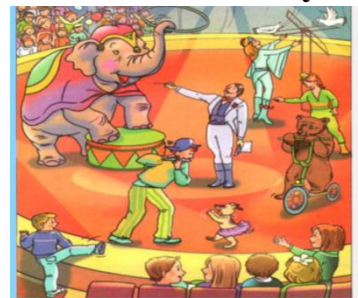
"У таборі відпочинку", "Влітку на річці", "На морі", "На дачі", "У селі", "Літо в місті".

- Підкресли слова до свого твору, допиши свої опорні слова.

Літо, спека, веселка, загін, похід, річка, море, село, книжка, пісок, рибалка, вудка, місто, на городі, дача, господарство, гриби, трава, друзі, здивувало, запам'яталося.

11. Прочитайте текст. Підкресли речення, яке не відповідає малюнку.

Сьогодні в цирку вистава. Зал переповнений глядачами. На арені виступають дресировані тварини. Ведмідь їздить на самокаті. Слон крутить хоботом металеве кільце. Собака танцює під мелодію флейти. Тигр стрибає через вогняне кільце. Голуби гойдаються на перекладині.

12. Користуючись малюнком, визначте, про яких тварин ідеться в тексті. Відобразіть їх назву у заголовку.

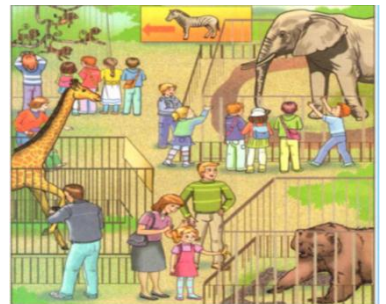
Це найвищі наземні тварини на планеті. Самці сягають висоти близько 6 метрів і мають масу до 900 кг. Самці, зазвичай, трохи нижчі та легші. Шия у цих тварин надзвичайно довга, попри те, що вони, як і більшість ссавців, мають лише 7 шийних хребців. Малюнок на їхньому тілі складається з темних плям.

- Оберіть, до якого стилю належить текст.

Науковий

Художній

Діловий

13. Прочитайте групи речень. Запишіть ті, що становлять зв'язний текст. Доберіть заголовок.

Вже осінь. Білочка готується до зими. Цілий день вона носить жолуді і горіхи. З такими запасами не страшна звір яткові зими.

Вже золота осінь. Білочка – маленька тваринка. Взимку буває дуже холодно.

14. Прочитайте текст.

Калина

Не було в народній медицині корисніших ліків від застуди, ніж калина і калиновий сік.

Свіжі ягоди калини з медом та водою вживали при кашлі, серцевих захворюваннях. Соком калини навіть очищали обличчя, щоб рум'янилося. Калина – це користь і здоров'я.

- *Виправте помилки, пов'язані з повторенням одного й того ж самого слова.*
- *Запишіть текст правильно. Порівняйте його з текстом на екрані.*

15. Прочитайте , добираючи з довідки потрібні слова. Запишіть текст.

Гроза у лісі

У неділю ми з товаришем ходили до лісу. Йшли степом. Пригрівало вересневе сонечко. Лагідно повівав вітерець. Ліс зустрів нас якоюсь тишею. У величавому спокої стояли на узліссі дуби. Та ось зірвався вітер. З півночі насували хмари. Випали перші краплини дощу. Небом покотився грім.

Довідка: ласкаве, легенький, настороженою, старезні, сильний, чорні, гучний.

16. Підкресли ввічливі слова, які потрібно використовувати хлопчикам, щоб покататися на вітрильнику.

Щиро дякуємо. Вибачте, будь ласка.
Дуже просимо. Покатайте, будь ласка.
Допоможіть, будь ласка.

17. Складіть і запишіть текст за поданим зачином. Дай йому заголовок.

_____ Сонечко яскраво світить на небі. Поспішає додому Марійка. Вона біжить по сходах. Раптом почувала жалібне нявчання

18. Заповни пропуски назвами типів текстів.

_____ - текст, у якому стверджується або заперечується яке – небудь явище, факт, поняття.

_____ - текст, у якому описуються події в певній послідовності.

_____ - текст, у якому описуються ознаки предметів, явищ, тварин людей.

19. Розгляньте малюнок.

Складіть поради, як доглядати за посадженими деревцями, посіяними квітами. Запишіть їх.

20. Розгляньте малюнок.

- Ви, звичайно, впізнали цю тваринку.
- Яка вона?
- Розкажіть, де вона живе, як виглядає, чим харчується.
- Може вам відомо про неї ще щось дуже цікаве? Запишіть.

1. Розгляньте малюнок.

- Яку назву має ця рослина?
- Уявіть його в полі, на грядці. Які в нього кольори?
(На презентації пропонуємо різні зображення маку).
- Опишіть його усно. (Запишіть опис квітки).

21. Прочитайте текст і запитання за його змістом. У квадратик постав номер запитання, відповідь на яку міститься у відповідному фрагменті тексту.

По волосинці

Теплого весняного дня бабуся Марія повела свого онука Петрика до лісу.

Першокласник Петрик був ледаченьким хлопчиком.

Збираючись до лісу, бабуся дала йому нести вузлик з їжею й водою.

Петрикові вузлик здавався дуже важким. Бабуся понесла їжу сама, а Петрикові дала тільки пляшку з водою.

Прийшовши до лісу, бабуся з внуком сіли відпочити. Вони побачили, як до куща прилетіла маленька пташка. В дзьобику вона принесла волосинку. Петрик підвівся й глянув на кущ. Він побачив велике волосяне гніздо.

Пташка швидко літала до гнізда, щоразу приносила по волосинці.

Петрик від подиву й хвилювання стояв, широко відкривши очі.

— Бабусю,— пошепки запитав він, — невже вона по волосинці носила й збудувала таке велике гніздо?

— Так, по волосинці,— відповіла бабуся.

— Це працююча пташка.

Петрик стояв задуманий.

Через хвилинку він сказав:

— Бабусю, я нестиму з лісу ваше пальто....

- 1. Якої пори року бабуся Марія повела внука Петрика до лісу?
- 2. Чому Петрик ніс лише пляшку з водою?
- 3. Кого побачила бабуся і Петрик коли сіли відпочивати?
- 4. Що принесла в дзьобі пташка?
- 5. Що побачив Петрик на кущі?
- 6. Що здивувало Петрика?
- 7. Яким словом бабуся охарактеризувала пташку? Підкресли його.
- 8. Як Петрик відреагував на слова бабусі?
- 9. Що Петрик пообіцяв зробити, коли вони повернуться з лісу?
- 10. Що зрозумів Петрик під час прогулянки до лісу?

22. Прочитайте. Визначте, це текст чи окремі речення? Поясніть свою думку.

З кожної гілки на калині звисають важкі червоні грона. Сюди прилітають журавлі. Вони відлетіли у вирій. А взимку з'являються поласувати калиною снігурі.

23. Розгляньте малюнки. Встановіть їх послідовність. До кожного малюнка складіть речення. Використовуйте слова та словосполучення: *прогулянка, осінній ліс, ясна погода, справжні друзі, засмучене білчечка, підтримка, співчуття.*

24. Прослухайте текст В. Сухомлинського "Соромно перед Соловейком". Чому Ліді стало соромно? Запишіть свою кінцівку тексту. Скористайтеся планом (*Ліда збрала після себе сміття, щоб не залишати його у лісі. На запитання Олі відповіла, що соромно перед соловейком. Коли всі будуть засмічувати ліс, він перестане бути гарним місцем для відпочинку. Його можуть покинути птахи, зів'януть рослини. Ліс – це рідна хатина соловейка та всіх його мешканців. Соромно засмічувати їхню домівку.*)

План

1. Оля і Ліда сіли перепочити.
2. Зачаровані співом солов'я.
3. "Навіщо ти збрала сміття?"
4. "Соромно перед соловейком".

25. Прочитайте два тексти, порівняйте. Яка між ними різниця?

Ходить осінь з пензлем. Помахом руки фарбує дерева у кольори своєї пори. Стоїть ліс, немов казка. Затамуйте подих – і ви почуєте голос чарівниці

Ходить чарівна осінь з казковим пензлем. Помахом руки фарбує дерева у різноманітні кольори своєї пори. Стоїть загадковий ліс, немов жива казка. Затамуйте подих – і ви почуєте мистецтвірний голос чарівниці.

подих – і ви почуєте мелодійний голос чарівниці.

Отже, прикметники, які є в тексті, називають ознаки предметів, дають можливість краще уявити картини осені.

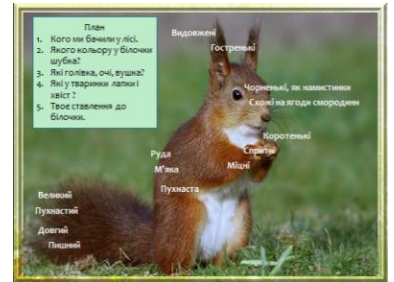
26. Визначте, до яких типів належать тексти. Побудуйте текст-опис, скористайся підказкою.

Немає в Україні лісу, у якому б не зустрілася білка. Де лісова гілка – там і білка. Восени у білки особливо багато клопотів. Треба на зиму грибів засушити, запастися горішками, жолудями, шишками, дупло вимостити. Коли завіють сніги, загудуть завірюхи, білка сховається в дуплі. А доки не чути заморозків, білка розважається (Розповідь).

А чим білки харчуються? Білки – всеїдні тварини. Живляться вони насінням хвойних дерев, жолудями, горіхами, грибами, ягодами, яблуками. А також поїдають комах, розорюють гнізда птахів і їдять яйця і пташенят. Що ще ми знаємо про білок? (Міркування).

27. Побудуйте текст на основі плану. Скористайтеся словами та словосполученнями для довідки.

28. Розгляньте малюнки.

- До кожного малюнка складіть і запишіть речення, використовуючи слова та словосполучення з довідки.
- Усно складіть оповідання. Доберіть заголовок. Визначте тему, мету, основну думку.

Додаток Д

Ситуаційні вправи для 3 класу

1. Побудуйте діалог "Піклування про зайченя"

- Обміняйтеся враженнями про маленького друга.
- Правильно звертайтеся один до одного: *Арино, Аліно.*
- Вживайте ввічливі слова.
- Використовуйте слова: *зайченя, гарненьке, веселе, кумедне, доглядати, милуватися.*

2. Побудуйте діалог «Хворий Карлсон»

- Обговоріть лікування Карлсона.
- Правильно звертайтеся один до одного: *Малюче, друже, Карлсоне, хлопче.*
- Вживайте ввічливі слова.
- Вживайте слова: *ліки, весело, друзі, чай, пігулки, варення, банка, над дахами, термометр.*

3. Складіть діалог "Наталка просить бабусю пришити гудзик"

- Попросіть бабусю надати допомогу.
- Вживайте слова: *бабуся, Наталка, голка, гудзик, нитка, охайно, вузлик, вколоти, витягнути.*
- Правильно звертайтеся один до одного: *бабусю, Наталочко, онучко.*
- Вживайте ввічливі слова.

4. Складіть діалог "Вечір у моїй родині"

- Обговоріть надання допомоги у виконанні домашнього завдання..
- Вживайте слова: *щоденник, вірш, допомогти, домашнє завдання, письмово, правило, таблиця множення.*
- Правильно звертайтеся один до одного: *доню, мамо, Оленко, матусю, бабусю, дідусю.*
- Вживайте ввічливі слова.

5. Складіть діалог "Лісовий поштар"

- Познайомте лісових мешканців з поштарем.

- Розгляньте малюнок , вживайте слова:
лісові мешканці, зайці, сорока, Михайло Потаповичу, поштар, сумка, листи, галявина, олень, кабан.
- Складіть оповідання, вживайте ввічливі слова та привітання.
- Добери заголовок до оповідання.

6. Складіть оповідання "Зробити добру справу"

- Складіть і прочитайте речення в такому порядку, щоб вийшло оповідання.
- Доберіть до нього заголовок.

Хорошу справу зробили діти.

Усі дерева і каток вкрив сніг.

Вони дружно відкидали сніг лопатами.

Був тихий зимовий ранок.

Діти вирішили розчистити каток.

Щаслива дівора каталася на ковзанах.

7. Складіть і запишіть оповідання на тему "Зима" за власними спостереженнями.

Слова для довідки:

*Випав сніг, холодно, світить і не гріє,
пухнасті дерева, завірюха.*

8. Складіть текст "Запитуй – відповідаємо"

- Щоб скуштувати корисних ягід калини, потрібно дати відповіді на запитання. Необхідно дібрати заголовок до утвореного тексту.

1. Калина – це кущ чи дерево?
2. Якого кольору квіти у калини?
3. Які плоди у калини?
4. Чим корисна калина?

9. Складіть і запишіть оповідання

"Рибалка" за малюнком та поданими словами та за власними спостереженнями.

Використовуйте слова:

*піднятися на світанку, вудочки, пожива,
клює, ловиться, риба, райдуга.*

10. Складіть діалог

- Ситуація: після вистави в ляльковому театрі ви зустрілися з однокласницею, поділитись враженнями від відвіданої вистави в ляльковому театрі.

- Вживайте слова: *зала, артисти, режисер, освітлювач, модельєр – костюмер, головні персонажі (герої) затамувавши подих.*
- Правильно звертайтеся один до одного.
- Вживайте ввічливі слова.

11. Складіть діалог

- Ситуація: мама повернулася з роботи додому, а там безлад, немитий посуд, брудне взуття сина...
- Обговорити з мамою права та обов'язки дитини вдома.
- Вживайте слова: *безлад, настрій, права, обов'язки, сміття, прибрав, посуд, взуття, купити.*
- Правильно звертайтеся один до одного.
- Вживайте ввічливі слова.
- Висловлюйте власні судження: *я вважаю..., на мою думку...*

12. Розгляньте малюнок і прочитайте запитання.

- Чи відвідуєш ти шкільну бібліотеку?
- Хто видає книжки в бібліотеці?
- Яке приміщення шкільної бібліотеки?
- Чи багато книжок у бібліотеці?
- Які книжки ти любиш читати?

- За малюнком і запитаннями склади та запиши оповідання.
- Добери заголовок до оповідання.

13. Складіть діалог ознайомившись з текстом

- Прочитайте текст на картках (на слайді).

ВІДПОЧИНОК НА ПРИРОДІ

У гарну погоду ми проводимо вихідні за містом на березі річки. У нас є улюблене місце для зупинки — невелика галявина під величезним крилатим дубом. Кожен знаходить собі заняття до душі: хтось ловить рибу, хто грає у волейбол, хтось гуляє лісом. Ми обов'язково розводимо багаття. Приємно сидіти біля багаття і співати пісні під гітару. Повертаємося додому ввечері, набравшись сил і енергії.

- Складіть і розіграйте діалог на тему «Збираємося на прогулянку до річки (в ліс, за місто, в парк)».

14. Складіть продовження діалогу за поданим початком.

- — **Оленко, ти вже помила посуд?**
— **Так.**
- — **Привіт, ходімо у кіно.**
— **З радістю. Зачекай, я...**
- — **Добрий вечір, Тарасик удома?**
— **Так. Зачекай...**

- — Чого ти сумуєш, дівчинко?
— Я загубила...
- — Івасику, ти вже підготував повідомлення про тварин?
— Так. Але...

15. Перебудуйте речення, так, щоб вийшов діалог на тему "Зустріч"

- Привіт!
- Доброго ранку!
- Ти тривалий час хворів. Як твоє здоров'я?
- Радий зустріти тебе.
- Я теж радий тебе бачити!
- Звертайся, якщо потрібна допомога.
- Я вдячний тобі за турботу й увагу.
- Поможі мені, будь ласка, з математики.
- Завжди радий допомогти тобі.
- Я почуваюся добре.
- Ми ж друзі!

16. Розгляньте малюнок.

- Кого ви бачите?
- Що робить лікар?
- Що потрібно робити, щоб менше хворіти?
- Куди ви звертаєтесь, насамперед, коли почуваєтеся погано?
- За опорними словами та словосполученнями складіть діалог "У шкільному медпункті".
Опорні слова: *що сталося, сильний біль, температура, термометр, червоне горло, підвищена температура, викликати лікаря, вдячна за пораду.*

17. Складіть діалог "У лікарні"

- Уяви, що тебе заболів зуб, ти пішов до зубного лікаря. Яка розмова може відбутися між вами?
План діалогу:
 1. Привітання.
 2. Мета приходу до лікаря.
 3. Розмова між тобою і лікарем.
 4. Подяка за лікування або пораду.
 5. Прощання.

18. РОЗМОВА ПО ТЕЛЕФОНУ

- Уяви, що ти телефонуєш своєму другові. Відповіла мама друга. Поміркуй, як ти привітаєшся. Про що запитаєш у неї? З'ясувавши, що друга немає вдома, як завершиш розмову?

- Склади діалог, використовуючи опорні слова.
Опорні слова: *добрий день, будь ласка, запросіть, перекажіть, до побачення.*

19. СПОРТИВНА СЕКЦІЯ

- Уяви, що твій друг займається в спортивній секції і тобі хочеться дізнатися, що це за секція, як вона працює, що треба, щоб записатися до секції.
- Опорні слова: *футбол, теніс, плавання, тиждень, тренер, тренування, заняття.*
- Склади діалог, використовуючи опорні слова.

20. Прочитайте уривок із казки. Разом із сусідом по парті відтворіть діалог між Лисицею і Вовком.

Лисиця позбирала рибу, сіла та й їсть. Зирк — аж вовк-панібрат біжить.

— *Здорова була, лисичко-сестричко!*

— *Здоров!*

— *А що це ти робиш, лисичко-сестричко?*

— *Рибу їм.*

— *Дай же й мені!*

— *Піди сам собі налови!*

— *Та як же я наловлю, коли не вмію? Хоч навчи, як її ловити!*

— *Піди до ополонки, встроми хвоста у воду і сиди тихенько та й приказуй: "Ловися, рибко, велика й маленька!" То вона й наловиться.*

— *Спасибі за науку!*

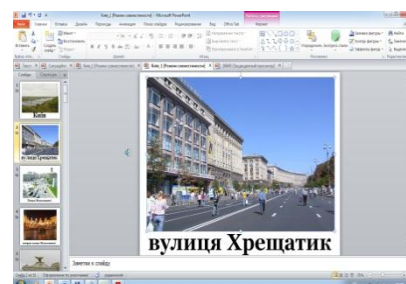
Побіг вовк мерщій на річку та хвіст в ополонку...

Прочитайте уривок із казки. Разом із сусідом по парті відтворіть діалог між Лисицею і Вовком.

Лисиця позбирала рибу, сіла та й їсть. Зирк — аж вовк-панібрат біжить.

— Здорова була, лисичко-сестричко!
— Здоров!
— А що це ти робиш, лисичко-сестричко?
— Рибу їм.
— Дай же й мені!
— Піди сам собі налови!
— Та як же я наловлю, коли не вмію? Хоч навчи, як її ловити!
— Піди до ополонки, встроми хвоста у воду і сиди тихенько та й приказуй: "Ловися, рибко, велика й маленька!" То вона й наловиться.
— Спасибі за науку!
Побіг вовк мерщій на річку та хвіст в ополонку...

21. Уважно розгляньте фотографії на презентації. Уявіть, що вам потрібно підготувати груповий проект "Київ – столиця України". Побудуйте й розіграйте діалог між учасниками такого проекту щодо підготовки завдання. (Пропонуємо учням презентацію для перегляду "Місто Київ" з "Мультимедійного довідничка" .

22. Складіть діалог.

Ситуація: захворіла Катруся. До неї телефонує друг Петро.

Мета спілкування: дізнатися про стан здоров'я, лікування Катрусі і повідомити про новини в класі.

Розгляньте ілюстрацію. Складіть діалог

Ситуація: захворіла Катруся. До неї телефонує друг Петро.

Мета спілкування: дізнатися про стан здоров'я, лікування Катрусі і повідомити про новини в класі.

Можливе завдання:

1. Вживайте слова: почувася, ліни, довго, читали, відвідали, розділували.
2. Правильно звертайтеся один до одного: Петро, Катруся, подруго, друже.
3. Вживайте всічлені слова.

Мовне завдання:

1. *Вживайте слова:* почуваєшся, ліки, довго, читали, відвідали, досліджували.
2. *Правильно звертайтеся один до одного:* Петре, Катрусю, подруго, друже.
3. *Вживайте ввічливі слова.*

Розгляньте малюнок. Складіть діалог.

1. Розглянь малюнок, прочитай запитання і дай на них відповідь:
 - Дай імена людям зображеним на малюнку.
 - Чим вони займаються?
 - Про що бабуся розповідає онучці?
 - А що онука відповідає бабусі?
 - Як треба поводитися на кухні біля плити?
 - Чи можна гратися з борошном? Чому?
 - З якою начинкою зліпили пиріжки?
2. За малюнком і запитаннями складіть оповідання.
3. Добери заголовок до оповідання. Вживай ввічливі слова.

23. Складіть діалог

Ситуація : допомога бабусі в приготуванні пиріжків.

Мета спілкування: надати консультацію щодо правил поведінки на кухні та правил поводження з борошном.

Мовні завдання:

1. Розгляньте малюнок, прочитайте запитання і дайте на них відповідь:
 - Дай імена людям, зображеним на малюнку.
 - Чим вони займаються?
 - Про що бабуся розповідає онучці?
 - А що онука відповідає бабусі?
 - Як треба поводитися на кухні біля плити?
 - Чи можна гратися з борошном? Чому?
 - З якою начинкою зліпили пиріжки?
2. За малюнком і запитаннями складіть оповідання.
3. Доберіть заголовок до оповідання. Вживайте ввічливі слова.

24. Складіть діалог на тему "У бібліотеці", користуючись зразком.

- Добрий день. Яку книжку ти здаєш?
- Казку "Лисичка і Журавель".
- Чи сподобалася тобі Лисичка?
- Ні. Лисичка хитра, улеслива.
- Як повівся Журавель?
- Чемно подякував і запросив Лисичку в гості.
- Яку книжку ти хочеш взяти прочитати?
- Можна казку "Пан Коцький", будь ласка?

У бібліотеці

Склади діалог, користуючись зразком.

- Добрий день. Яку книжку ти здаєш?
- Казку «Лисичка і Журавель».
- Чи сподобалася тобі лисичка?
- Ні. Лисичка хитра, улеслива.
- Як повівся Журавель?
- Чемно подякував і запросив Лисичку в гості.
- Яку книжку ти хочеш взяти прочитати?
- Можна казку «Пан Коцький», будь ласка?

Додаток Ж

Підготовчі вправи для 4 класу

1. Робота на словниковим словом

Адреса

Адреса – означає "місце проживання особи або місце перебування установи". Запозичене з французької мови.

- **Склади слово. З кожного слова по букві.**

друга

перша

перша

друга

перша

друга

- **Хвилинка каліграфії**

А д д р р е е с с а

Адреса, адресат, адресант, адресувати, адресний, адресований.

- **Синоніми.** Адресувати, відправляти.

- **Речення**

Андрійко запише адресу в блокнот.

Цей лист адресований бабусі.

- **Коли так кажуть ?**

Не за адресою – звернулися не до тієї людини.

2. Робота над словниковим словом

Айстра

Айстра – від грецької назви «зірка»

- **Віри**

Вже неминуче буде сніг

З хвилини на хвилину...

До айстр останніх припаде

Путами сніговими —

Тихо їм щось доведе,

І забіліє з ними.

- **Хвилинка каліграфії**
Ай йс ст тр ра Айстра
- **Склади нові слова з букв слова айстри**
(три, рис, сир, тир, старий)
- **Сенкан**

Айстра.

Червона, біла, фіолетова.

Росте, розцвітає, в'яне.

Восени розпустилась красива айстра.

Квітка.

- **Вправа "Кубування"**

Учитель демонструє куб, на гранях якого записані ключові слова – завдання для кожної групи. Зміст завдань проектуємо на екрані.

- Речення
- Словосполучення
- Тлумачення
- Частина слова
- Частина мови
- Текст

3. Робота над словниковим словом

Агроном

Агроном – спеціаліст в галузі землеробства та сільського господарства.

- **Віри**
Вийде Микола Хомич, агроном,
грудочку візьме, погляне кругом,
скаже: "Не падає дощик і край,
дощику треба, щоб був урожай".
- **Хвилинка каліграфії.**
Аг гр ро он но ом
Агроном, агрономія, агрономічний.
- **Складіть словосполучення із словом "агроном".**
Хороший, мудрий, молодий, досвідчений, дипломований, майбутній,
районний, головний агроном.
- **Складіть прислів'я**
агронома хліб вдома
матимеш слухай
- **Складіть речення із словниковим словом**
Ранньою весною агрономи вийшов в поле. Турбуються за майбутній урожай.

- Літери заплуталися.

Ма г о р о н (а г р о н о м)

- Запишіть назви овочів та фруктів, що зібрав агроном в алфавітному порядку.

Капуста, буряк, апельсин, яблуко, банан, перець, помідор, кукурудза.

4. Робота над словниковим словом.

Будь ласка - ввічливе слово

- Поділіть на склади для переносу _____
- На кожен літеру запишіть ім'я, склади речення.

Богданчику, будь ласка, передай олівці Олені!

У _____, будь ласка, _____

Д _____, будь ласка, _____

Ь

Л _____, будь ласка, _____

А _____, будь ласка, _____

С _____, будь ласка, _____

К _____, будь ласка, _____

А _____, будь ласка, _____

5. Робота над словниковим словом **ВВЕЧЕРІ** – день, що був перед сьогоднішнім.

- Поділіть слово на склади для переносу _____
- Звуко-буквений аналіз слова: [_____] звуків _____
букв _____

- Утворіть словосполучення:

бачити ходити робити дивитися прийти писати

6. Робота над словниковим словом.

Дисципліна – обов'язкове дотримання встановлених порядків і правил.

- Поділіть слово на склади для переносу _____
- Звуко-буквений аналіз слова: [_____] звуків _____
букв _____

- **Утворіть словосполучення:**

трудоий
задовільний

навчальний
незадовільний

зразковий
шкільний

- **Асоціативний куц:**

7. Робота над словниковим словом

Механік - спеціаліст, який спостерігає за роботою і експлуатацією машин. Механік перевіряв роботу двигуна.

- **Поділіть слово на склади для переносу** _____
- **Виділіть корінь у спільнокоренових словах:**
Механік, механіка, механічний, механізм, механізація.
- **Утворіть словосполучення:**
хороший молодий грамотний досвідчений відомий
старший майбутній талановитий головний
- **Змініть слово **механік** за відмінками:**
Називний _____
Родовий _____
Давальний _____
Знахідний _____
Орудний _____
Місцевий _____

8. Робота над словниковим словом

Трамвай - вид міського наземного рейкового електротранспорту.

Поділіть слово на склади для переносу

- **Позначте корінь:**
Трамвай, трамвайчик, трамвайний.
- **Змініть слово трамвай за відмінками:**
Називний _____
Родовий _____
Давальний _____
Знахідний _____
Орудний _____
Місцевий _____

9. Робота над словниковим словом

Ярина - сходи або посіви висіяних весною зернових культур.

- **Визначте, яким членом речення є слово **ярина****

Роси, роси, дощичку, ярину,
 Рости, рости, житечко, на лану.
 На крилечках, вітрику, полети,
 Колосочки золотом обмети.
 Як досягне житечко на лану,
 Прийдуть люди жатоньки ярину,
 Блискавками косоньки заблищать,
 Золотими кобзами забряжчать.

- Звуко-буквений аналіз слова: [_____] звуків _____
 букв _____

10. Робота над словниковим словом

Комбайнер - людина, яка працює на складній машині(комбайні), що одночасно виконує кілька різних операцій.

- **Відновіть вірш.**

Як тато, комбайнером стати
 Давно збирається Тарас.
 Жнива ідуть – гарячий час.
 І день, і ніч гудуть комбайни,

- **Доберіть спільнокореневе слово за зразком.**
 Ворота – воротар.
 Банк –
 Комбайн –
 Бібліотека –
- **Утворіть словосполучення іменника комбайнер з різними прикметниками.**
- **Встановіть зв'язок слів у реченні.**
 З самого ранку комбайнер працює в полі.
 - **Складіть нові слова зі слова комбайнер.**
 - **Складіть і запишіть задачу про комбайнера.**

11. Робота над словниковим словом

Коридор - умовна межа між чим-небудь, частіше з рівномірним розташуванням кімнат в одну лінію.

- **Розгадайте ребус**

”

”

дор

- **Утворіть словосполучення.**

Коридор довгий
 вузький
 темний
 світлий

- **Запишіть речення. Встановіть зв'язок слів у реченні.**
 Ми довго блукали вузькими коридорами.
- **Букви загубилися.**
 Вниз по сходинках спустився,
 Під з . млею оп. нився,
 Кор..дором перейшов,
 Вихід з – під з.млі знайшов.
- **Уяви, що твоя сім'я потрапила в чарівний будинок з довгим коридором та безліччю дверей. Відчинивши будь-які двері, можна потрапити до казки. Але ви одразу стаєте її героями. Двері в яку казку ти хотів би відчинити?**

12. Робота над словниковим словом

Минулий - який відбувся раніше, пройшов; який безпосередньо передує нинішньому; пережите, колишнє, минувшина, попередній.

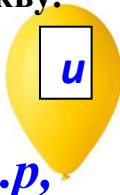
- **Анаграма.**

13. 3 2 5 4 1 6 7

14. Н И Л У М И Й

- **Синоніми.**
 Минулий – попередній.
- **Антоніми.**
 Минулий – майбутній.
- **Запиши речення, встанови зв'язок слів.**
 Минулого роки ми з друзями їздили до Львова.
- **Встав потрібну букву.**

М...нулий,
кор....дор,
комп`ют ...р,

м...тал,
д...ректор,
к...шеня.

- **Коли так говорять?**
Відхóдити в мину́ле - безповоротно минути, пройти, зникнути.
- **Пофантазуйте! Придумай власні назви тварин, які жили в минулому.**

13. Робота над словниковим словом

Спасибі - висловлення подяки, вдячності тощо, те ж, що й «дякую». Розвинулось зі стародавнього російського словосполучення «Спаси Бог», у якому два слова зрослися.

• **Склади слово з окремих букв.**

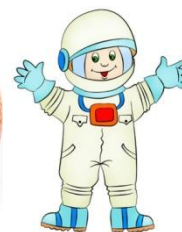
перша

перша

перша

третя

шоста

сьома

четверта

- **Складіть казку за поданим початком і кінцівкою "Як слово "спасибі" знайшло собі помічника".**

Жило собі на світі чемне слово **Спасибі**. У нього було багато роботи. Треба було встигнути всюди, де люди висловлювали один одному вдячність. Чемне слово радо допомагало людям, але іноді так втомлювалося, що не встигало вчасно до тих людей, яким було потрібне ввічливе слово.

З того часу слова **Спасибі** та **Дякую** разом допомагають ввічливим людям. Куди не встигає слово **Спасибі**, поспішає слово **Дякую**.

14. Складіть "плутанку" слів у прислів'я.

- Не слів кидай на вітер.
- золото. Сказане а слово – мовчання - срібло,
- кажи, а знаєш – не Знаєш – мовчи.
- що день. Ласкаве весняний слово.
- за краще Добре цукор слово і мед.
- словечко Гостре сердечко. коле
- руйнує. Слово Добре а будує, зле
- глибоко. Слово не ранить, стріла а

15. Доберіть відсутній склад у порівняннях.

- Здо_ ва , як вода.
- Ясний, як со _ чко.
- За_ гу_ лась, як голка у сіні.
- Бе_ жи, як зіницю ока.
- Ску_ є, як собака за палицею.
- Да_ ко, як небо від Землі.
- По_ же, як мерт_ му кадило.

- Со_мно, аж вуха в'януть.
- Ди_ться, як кіт на сало

16. Розв'яжіть буквені приклади і назви утворені слова.

МО + РО + ЗА – А = ...

УК + Р – К + ОК = ...

ЯМ + ГУ – МУ + ОДА = ...

ШР – Р + УБ + А = ...

СІР + ЧЕ – Р + УНЬ – У = ...

КН + И + ОЖ – О + УКА – У = ...

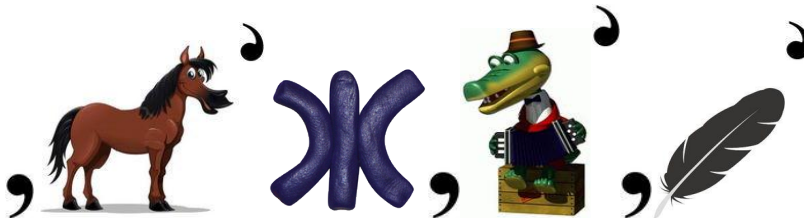
17. Знайдіть та прочитайте слова в "магічному квадраті". Слова можна скласти по горизонталі та вертикалі.

А	П	А	К
Р	У	Ч	У
І	Ч	К	А
П	А	Р	Т

18. Розгадайте ребуси та запишіть словникові слова.

(аеропорт)

(інженер)

(тролейбус)

В **Н** **Ц** **і** (вранці)

В **Д** „ (вдень)

В **Е** „ (ввечері)

П **О** „ **Д** **У** (попереду)

В „ **У** **М** „ (взимку)

О „ „ (восени)

Ш „ „ „ **Г** **А** (шеренга)

19. Робота над фразеологізмами.

1. Сtribнути вище голови (робити щось вище своїх можливостей)

*Дуже хочу вченим бути,
Вище голови стрибнути.
Та спочатку треба вчитись,
Щоб в житті чогось добитись.*

- Прочитайте і спишіть вірш. Знайдіть фразеологізм. Зробіть звуко-буквенний аналіз слів *житті, добитись*.
 - Склади і запиши міркування на тему: "Як в житті досягнути успіху?"
2. *Аж в очах потемніло (хто – небудь втрачає здатність нормально бачити, стає погано від фізичного болю, втоми, хвилювання)*
Вчора в мене у хліві
Лампочка згоріла.
На граблі я наступив,
В очах потемніло.
- Як ти розумієш даний фразеологізм? Прочитай і спиши вірш. Підкресли іменники. Визнач їх рід, число, відмінок.
 - Придумайте і напишіть речення з даним фразеологізмом. Подумайте, звідки в наше життя міг прийти цей фразеологізм.
 - Склади і запиши пригоду на тему: "Аж в очах потемніло".
3. *Знати назубок (знати дуже добре, бездоганно)*
Ось 12-ку отримав,
Бо все знав я назубок.
Значить добре-добре вивчив
Вчора вдома я урок.
- Прочитайте і спишіть вірш. Як ви розумієте цей фразеологізм? Підкресліть прислівники. Поставте до них запитання.
 - Складіть і запишіть розповідне речення з даним фразеологізмом. Перебудуйте на питальне.
 - Складіть і запишіть текст-міркування на тему: "Чому потрібно вчитися?"
4. *Голодний як вовк (той, хто має великий апетит, хоче з'їсти все зразу)*
Зголоднів як вовк сьогодні,
З'їм увесь обід.
Кашу, рибу, ковбасу,-
Ну й і апетит!
- Випишіть з вірша іменники. Визначте відмінок, число.
 - Складіть з даним фразеологізмом розповідне речення. Сформулюйте два питальні речення за малюнком. Запишіть.
 - Складіть і запишіть поради на тему "Як правильно харчуватись?"
5. *Полохливий, як заєць (несміливий, боязкий)*
Я як заєць полохливий
Усього лякаюсь.
Що мені з оцим робити?
Навіть сам себе цураюсь.
- Спишіть вірш. Поясни прислів'я. визнач, які за метою висловлювання ці речення. Зроби звуко-буквенний аналіз слова заєць.
 - За малюнком склади і запиши речення, використовуючи фразеологізм.
 - Придумай і запиши казку "Як зайчик став хоробрий".

6. Працьовитий як бджола (роботящий, ніколи не втомлюється)

Я всі квіти посадила

І дерева полила.

Недаремно люди кажуть:

Працьовита як бджола.

- Прочитайте. Доповніть вислови словами з довідки. Запишіть. Визначте рід прикметників.

Німий як... ; язиката як.. ; працьовита як... ; твердий як

Слова для довідки: *Хвеська, бджола, камінь, риба.*

- З поданими фразеологічними зворотами складіть і запишіть розповідні речення.
- Склади і запиши твір-розповідь на тему "Працьовиті бджоли".

7. Визначте і запишіть фразеологізми у поданому тексті.

— Що каже бабуся Маруся?

— Сашко, не грюкай: уже пізно, сусіди сплять, – сказала мама.

А Сашко грюкає.

— Припини стукіт! – гукнув батько.

А Сашко стукає.

— *Як у стіну горохом*, – говорить бабуся Маруся. – Йому хоч кілок на голові теши, а він все своє робить. Відберу молоток!..

Стукає...

— Сказано – зроблено! Бабуся забрала у внука молоток і заховала.

— Віддай, бабуся!

— Завтра. А зараз молотка тобі *не бачити, як своїх вух!*

Сашко *похнюпив носа*.

— Я машину ремонтую...

А бабуся Маруся:

— Ти що, з *неба впав?* Пізно вже, всі сплять.

— Не всі. Ми не спимо.

— Досить *воду у ступі товкти*. Мерщій у ліжку!

Батько сказав:

— Яка у нашої бабусі мова багата! Що не речення – крилатий вислів або приказка.

А бабуся відповідає:

— *Кашу маслом не зіпсуєш*.

Додаток К

Текстові вправи для 4 класу

1. Прочитайте текст. Про що в ньому розповідається? Це художній текст, науковий, чи діловий?

Пташина їдальня

Петрик з Андрійком самі (змайстрували, зробили, виготовили) годівницю для пташок. Вони повісили її на дереві в шкільному саду. Щодня (діти, малюки, майбутнє покоління, юна зміна) почали кидати до годівниці різне насіння і крихти білого хліба.

Пташки швидко дізналися про нову їдальню. Вони прилітають у шкільний сад і голосно (щебечуть, співають, цвірінькають) коло годівниці. Дітям цікаво спостерігати за веселим птаством.

- Спишіть, добираючи з дужок потрібне за змістом слово. Поясніть, чому ви вибрали саме його.

2. Складіть текс-розповідь "Калина – символ України".

- Підберіть прикметники

Кущ – ... (густий, розлогий, пишний, крилатий).

Ягідки – ... (червоні, круглі, смачні, гіркуваті, соковиті).

Квіти – ... (духмяні, запашні, сніжно-білі)

Грона – ... (важкі, червоні, розкішні)

Листя ... (темно-зелене, смарагдове, багряне)

- Підберіть іменники

Червоні, соковиті, круглі, терпкі – (ягоди).

Темно-зелені, смарагдові, багряні – (листочки).

Важкі, червоні, розкішні – (грона).

Духмяні, запашні, сніжно-білі – (квіти).

- Підберіть дієслова (усно)

Кущ калини – (шелестить, пригощає, похилився, годує, росте, зацвітає, розквітне, розвеселить).

- Утворити речення

Це не високий, але... важкі грона калини.

Гілля в неї ... цвітом.

Листя різьблене темно-... пишний кущ.

Цвіте білим ... тонке і розгалужене.

Восени на ній з'являються ... зеленого кольору.

- Напишіть власний твір – розповідь.

3. Творча робота над текстом "Весняний настрій".

Надворі було тепло. Повівав легенький вітерець. На чистому голубому небі поволі випливало рожеве сонце. На деревах сиділи зграйками горобці.

Прокинувшись уранці, я зробила зарядку і вийшла на подвір'я.

Повернувшись до кімнати, я змінила воду у вазі з букетиком пролісків. А потім узяла портфель і з радісним, весняним настроєм пішла до школи.

Вони весело цвірінькали. Мабуть, раділи сонцю і весні.

- - Чи можете назвати його розповіддю? Чому?
- Знайдіть помилки у розташуванні абзаців.
- Які абзаци варто переставити і куди саме?

4. Прочитайте текст і встав пропущені слова, які є засобами зв'язку.

СИНИЧКА

Біля школи діти знайшли в снігу синичку. (Хто?) _____ забрали (кого?) _____ додому. (Хто?) _____ дбайливо доглядали (кого?) _____ поки (хто?) _____ не набралася сили. (Хто?) _____ жила в квартирі цілу зиму. Коли надворі стало тепло, (хто?) _____ випустили (кого?) _____ на волю.

- Слова для довідки: Вони, гостинні господарі, гостю, вона, пташка, чуйні діти, бідолаха, пернатий друг.

5. Поділіть за допомогою крапок тексту на речення. Доберіть до кожного тексту назву. Запишіть отримані тексти. Початок кожного речення пишеть з великої букви.

1. Діти ходили в гай там озеро біля берега діти побачили качку з каченятами каченята ще зовсім не вміли плавати
2. Вже давно не було дощу раптом налетіла хмара величезні дощові краплини застукотіли по дахах будинків всі радіють дощу ожили луки, поля, сади
3. Першого вересня діти знову прийшли до школи привітно зустріли їх вчителі пролунав перший дзвоник школярі весело увійшли до класів
4. Михайлику подобається майструвати в нього умілі руки він сконструював братові машину собі змайстрував вітрильник
5. Зійшло сонечко місто прокинулось від сну вулиці ожили мчать машини люди поспішають на роботу діти йдуть до школи почався новий день

6. Доповніть речення потрібними словами. Використовуйте слова для довідки. Де потрібно змінюй закінчення.

1. Проійшло спекотливе _____. Настала _____ осінь. Дме холодний _____. Кожного дня йде _____. Листя з дерев починає _____.
Слова для довідки: дощ, золотава, вітер, опадати, літо.
2. Дмитрик _____ в лісі капелюх. Через місяць хлопчик знову _____ до лісу. Він _____ на гілці свій капелюх. В нім _____ пташенята. Дмитрик не _____ капелюха, а _____ на траву хлібця.
Слова для довідки: забув, прийшов, побачив, пищали, взяв, покривив.
3. Букет квітів поставили на _____. В кімнаті стало _____ й _____. Квіти _____

наше життя. Квітами вітають зі всіма радісними _____ в житті. Щасливий той, хто любить _____ та _____ їх.
Слова для довідки: квіти, подіями, стіл, приємніше, прикрашають, світліше, охороняє.

7. З поданих груп слів складіть і запишіть речення.

1. По гриби

сонячний, день, був, осінній
бігли, діти, до, весело, стежкою, лісу
по, вони, гриби, в, прийшли, ліс
сміються, в, розбрелися, лісі, шукають, один одного
свіженькі, гриби, збирають
повні, ось, й, уже, кошики

2. Літній день

теплий, день, літній, був
гуляли, в, діти, саду
затягла, раптом, хмара, небо, велика
сильний, дощ, спустився
швидко, діти, додому, побігли

3. Гра в сніжки

сніжки, в, діти, грали
фортецю, для, побудували, початку, снігову
Микита, із, готував, снігу, кульки
Петрик, за, слідкував, позиціями, супротивника

8. Поширте кожне речення тексту за допомогою другорядних членів речення. Запиши оновлені тексти.

1. Скінчилась зима. Минули морози. Розтанули сніги. Настала весна. Світить сонце. З'явилась травичка.
2. Родина зібралась. Мати шиє. Донька читає. Син майструє. Батько допомагає. Добре відпочивати.
3. Прийшла осінь. Сонечко засумувало. Небо потемнішало. Деревата переодягаються. Люди працюють. Тварини запасуються. Прийде зима.

9. Постав речення у такій послідовності, щоб вийшло зв'язне висловлювання. Запиши тексти, добери до кожного тексту заголовки.

1. Школярі ходили на екскурсію до лісу.
Гарно в лісі взимку!
Був чудовий зимовий день.
Дерева одягнулись в сріблясті шати.
2. Школярі побілили стовбури дерев вапном.
Дерева розростуться.
Дерева добре прийнялися.
Восени учні посадили дерева.
Тепер зайці не обгризатимуть кору.
Вулицю прикрасить тіниста алея.

3. Дівчата збирали квіти.
 Діти побігли додому.
 Насунули дощові хмари.
 Світило сонечко.
 Вітер захитав верхівки дерев.
 Застукотіли краплі дощу

10. Прочитайте текст. Знайдіть зайві речення, викресліть їх. Доберіть назву до оновленого тексту. Запишіть. Визначте тему тексту.

1. Надворі непогода. Третій день дме холодний вітер. Кружляють в осінньому повітрі жовтенькі листочки. Яскраво світить пекуче сонечко. Ось сумна берізка. Незабаром вітер зірве з неї останнє листя. Співають весело солов'ї. Відлітають у теплі краї перелітні птахи.

Тема тексту: _____

2. Сонечко починало сходити на небо. Ніжне проміння пробуджувало землю. На небі з'явилися зірочки. Десь на краю села було чути голоси півнів. Квочка разом із курчатами вийшла на прогулянку. Кіт Пушок розтягнувся на м'якенькій травичці і задоволено ніжився під променями вранішнього сонечка.

Тема тексту: _____

3. Тиша оповила землю. Повітря застигло від холоду. Заколисаний хуртовинами, у теплій сніговій шубі спить ліс. Господарка запалила вогонь у каміні. Ніщо не порушує його спокою. Сняться деревам білі сніги. Дрімають ялини й сосни. Очікують на тепло гаї та переліски. Мріють про весну під білим хутром берези й осики, клени і липи, граби і дуби. У будинку біля каміну спить кошенья. Сніг, наче м'яка тепла ковдра, зігріває землю і рослини.

Тема тексту: _____

11. Знайдіть мовленнєві помилки в текстах. Запиши відредаговані тексти.

(Підказка для самоперевірки: у першому тексті – одна помилка, у другому – три, у третьому – п'ять, у четвертому – сім, у п'ятому – дев'ять, у шостому – сім).

1. Взимку птахи голодують. Миколка повісив у саду кормушки. Пташки прилетіли поласувати зернятком.

2. Влітку Івась та Юрко були в лагері. Мальчики часто ходили до лісу. Однажди вони побачили там білочку.

3. Прийшла сонечна весна. Журчать веселі струмочки. Зеленіє пушиста травичка. З'явилися душисті квіти. З югу прилетіли птахи.

4. Незабаром літні канікули. Школярі будуть відхитати. Оленка з мамою поїде до бабушки в деревню. Дениско з де душкою буде на дачі. Семен із Катрусею залишаються в городі. Но всі ми знову зустрінемося першого сентября.

5. Всі готувались до зустрічі Нового года. Наш клас підготував святкове виступлення. Посеред украшеної зали поставили ялинку. Діти допомагали нам її напружати. Ігрушки ми делали самі. На наш празник ми пригласили батьків і вчителів.

6. У январі вся земля вкрита снігом. Кажеться, все живе завмерло, все спить глибоким сном. А на селі взимку немало діл. Тільки почне світати, вже чути поспішні шаги. Люди йдуть на роботу: Хто на ферму, хо до комори, хто в ремонтну майстерську.

12. Складіть тексти за поданими початками. Доберіть до кожного назву і запишіть оновлені тексти.

1.

Купила мама Іванкові гумові чоботи. Тільки погода була все сонячною та сухою. Не міг хлопчик взути обнову, а тільки поглядав на неї. Та одного разу.....

2.

Олесь вирішив допомогти матусі полити овочі на грядках. Взяв велику лійку, наповнив її водою та вийшов на город. За ним побіг песик Дружок. Невдовзі Дружкові набридло спостерігати за хлопчиком. Він підхопився і

3.

Минуло Семенові шість років. Пішов він до школи, щоб навчитися читати і писати. Минуло перше півріччя навчання. Почалася зима. Семен вміє вже і читати і писати. І раптом Семен відчув, що йому набридло вчитися.....

13. Прочитайте тексти з деформованими словами. Розшифруйте їх. Прочитайте і запишіть оновлені тексти.

1.

Січень

Ось і *вононеріч* свято *нуломи*. Тепер *ченьсі* усюди *даргоспо*. Як пройшов *чіуно* понад *юдово*, стукнув ціпком – *киріч* враз *гокриюскувало*, і *вочстаки*, й *цязеро*. *баРи* вглиб *мутивази* пішла – принишкла, *хтоні* й не ворухнеться. *биЖа* під *чікор* позабивалися – завмерли. *машКоня* поснула. І все довкола *мовприкло*, принишкло.

лийБі, прибраний, *тийчис* стоїть ліс. І теж *хийти*, не такий, *яккувліт*. Дехто каже, нібито він завмер од утіхи, що такий став *нийгар*.

2.

Богатирська застава

Три могутніх *биду* немовби простягли до мене своє вузлувате *лягі*. Позад них вигойдують *хімиверв'я* інші *вареде*. І весь ліс постав переді мною сповнений *чіливе* і *нитай*.

Було незвичайно, що на *ліузссі* зустрічаються не куцисті крушини *танищилі*, не зачасні терни та полохливі *киоси*, а велетні-силачі. Наче билинна *тиргабоська* застава.

Зупиняюся. Дивлюсь і не можу надивитися на *лівусо сукра*.
(За Є. Шморгуном)

3. *Ранковий вітерець*

Була тиха *няліт* ніч. Усе спало. І *рецьтеві* заснув, притихши під кущем *зубоверло*. Т ось запалала *вагранко низіря*. Прокинувся *рецьтеві*, вибіг із-за *щак*. Побіг *гомребе кастав*. Збудив *речеонут*. Зашелестіла *речеонати*. А на *речеоніти* спав *ликтеме*. Прокинувся *йликтеме*. Полетів до *ласе*. Уже й на ранкову *рюзо* займається. Ось уже й *чкосоне* скоро *йдезі*. Прилетів *ликтеме* до *янтроди*. Сів *наткукві*, прокинулася *ткакві*. Поглянула на себе, а вже *чкосонесвітить*. (За В. Сухомлинським)

14. Прочитайте текст, знайдіть в ньому завдання, яке ви повинні виконати. Виконайте і запишіть.

Маленький опеньок на тоненькій ніжці зібрався із силами і вибрався з-під шорсткого дубового листка. Грибочок зацікавлено зиркнув направо, потім наліво і побачив таку картину...

- - А що він побачив, ти дізнаєтесь, коли правильно побудуєте речення.
галявину, боків, оточили, з, могутні, усіх, дуби;
намистом, зліва, калина, червоним, пишалася;
справа, куц, туманом, немов, терну, їжачився, синюватим, повитий.

15. Прочитайте текст. Знайдіть в ньому завдання, яке ви повинні виконати. Виконайте його і запишіть.

Розбуджена першим промінням сонця цікава суничка несміливо визирнула з-під зеленого листка і завмерла від здивування. Що вона побачила!..

- - Про це ти довідаєтесь, коли зумієте закінчити речення.
Усю галявину було залито вранішнім....
Тоненькі берізки водили хороводи, немов....
Блакитні дзвіночки....
Небо було....
А сонце радісно...

16. Прочитайте казку. За допомогою слів з довідки вставте у текст пропущені слова.

Любов і жорстокість

Випав із гніздечка (1) Горобчик. Борсається в (2), а (3) нього літає й (4) пищить(5). Побачив Горобчика Яструб і (6) до нього. Думає: ось (7) схоплю Горобця і з'їм. Прилетів до Горобчика, (8) підкрадатися до нього. Усі птахи на (9) завмерли від (10): що ж буде? Здивувалися, що (11) не відлетіла в сторону, а (12) на Яструба. Стукнула (13) в око, учепилася (14) в голову. Злякався Яструб і (15) у сторону. Здивувалися всі (16). Ось вам і Горобчиха! Як же так сталося, що вона (17) Яструба?

-А так, - сказала Сова. – Горобчиха (18) свого Горобчика. А у Яструба немає (19) любові в серці. Він (20). А жорстокість (21) не перемагала (22).

За В. Сухомлинським

Слова для довідки : 1 – маленький, 2 – травичці, 3 – навколо, 4 – тривожно, 5 – Горобчиха, 6 – летить, 7 – зараз, 8 – почав, 9 – деревах, 10 – страху, 11 – Горобчиха, 12 – кинулася, 13 – дзьобом, 14 – кігтиками, 15 – відлетів, 16 – птахи, 17 – перемогла, 18 – любить, 19 – ніякої, 20 – жорстокий, 21 – ніколи, 22 – любов.

17. Уважно розгляньте серію малюнків.

- Дайте відповіді на запитання:
 - Хто головні герої казки?
 - Куди йшли друзі?
 - Яка перешкода була на їх шляху?
 - Що трапилось із зайчиком?
 - Хто витяг з вуханя?
 - Як зайчик подякував за порятунок?

- За малюнками та опорними словами і словосполученнями складіть

казку

Слова для довідки:

Зачин: зайчик, їжачок, болото.

Основна частина: палиця, уважно перевіряв, перестрибував з купини на купину, провалився, невдаха, витяг з трясовини.

Кінцівка: потупив очі, подякував за порятунок.

- Добір до казки заголовка

Заєць-невдаха

Паличка - виручалочка

Справжній друг

18. Складіть текст – опис картини, за поданим планом.

План

1. Прихід осені
2. Річка
3. Береги річки
4. Дерев
5. Небо
6. Повітря
7. Враження від картини

19. Розгляньте малюнки. За малюнками склади план розповіді.

- Користуючись планом склади зв'язну розповідь.

Додаток Л
Ситуаційні вправи для 4 класу

1. Складіть діалог на тему "Шкідливі звички – шлях у безодню" (10-12 реплік).

Опорні слова і вислови:

- Серйозна проблема молоді
 - Шкідливі звички і їх вплив на здоров'я
 - Не сформована потреба вести здоровий спосіб життя
 - Як позбавитися шкідливих звичок?
 - Що значить вести здоровий спосіб життя.
- 2. Складіть діалог на тему "Поради, як зберегти здоров'я" (10-12 реплік).**

Опорні слова і вислови:

- Здоров'я – найбільший скарб;
 - Складники здоров'я: здоровий спосіб життя, відсутність шкідливих звичок, хвороб, загартування організму;
 - Шкідливі звички наносять не виправну шкоду здоров'ю;
 - Чого треба уникати, щоб зберегти здоров'я?
 - Що значить здоровий спосіб життя?
- 3. Складіть діалог на тему "Мудрі заповіді народу про здоров'я" (10-12 реплік).**

Опорні слова і вислови:

- Здоров'я – всьому голова;
- Здорові люди – роботящі;
- Як у народі здавна ставляться до пияцтва?
- Що радить народна медицина для збереження здоров'я?

4. Складіть за зразками сценку-діалог "Зустріч".

Вживайте такі тематичні групи формул мовного етикету: *вітання, знайомство, запрошення, згода, подяка, прощання.*

Зразок:

- Здрастуйте!
- Доброго ранку!
- Радий вас бачити!
- Взаємно.
- Як справи?
- Дуже добре, спасибі! А Ви як живете?
- Непогано, дякую!
- Передавайте вітання рідні!
- На все добре!

5. Вставте пропущені репліки до діалогу на тему "На вулиці"

- Юначе, підкажіть, будь-ласка, як доїхати до обласної лікарні.
- Я можу....
- Дякую, Ви дуже люб'язні.

- Ви,
- Ні, але була тут дуже давно й погано орієнтуюся.
- Вам
- Не дуже. Багато шуму та зайвої метушні.
- Невже....
- Будівлі дуже подобаються. Особливо старовинні.
- Так, сучасні будинки одноманітні, серед них небагато цікавого. А ось і потрібна Вам зупинка. Їхати треба п'ятим маршрутом, лікарня якраз на кінцевій зупинці.
- Щиро вдячна Вам! З Вами було приємно поговорити. До побачення!
-

6. Прочитайте діалог. Підкресліть слова ввічливості.

"У шкільній їдальні"

- Привіт, Оксанко!
- Привіт, Світланко!
- Дякую за журнал, який ти дала мені прочитати.
- Читай, будь ласка.
- А ти зайшла пообідати?
- Ні, хочу купити собі тістечко.
- А, яке?
- Раджу скуштувати "Шоколадну мрію". Це моє улюблене. Дуже смачне!
- Спасибі за пораду!

7. Склади репліки, щоб вийшов діалог

- Тебе, рада, я бачити.
- Теж, я.
- З, вітаю, народження, днем, тебе.
- Спасибі. Здоров'я, і, оцінок, зичу, гарних, тобі.
- Що, рада, пам'ятаєш, ти. За, увагу, Вдячна, тобі.

8. Складіть діалог за початком, використовуючи додаткову інформацію.

- Мар'яно, подивись на оце диво!
- Яке диво?
- Дивись, які маленькі вогники виблискують на небі!
- Ні, Михайлику, це не вогники, а зорі. А зорі — це космічні тіла. А

якщо ти уважно подивишся на небо, то побачиш скупчення зірок. Це...

Цікаві факти

Існують місця скупчення зірок. Люди «розділили» небо на 88 ділянок, назвали їх сузір'ями і дали їм імена героїв давніх міфів, легенд, казкових істот, наприклад, Козерог, Стрілець, Риби, Волопас, Телець, Мала Ведмедиця, Велика Ведмедиця. Два останніх сузір'я мають форму ківшика з ручкою.

9. Складіть діалог за описаною ситуацією.

- Ситуація: новенька учениця (учень) у класі, розмова на перерві. Познайомитися з однокласницею (однокласником).
- Уживайте слова: з якої школи, міста, що сподобалось, найцікавіші предмети, захоплення.

10. Розіграйте діалог за змістом прочитаного тексту.

Кошеня і мишка

Подружилися кошеня і мишенятко. Повернулося кошеня додому, а мама питає: "Що за гарний запах ти із собою принесло?". Котик відповідає: "Так пахне мій друг мишеня!". "Дуже добре,— відказує кішка. — Коли ітимеш до власного Смачного приятеля, поклич мене!".

Цієї миті миша питає у своєї дитини: "Що за гидкий запах ти принесло?". Мишенятко пояснило: "Я гралося із кошеням!". "Та це ж загибель наша!" — злякалася й розгнівалася миша.

11. Прочитайте запис телефонної розмови і скажи, яка з них розмова Марійки з Катею, а яка – Марійки з Катериною мамою?

- На місці трьох крапок вставте пропущені слова:
 - Привіт, ... Це ...
 - А, це ти ... Здрастуй!
 - Я хочу подивитись мультфільм, але не знаю, коли він починається. Може, ти знаєш?
 - Об одинадцятій годині.
 - ... До побачення!
 - ...
 - Добрий день! Це говорить ... Можна покликати до телефону ...?
 - Зараз вона підійде. Як твоє здоров'я? Ти хворіла?
 - Дякую, вже добре. Я уже ходжу до школи.
 - А ось і ... Усього доброго тобі!
 - ...

12. Відновіть діалог з розкиданих реплік.

- Діти, білочко, живеш? Що ти, білочко, гризеш?
- У морози зігрівла тепла шубка хутрова, а тому в дуплі мені, і морози не страшні.
- А в морози люті, злі, ти не мерзнеш у дуплі?
- У зеленому ліску, у дуплі у соснячку. Я гризу горішки, і гриби і шишки.

13. Відновіть діалог, встановлюючи правильну послідовність репрік "У бібліотеці"

- Добрий день!
- Добрий день!
- Так, ця книга про метеликів.
- Ти її прочитав?
- Я хочу здати книжку.
- Найбільше сподобалися малюнки.
- Вибирай книги на цій полиці.
- Вона тобі сподобалась?
- Я хочу прочитати про життя тварин.
- То про що ти хочеш прочитати?
-

14. Складіть діалог за сюжетним малюнком.

15. Складіть діалог за сюжетним малюнком та допоміжними словами.

16. Складіть діалог.

- Поміркуй, про що можуть розмовляти: Вовчик і Зайчик, Білочка і Пташка.
- Складіть діалоги: "Вовк – Заєць, "Пташка – Пташка, "Білочка – Пташка".

17. Прочитайте, перебудуйте розповідний текст на діалог.

Примхи Діда Мороза

Як і чим розмальовує примхи на шибках, Мороз? Водяна пара є завжди у повітрі. Вона може бути скрізь: у кожному куточку кімнати. Тепла водяна пара непомітно для нашого ока осідає на склі, нагромаджується на нерівностях, непомітних подряпинах. Там охолоджується і перетворюється на крихітні кристали льоду. Говорить, що Мороз – Морозенко викладає ті візерунки.

18. Складіть діалог–домовленість і розіграйте.

- Домовся про зустріч з другом по телефону;
- Дотримуйся правил спілкування;
- Пам'ятай, що завжди закінчує розмову той, хто телефонує;
- Вживай слова ввічливості;
- Використовуй репліки : «Пробач, що потурбував», «Про все домовилися?», «Ти задоволений?».

19. Побудуйте та розіграйте діалог– прохання «У бібліотеці».

- Попросіть допомогу у виборі книги у бібліотекаря;
- Вживай слова ввічливості, та форми звертання;
- Користуйся планом:
 1. Привітання
 2. Мета походу до бібліотеки
 3. Вибір книги
 4. Подяка за допомогу
 5. Прощання

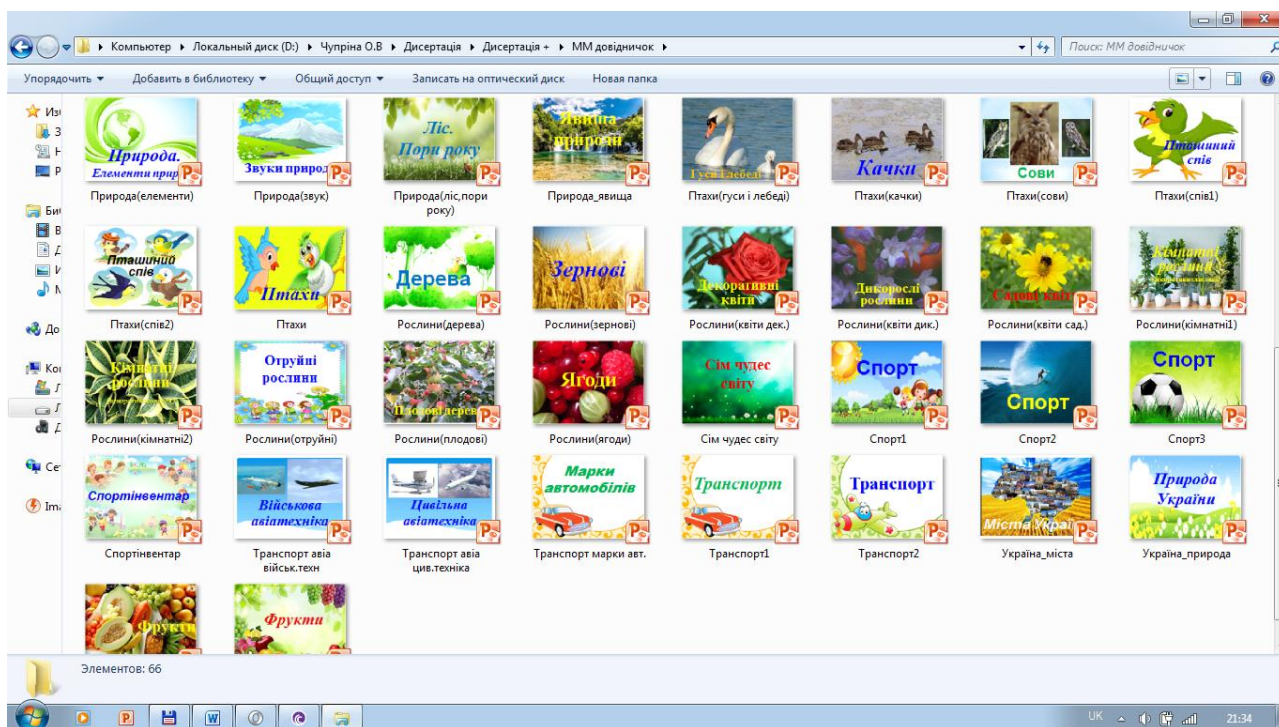
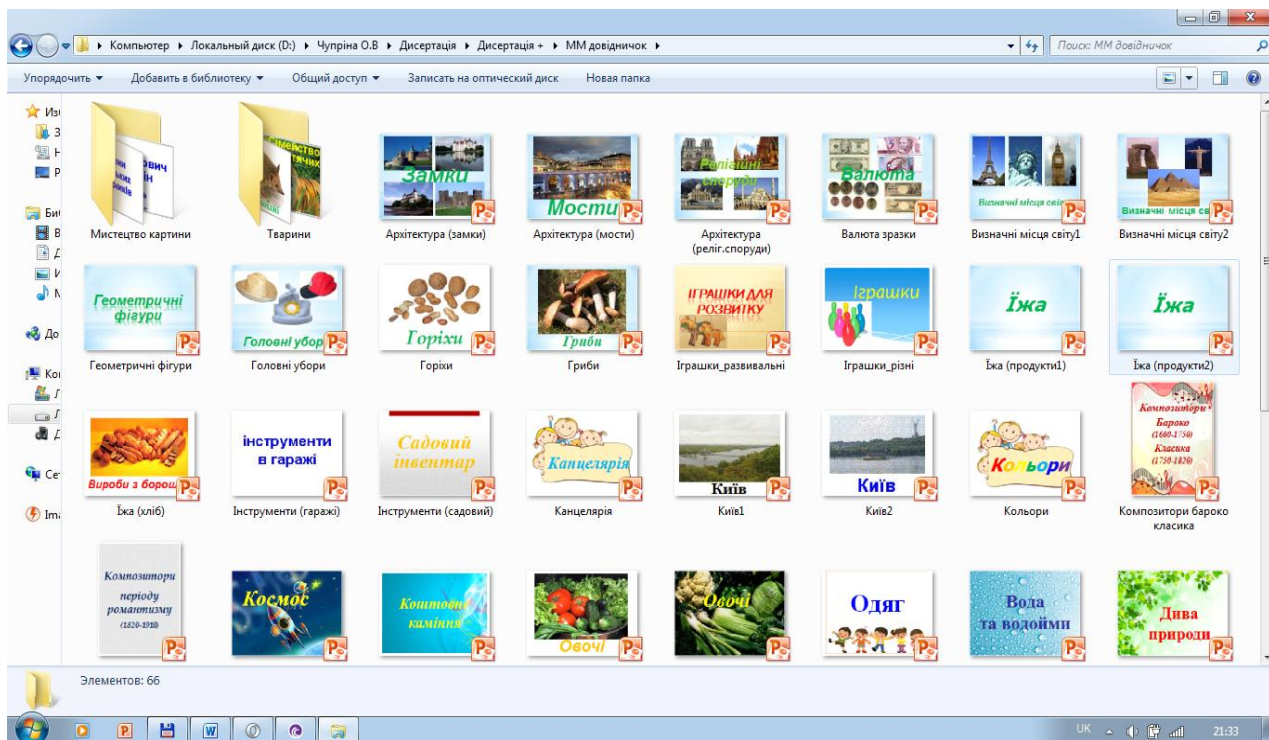
20. Складіть та розіграйте діалог за малюнком.

- Горобчику потрібно запросити Синичку на смачний обід.
- Правильно звертайся до співрозмовника: *дорога Синичко, приятелько, Горобчику, Славний хлопчику.*
- Використовуй репліки: «Пригощайся, не соромся!», «Таких смачних страв і не пробувала»
- Дотримуйся відповідної інтонації та жестів.

Додаток М

*Відображення каталогу презентацій "Мультимедійного довідничка"
на дисплеї комп'ютера.*

Додаток Н

Перелік інформаційних ресурсів для дітей українською мовою:

1. <http://levko.info> ("Левко") – сайт пропонує великий вибір ігор, лічилок, загадок, віршів, казок, аудіо- та відеоматеріалів, сценарії дитячих свят тощо.
2. <https://www.nosiki.cv.ua> ("Нашим діткам") – сайт містить дитячі музичні альбоми, відео-презентації, мультфільми, ігри, сценарії свят, аудіокниги для раннього розвитку дитини.
3. <https://pustunchik.ua/ua> ("Пустунчик") – інформаційно-розважальний портал для організації навчання і відпочину дитини. Містить ігри, аудіотеку, ідеї для рукоділля, віртуальну школу тощо.
4. <http://ww1.abetka-logopedka.org/> ("Світ дитини") – сайт, на якому розміщено заняття для дітей, вірші, логопедичні чистомовки, кросворди, ігри, дитячі забавлянки, українські вірші, гуморески тощо.
5. <http://kazkar.info> ("Казкар") – сайт, який містить цікаві матеріали для дітей та батьків: казки (українські та народів світу), легенди про міста, села, гори, річки, рослин і тварин, мультфільми, аудіоказки, ігри, сценарії свят, ілюстрації та окремий розділ для батьків.
6. <http://kazki-svitu.org.ua> ("Кращі казки світу") – яскраво ілюстрований сайт для дітей та їхніх батьків, який містить казки з усього світу українською мовою.
7. <http://chytanka.com.ua> ("Читанка") – дитяча публічна онлайн-бібліотека, в якій містяться книги українською мовою, які ви маєте можливість завантажити на комп'ютер чи інший пристрій.
8. <http://www.megaznaika.com.ua> ("МегаЗнайка") – сайт для дітей та батьків, для вчителів початкових класів та вихователів дитячих садочків. Представлено велику кількість казок, віршів, ігор, пісень, цікавих фактів про рослинний і тваринний світ, предмети та явища, людину та її діяльність.
9. <http://abetka.ukrlife.org> ("Весела Абетка") – сайт, де розміщено багато оповідань, загадок, казок, ігор, віршів, цікаво викладених для дітей відомостей з різних галузей знань.
10. <https://yankogortalo.com> ("Янко Гортало") – сайт, що містить низку цікавої літератури для дітей розного віку.
11. <http://sonchko.pp.ua> ("З любов'ю до дітей") – сайт, метою якого є формування у дітей позитивних якостей і властивостей особистості. Сайт містить багато розвивальних мультфільмів, казок, відеозагадок, уроків, творчих майстер-класів та дитячих пісень українською мовою.
12. <http://plast.sebastopol.ua> ("Японські народні казки") – сайт, на якому розміщено найпопулярніші казки японського народу, в яких відображається його побут, звичаї, культура, прагнення й ідеали.
13. <http://www.microsoft.com/ukr/ua/> (сайт корпорації "Microsoft") – навчання та сертифікація, онлайн-навчання комп'ютерній грамотності та основам безпеки дітей в мережі Інтернет.

Додаток П

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Чупріна О. В. Використання мультимедійних засобів навчання у початковій школі: аспекти і перспективи проблеми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 64. С. 177–180.

2. Чупріна О. В. Система мультимедійних вправ на уроках української мови в 3-4 класах. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. № 7. С. 164–168.

3. Чупріна О. В. Шляхи використання мультимедіа в початковій школі в умовах компетентнісного підходу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 6 (283). С. 68–71.

4. Чупріна О. В. Проблема готовності учителів початкових класів до застосування мультимедійних засобів на уроках рідної мови. *Збірник наукових праць Уманського державного університету імені Павла Тичини* / гол. ред.: М. Т. Мартинюк. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2014. Ч. 2. С. 417–421.

5. Чупріна О. В. Аналіз зарубіжного досвіду використання мультимедійних технологій у початковій школі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. IV(38), Issue: 77. Budapest, 2016. С. 12–16.

6. Климова К. Я., Чупріна О. В. Проблеми та шляхи використання мультимедійних технологій у сучасній початковій школі. *Актуальні проблеми лінгводидактики*: зб. наук. праць / ред.кол.: А. О. Новиков (гол. ред.) та ін. Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Суми: Вінніченко М. Д. 2017. Вип. 3. С. 74–78.

7. Чупріна О. В. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія"*. 2018. Вип. 2 (8) С. 170–173.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Чупріна О. В. Теоретичний аспект застосування інтерактивних технологій ігрового навчання на уроках рідної мови у початковій школі. *Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти*: збірник наукових праць за матеріалами ІІ студентсько-викладацького науково-методичного семінару (30 березня 2010 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С.55–58.

9. Чупріна О. В. Застосування мультимедійних засобів у початковій школі. *Науково-дослідна робота з проблем української філології і лінгводидактики*: збірник наукових праць за матеріалами III студентсько-викладацького науково-методичного семінару (29 травня 2011 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 53–57.

10. Чупріна О. В. Лінгвометодичні та психолінгвістичні аспекти розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. *Розвиток наукових досліджень 2011*: збірник тез за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава: Вид-во "ІнтерГрафіка", 2011. С.45–47.

11. Чупріна О. В. Вплив мультимедійних технологій на формування психіки молодших школярів. *Дослідження актуальних проблем української філології і лінгводидактики*: збірник наукових праць за матеріалами IV студентсько-викладацького науково-методичного семінару 19 травня 2012 р. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 51–55.

12. Чупріна О. В. Використання мультимедійних технологій студентами-практикантами на уроках рідної мови в 3 класі. *Проблеми філології в педагогічному дискурсі*: збірник наукових праць за матеріалами семінарів, проведених Експериментально-тематичним центром навчальної та науково-дослідницької діяльності ЖДУ ім. І. Франка в 2012-2013 н.р. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 24–27.

13. Чупріна О. В. Психолого-педагогічні особливості використання мультимедійних технологій для розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія "Педагогічні науки"*: збірник наукових праць. К.:ТОВ "СІТПРІНТ", 2013. Вип. 3. С. 177–181.

14. Чупріна О. В. Проблема розвитку аудіативних умінь учнів початкових класів. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія "Педагогічні науки"*: збірник наукових праць. К.:ТОВ "СІТПРІНТ", 2013. Вип. 4. С. 104–109.

15. Чупріна О. В. Поняття "мультимедійний урок" та "урок з мультимедійною підтримкою" у початковій школі. *Лінгводидактичні аспекти фахової підготовки майбутнього вчителя*: збірник наукових праць за матеріалами VI Всеукраїнського науково-методичного семінару викладачів і студентів 27 березня 2014 р.) / за ред. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 60–64.

16. Чупріна О. В. Психолого-педагогічний аспект використання мультимедійних технологій в сучасній початковій школі. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія: Педагогічні науки*. К.: ТОВ "СІТПРІНТ", 2014. Вип. 5. С.177–181.

17. Чупріна О. В. Використання мультимедійних технологій в сучасній початковій школі у площині педагогічної психології. *Навчально-дослідницька*

діяльність дітей: досвід організації, дидактичні напрацювання, особливості формування навчально-дослідницьких умінь: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кіровоград 9–10 квітня 2014 року. К. 2014. С. 193–195.

18. Чупріна О. В. Зміст аудіювання як виду мовленнєвої діяльності в початковій ланці освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р. / за ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 143–146.

19. Чупріна О. В. Застосування мультимедійних комунікативних завдань на уроках української мови в початкових класах. *Проблеми і перспективи формування лінгвокультурної особистості засобами рідного слова*: збірник наукових праць (до 35-річчя кафедри лінгвометодики та культури фахової мови) / за ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 81–84.

20. Підлужна Г. В., Марущак О. М., Чупріна О. В. Тестові завдання з методики навчання української мови в початкових класах: навч.- метод. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 120 с.

21. Чупріна О. В. Особливості розвитку та впровадження інформаційних технологій у сучасній освіті. *Medzinárodná vedecko-praktická konferencia "Stav, problémy a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce"*: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (28–29 októbra 2016 r.). Šéfredaktor prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. Vysoká škola Danybius, Sládkovicovo, Slovenská republika, 2016. С. 253–255.

22. Чупріна О. В. Реалізація принципу розвитку мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах*: збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару) / за ред. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 22–26.

23. Чупріна О. В. Проблеми застосування комп'ютерних технологій в початковій школі в умовах компетентнісного підходу. *Компетентнісні засади освітньо-виховного процесу в умовах ціложиттєвого навчання*: збірн. наук. праць молодих дослідників / за ред. проф. Н. Г. Сидорчук. Житомир: ФОП Левковець Н. М., 2018. Вип. 2. С. 129–135.

24. Чупріна О. В. Застосування матеріалів навчальних електронних видань на уроках української мови в початкових класах. *Книга в академічному дискурсі: філологічний, методичний та мистецтвознавчий аспекти*: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції / за ред. К. Я. Климової. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 123–127.

Додаток Р

Відомості про апробацію результатів дослідження

Основні положення роботи викладено та обговорено на науково-практичних, науково-методичних конференціях і семінарах різного рівня:

1. II студентсько-викладацький науково-методичний семінар "Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти" (м. Житомир, 30 березня 2010 р., очна форма участі).

2. III студентсько-викладацький науково-методичний семінар "Науково-дослідна робота з проблем української філології і лінгводидактики" (м. Житомир, 20 травня 2011 р., очна форма участі).

3. VII Міжнародна науково-практична конференція "Розвиток наукових досліджень 2011" (м. Полтава, 28–30 листопада 2011 р., заочна форма участі).

4. IV студентсько-викладацький науково-методичний семінар "Дослідження актуальних проблем української філології і лінгводидактики" (м. Житомир, 19 травня 2012 р., очна форма участі).

5. Всеукраїнська науково-практична конференція "Треті Бугайківські читання" (м. Ніжин, 4–5 жовтня 2012 р., заочна форма участі).

6. Міжвузівський науково-практичний семінар "Актуальні напрями сучасної лінгвістики" (м. Житомир, 22 січня 2013 р., очна форма участі).

7. Регіональний науково-практичний семінар "Актуальні проблеми використання електронних ресурсів у науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів" (м. Житомир, 14 лютого 2013 р., очна форма участі).

8. Всеукраїнська науково-практична конференція "Навчально-дослідницька діяльність дітей: особливості організації, психолого-дидактичний супровід, досвід роботи, перспективи" (м. Кіровоград, 16–17 квітня 2013 р., заочна форма участі).

9. Всеукраїнський науково-практичний семінар "Використання ресурсів Українського національного лінгвістичного корпусу у навчальному процесі ВНЗ та школи" (м. Житомир, 15 квітня 2013 р., очна форма участі).

10. Міжнародна науково-практична конференція "Інформаційно-освітній простір: технологічні концепти формування і розвитку" (м. Київ, 29–30 жовтня 2013 р., очна форма участі)

11. VI Всеукраїнський науково-методичний семінар викладачів і студентів "Лінгводидактичні аспекти фахової підготовки майбутнього вчителя" (м. Житомир, 27 березня 2014 р., очна форма участі).

12. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю "Навчально-дослідницька діяльність дітей: досвід організації, дидактичні напрацювання, особливості формування навчально-дослідницьких умінь" (м. Кіровоград, 9–10 квітня 2014 р., заочна форма участі).

13. IV Міжнародна науково-практична конференція "Професійна підготовка вчителя початкових класів: актуальні проблеми філології та лінгводидактики" (м. Луцьк – Світязь, 22–24 травня 2014 р., заочна форма участі).

14. I Всеукраїнська науково-практична конференція "Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи" (м. Умань, 23–24 жовтня 2014 р., заочна форма участі).

15. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю "Формування освітнього середовища навчально-дослідницької діяльності дітей у контексті наступності та перспективності" (м. Кіровоград, 22–23 квітня 2015 р., заочна форма участі).

16. Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція "Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі" (м. Житомир, 23 квітня 2015 р., очна форма участі).

17. Scientific and professional conference "Modern problems of education and science – 2016" (Budapest, 31st of January 2016). Міжнародна наукова конференція "Сучасні проблеми науки і освіти – 2016", (31 січня 2016 року, м. Будапешт (Угорщина), заочна форма участі).

18. Всеукраїнська науково-практична конференція "Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти" (м. Житомир, 23–24 березня 2016 р., очна форма участі).

19. Всеукраїнська науково-практична конференція "Теорія і практика професійної підготовки фахівців у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів" (м. Житомир, 20–21 квітня 2016 р., очна форма участі).

20. Регіональний науково-методичний семінар "Проблеми і перспективи формування лінгвокультурної особистості засобами рідного слова"(м. Житомир, 21 квітня 2016 р., очна форма участі).

21. Всеукраїнська науково-практична конференція "Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація" (м. Мукачево, 19–21 жовтня 2016 р., заочна форма участі).

22. Medzinárodná vedecko-praktická konferencia "Stav, problémy a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce" (Vysoká škola danybius fakulta sociálnych štúdií). Sládkovicovo, Slovenská republika, 28–29 októbra 2016 r., заочна форма участі.

23. Міжрегіональний науково-методичний семінар "Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах"(м. Житомир, 2017 р., очна форма участі).

24. Всеукраїнська науково-практична конференція "Інновації в освіті та педагогічна майстерність учителя-словесника"(м. Суми, 25 жовтня 2017 р., заочна форма участі).

25. XVII Міжнародна науково-практична конференція "Професійна підготовка фахівців в умовах неперервної освіти: креативний підхід" (м. Житомир, 16 листопада 2017 р., очна форма участі).

26. Інтерактивний методологічний семінар молодих дослідників "Освіта в умовах ціложиттєвого навчання вітчизняний та міжнародний досвід" (м. Житомир, 24 листопада 2017 р., очна форма участі).

27. Регіональний науково-практичний семінар "Лінгводидактична підготовка та професійний розвиток сучасного вчителя початкової школи" (м. Херсон, 27 березня 2018 р., заочна форма участі).

28. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція "Книга в академічному дискурсі: філологічний, методичний та мистецтвознавчий аспекти"(м. Житомир, 27–28 квітня 2018 р., очна форма участі).

29. II Міжнародна науково-практична конференція "Освіта та формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції" (м. Мукачево, 25–26 жовтня 2018 р., заочна форма участі).

Додаток С

Україна

**ГРИШКОВЕЦЬКА ГІМНАЗІЯ
БЕРДИЧІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

13337, вул. Червоний Промінь, 3, смт Гришківці, Бердичівського району Житомирської області, тел. (-4143) 6-32-49, e-mail: himnaziua@mail.ru

№ 124 від 14.09.2016

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес Гришківської гімназії результатів дисертаційного дослідження

асистента кафедри лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Чупріної Олени Вадимівни

на тему "Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів"

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 — теорія та методика навчання (українська мова)

Протягом 2014 – 2015 н. р. на базі Гришківської гімназії Бердичівського району Житомирської області Чупріною О. В. здійснювалося впровадження розробленої нею системи вправ з мультимедійною підтримкою для розвитку зв'язного мовлення учнів початкових класів. В експерименті брали участь 108 учнів 1-4 класів.

Впровадження методичних матеріалів, запропонованих Чупріною О. В., дозволило розширити знання вчителів про практичні шляхи та доцільність застосування мультимедійних засобів для розвитку зв'язного мовлення молодших школярів.

Досвід використання дослідження свідчить про доцільність його впровадження у навчальний процес інших загальноосвітніх навчальних закладів.

Директор гімназії

В. І. Вержибок

**ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ №87
ЛЬВІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
ІМЕНІ ІРИНИ КАЛИНЕЦЬ**

79019, Львів, вул. Замарстинівська, 11, тел. (032)235-85-35, school87@ukr.net

11.03.2019 р. № 01-21/75

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чупріної Олени Вадимівни
на тему: «*Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів*»

в навчально-виховний процес заклад загальної середньої освіти № 87 Львівської міської ради імені Ірини Калинець

У навчальний процес закладу загальної середньої освіти № 87 Львівської міської ради імені Ірини Калинець було впроваджено ідеї дисертаційного дослідження О. В. Чупріної щодо розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів.

За експериментальною методикою О. В. Чупріної проведено навчання у 1 – 4 класах. У процесі дослідного навчання використано систему мультимедійних вправ, спрямовану на розвиток зв'язного мовлення учнів. Для проведення експериментального навчання дослідниця надала спеціальні матеріали, що поєднують традиційні та інноваційні засоби навчання. Результати контрольного зрізу навчальних досягнень учнів підтвердили ефективність запропонованої дослідницею методики.

Проведена апробація експериментально-дослідного навчання підтвердила актуальність, теоретико-практичне значення, ефективність і методичну доцільність впровадження результатів дослідження розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів.

Директор

П. З. Петринка

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ
ЖИТОМИРСЬКА МІСЬКА РАДА
Житомирський навчально-виховний комплекс № 38

Ідентифікаційний код 22061545
 10008, м. Житомир, вул. Святослава Ріхтера, 10/а, тел.: 34-24-02

№ 44/а
14.03.2019р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чупріної Олени Вадимівни

**на тему «Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів
 із застосуванням мультимедійних засобів»**

в освітній процес Житомирського навчально-виховного комплексу № 38

На базі Житомирського навчально-виховного комплексу № 38 проводився педагогічний експеримент за темою «Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів». Вчителям 1-4 класів були представлені теоретико-методичні матеріали для розвитку зв'язного мовлення учнів на уроках української мови та літературного читання. Для вивчення динаміки розвитку зв'язного мовлення було запропоновано система діагностичних завдань. Вчителі були ознайомлені з алгоритмом використання вправ, запропоновано систему вправ та творчі завдання з мультимедійною підтримкою.

Практика підтвердила доцільність використання запропонованих О. В. Чупріною системи вправ для розвитку мовлення із застосуванням мультимедійних засобів. Розроблені матеріали сприяють ефективному вирішенню проблеми розвитку зв'язного мовлення молодших школярів, підвищують мотивацію навчальної діяльності учнів, забезпечують удосконалення мовно-комунікативних умінь.

В.о. директора ЖНВК № 38

Л.В. Горкуша

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ЖИТОМИРСЬКА МІСЬКА РАДА
Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №21 м. Житомира
 10008 м. Житомир, вул. Святослава Ріхтера 6а, тел. 47-03-44, 47-06-55
 Ідентифікаційний код 22059117

№126 від 15.03.2019р.

ДОВІДКА

про апробацію результатів дисертаційного дослідження
Чупріної Олени Вадимівни
 на тему: «**Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із
 застосуванням мультимедійних засобів**»
 в освітньому процесі
 загальноосвітньої школи І-ІІІ ст.№21 м.Житомира

У освітньому процесі загальноосвітньої школи І-ІІІ ст.№21 м.Житомира було впроваджено експериментальну методику розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів О. В. Чупріної. Експериментальне дослідження актуальне і перспективне, оскільки автор вказує шляхи та засоби реалізації комунікативного орієнтованого навчання учнів початкових класів.

Система мультимедійних вправ для учнів була опрацьована вчителями 1-4 класів та впроваджена на уроках української мови.

За допомогою вчителів-практиків, було проведено педагогічний експеримент (констатувальний зріз, формувальний експеримент, контрольний зріз навчальних досягнень учнів).

Хід експериментального навчання та його результати аналізувалися вчителями на засіданнях методичного об'єднання вчителів початкових класів.

Застосування запропонованого комплексу вправ з розвитку мовлення в 1-4 класах сприяють ефективному вирішенню досліджуваної проблеми та може використовуватися в освітньому процесі початкової школи.

Директор школи

С.О.Ремінець

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чупріної Олени Вадимівни

на тему: *«Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів»*

в освітній процес Глухівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3
Глухівської міської ради Сумської області

У Глухівській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів № 3 Глухівської міської ради Сумської області було впроваджено основні положення дисертаційного дослідження Чупріної Олени Вадимівни на тему «Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із застосуванням мультимедійних засобів».

Педагогічний експеримент полягав у проведенні констатувального зрізу, формувального етапу та проведення підсумкового контролю навчальних досягнень учнів. Було використано систему мультимедійних вправ на уроках української мови, запропоновані дослідницею. Матеріали для проведення дослідження інтегрують традиційні та інноваційні методи, спрямовані на розвиток зв'язного мовлення учнів.

Апробація експериментальної роботи в початкових класах свідчить про ефективність і доцільність застосування експериментальної методики.

Директор Глухівської загальноосвітньої школи
І-ІІІ ступенів № 3
Глухівської міської ради Сумської області

 Е.О.Маринченко

Боярський академічний ліцей "Лідер"
 Києво-Святошинської районної державної адміністрації Київської області
 08153 Україна, Київська область, Києво-Святошинський район, м. Боярка, вул. П.Сагайдачного, 62.
<http://boyarka-school3.edukit.kiev.ua>

№ 156 від 01.04.2019 р.

Довідка

про апробацію результатів дисертаційного дослідження
 Чупріної Олени Вадимівни
 на тему: «Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів із
 застосуванням мультимедійних засобів»
 в навчально-виховний процес Боярського академічного ліцею «Лідер»
 м. Боярки Києво-Святошинського р-н. Київської обл..

У навчально-виховний процес Боярського академічного ліцею «Лідер» впроваджувалася експериментальна методика Олени Вадимівни Чупріної, що передбачала застосування системи мультимедійних вправ для розвитку зв'язного мовлення учнів 1-4 класів.

В процесі експериментально-дослідного навчання був проведений констатувальний зріз для визначення стартового рівня розвитку зв'язного мовлення учнів, формувальний експеримент, підсумковий контрольний зріз навчальних досягнень. За участі вчителів-практиків були опрацьовані письмові роботи учнів, результати анкетування та педагогічних спостережень.

Результати експерименту свідчать про ефективність впровадження ідей лінгвометодичного дослідження, що оптимізували процес та результати розвитку зв'язного мовлення учнів. Застосування запропонованого комплексу вправ з розвитку мовлення в 1-4 класах сприяють ефективному вирішенню досліджуваної проблеми та може використовуватися в освітньому процесі початкової школи.

Директор ліцею

С.С. Михайлова
 Михайлова С.Є.